

МИТРОПОЛИТ ІЛARІОН

БІБЛІЙНІ СТУДІЇ

БОГОСЛОВСЬКО-ІСТОРИЧНІ НАРИСИ
з духовної культури України

ТОМ ПЕРШИЙ

Видання

Видавництва "Наша Культура"
diasporiana.org.ua

1963

ВІННІПЕГ

МИТРОПОЛИТ ІЛARІОН

БІблійні Студії

**Богословсько-історичні нариси
з духовної культури України.**

ТОМ ПЕРШИЙ

**Видання
Видавництва “Наша Культура”**

1963

ВІННІПЕГ

Printed by
The Christian Press, Ltd., Winnipeg, Canada

МИТРОПОЛИТ Д-Р ІЛАРІОН
“Служити народові, — то служити Богові!”

СВЯТАЯ БІБЛІЯ ВІДВІЧНА.

По е м а.

Я все життя орав та сіяв
І обробляв Господню Ниву,
І Дух Святий на поміч віяв
І думку юру, й думку сиву!...

Перекладав я Слово Боже,
Святую Біблію відвічну
На слово наше, рідне й гоже,
Сильнє, як меч той обосічний...

І скінчена свята робота,
По довгій праші — все готове:
Завіту Божого чеснота,
І Слово збряне Христове!

**

Багато скárбів в Божім світі,
Найперший — Біблія Свята:
Найкраща рожа в райськім квітті,
В потребі рада золота!...

Людýні Книжка над книжкáми,
Правдиве щастя над усе, —
Огнем палає в тьмі без тами
Й Спасіння світові несе!..

Нема науки понад неї,
І Правди більшої нема, —

Основа в ній душі всієї,
Підвáлина твого умá!...

**

У світі грішному Лямпáда
Сіяє Сонечком на нас, —
Це Біблія, Свята принада,
Щоб Голос Божий не погас...

І Біблія — це вся природа,
Природа ж — Біблія малá:
У них обох ясна свобóда,
Що душу чистою спасла...

У Біблії — Слова Господні,
Як по Закóну в світі житъ,
Вони як Дзвони Великодні,
До Правди кличуть кожну мить!

**

Ой у полі у долині
Джерельце гуркóче, —
Щастя спráгненій людýні,
Як пiti захоче...

Вічна Біблія й понині
Джерéльцем рокоче, —
Це підвалина Святилі,
Слово це Пророче!...

У Цілющому Потоці
Божая Водиця, —
Тільки й маємо на оці:
Чистої напítся!...

**

Позасвічую тихі Лямпáдки
І творю Тайнодію Священну,
І в душі моїй жодної гадки
Про життєву турботу буденну...

Убираю я Біблію Божу
В мову рідну моого народу, —
Поливаю її, райську рожу,
І складаю надзóряну Оду...

Позасвічую Світла в Палаті,
І Писання бездонне співаю, —
Слова Божі, глибокі й крилаті,
П'ю як нектар із Книги без краю...

Лямпада сяє мерехтлива,
Я ревно Біблію читаю, —
Й душа моя бринить щаслива,
А серце спбкій п'є без краю!..

Глибока Біблія, як море,
І розум з неї п'є навчання, —
Як океан, воно просторе,
Криниця всього Сподівання!..

Спасені в Біблії Закони
Й Наука Божа Пресвятая, —
Ми з неї п'ємо їх без спони,
Немов з ріки Едему-Рая...

Бо Біблія — як Бог між нами,
Його Святі Слова принoсить,
Й вона народу дасть без тами,
Як в неї хто чого попросить!..

На Біблії зросли нарόди,
Ї культура розцвілá духóва, —
З кривавих війн меча ї пезгоди
Наука вýвела Христова!

Відвічна Біблія — Спасіння
Усьому світові з темноти,
Дає душі живнé горіння,
А серцю — творчої охоти!

Блажен, хто Біблію читає,
Блажен, хто дéржить її вдома, —
Він щастя матиме безкрае,
І душа його — свята й свідома!

Бо Біблія — це путь до Рáю,
Дорога нашого Спасіння, —
Тому побожно я читаю
Криницю Вічного Уміння!...

У домі Сад Едéмський в мене:
Святая Біблія відвічна, —
Ї промінне все, і все зелене,
І душа щаслива й тогобічна!...

Культура ясно засіяла,
Немов те сонце золоте,
З Святої Книги, ї Ідеала
Із неї світ собі плете.

Це Біблія далá нам мову,
Нарóду кожному свою, —
Культури нашої основу
І крицю в світовім бою...

Мистецтво Біблія створила,
Культура вся на нíй зрослá, —

Вона далá людýні крила,
Перетворивши на орла!...

Вона повищила людýну
Снагí далá їй без кінця, —
І та злетіла на вершину
Ї близькóю стала до Творця!...

**

Вона — поезія відвічна,
Пророк — поет то полум'янний:
У нього зброя обосічна,
А вірш солодкий та коханий!...

Поезія її пречиста,
Пісні її огнем натхнені, —
Псалмі Святі — разкý намиста,
Вся Біблія — як пісня нені!...

Як прагнеш ти поетом стати,
Навчайся з Біблії Святої, —
Поезії це рідна мати,
Красá поéтики живної!...

**

О Бібліє, — усім ти мати,
І я хилюсь перед тобою, —
Ти наша путь в Святі Палати,
Ти нас ведеш зо Злом до бþю!...

Це Біблія усіх навчає,
Це Вчитель Правди для нарóду, —
У нíй знаннý Святе й безкрає,
Вона душі несе свободу!...

Душа від Біблії світліє,
І ясно чує в серці Бога,

I Дух Святий крилáми віє,
I пахнє квітами Чертóга!...

Як сонечко мертвýть темнóту
I сипле скрізь живнé проміння,
Так Біблія жене сліпоту
I путь показує Спасіння!...

Як пíдем всі на Світло Боже
I бўдем Біблію читати, —
Життя настане вільне й гоже
I зникнуть всі на Волю ғрати!

Бо Біблія — це путь до Волі,
Дорóга Вічної Свободы:
Не бўдем ми душою голі,
Як в нею станем в роди й роди!...

**
*

Усіх до Книги закликаю:
Читаймо Біблію відвічну, —
Вона правдива путь до Рáю.
Дає й дорогу сьогобічну!...

Читаймо Біблію щоденно,
Вона нас розуму навчає, —
Вона відкриє всю Вселéнну,
Й знання життя подастъ безкрає!...

Читаймо Біблію бездóнну,
Вона — як та роса на квіти:
Дорогу вказує Закónну
До Щастя Вічного летіти!...

Як той орел могучекрилий
Ширяє легко в Небесá,
Так з Нею вкупі, брате милий,
Твій розум, геній та красá!...

Бо Біблія — Свята Наснáга
Твоєму розуму навíки, —
Із неї рóдиться відвага,
Й свободі духа вірні лíки!...

**

Даю нарóду все, що маю:
Всю душу, розум і все серце, —
Святую Біблію безкráю,
Бездонне море і озерце!...

Святая Книга для нарóду,
Усім на щастя й на Спасіння, —
Щоб нам принéсла Вічну Згоду
У це й наступні покоління!...

Я довгі дні і довгі ночі
Святую Книгу пив нектáром, —
Й найглибші Словесá Пророчі
Ясні ставали Божим Дáром!...

.....

Я все життя орав та сіяв,
І обробляв Господню Ниву,
І Дух Святий на поміч віяв
І думку юру, й думку сиву!...

12. VI. 1962, — день одержання першого
друкованого примірника української Біблії
мого перекладу.

1.

ПЕРЕКЛАДИ БІБЛІЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ ЗА НОВОГО ЧАСУ

ВСТУП.

В половині XIX століття в Україні справа нового перекладу Біблії стала справою актуальною, — усім стало ясно, що новий переклад конче потрібний. Інші народи його мають, а в українців — нема, а це ясно по-нижує нашу всенародну культуру.

З 1812-го року в Росії було заложене т. зв. Біблійне Товариство, а його філії розкинулися по всіх великих містах. Скрізь заговорили про потребу перекладу Біблії на російську мову, а в Україні — на мову українську. Хоч Біблійне Товариство року 1826-го було закрите, проте 14 літ його праці зробило справу нового перекладу Біблії на українську мову справою живою. Але до здійснення велика ця справа не дійшла.

Котляревський і інші письменники нового часу розбурхали таки український національний рух, який відразу вилився в гаряче “народолюбство”. Українська інтелігенція добре

зрозуміла конечну потребу перекладу Біблії на українську мову, і справа ця стала пекучою. Вагу перекладу Біблії живою мовою для народнього читання зрозуміли всі, були й сили для такого перекладу.

Правда, українська літературна мова була тоді ще аж надто слабенька, мало усталена, надто мало було — не кажучи сильніше — релігійних праць українською мовою, про богословську термінологію й не згадувалося, — треба було орати щиру ціліну! А коли так, то як же перекладати Біблію?

Та все таки всі наші нові письменники проте бралися за біблійні переклади головно Псалтиря. Це не були справді переклади, а тільки вільні переспіви, і їх робили мало не кожен письменник. Українська душа сумувала за рідною Біблією!

Назрівав слушний час узятися за переклад Біблії на українську мову.

Але зреалізування цього перекладу цілком залежало від такого ж перекладу в Росії, під якою Україна тоді пробувала. А в самій Росії аж надто довгий час точилася запекла боротьба за основне питання, — чи можна і чи треба взагалі перекладати Святе Писання на живу мову? І довго вирішувалося це просто: ні, — це було б богохульство! А цим спи-

нялася й справа українського перекладу.

Ось тому цю свою працю я розпочинаю розділом про переклад Біблії в Росії.

Ця моя праця про переклади Біблії на українську мову за нового часу — зовсім коротка, подає тільки головне з цієї важливої справи, не спиняючись на подробицях.¹

I.

ПЕРЕКЛАДИ БІБЛІЇ В РОСІЇ.

1. Давні переклади в Росії.

Питання про переклад Біблії на рідну мову по всьому світу постало тоді, коли Біблія була писана такою мовою, якої широкі народні маси не розуміли. В Росії Біблія була на мові церковно-слов'янській, яку тут завжди високо шанували, хоч мало розуміли. І ця церковна мова широко лягла і в основу нової літературної російської мови. Із усіх нових слов'янських мов мова російська має

---

1 Див. такі праці: П. И. Житецкий: О переводахъ Евангелия на малорусской языкъ. “Извѣстія” 1906 р. кн. 4, рецензія Ивана Франка ЗНТШ том 70. — Записка Академіи Наукъ: Объ отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго печатнаго слова, 1910 р., Спб.

в собі найбільше церковнослов'янських елементів.

І ще й сьогодні російський інтелігент зовсім добре розуміє, скажемо, церковнослов'янську Літургію. Ось через це в Росії питання про переклад Біблії на живу російську мову ніколи не було настирливим домаганням мас. Правда, треба брати на увагу й те, що духові потреби мас в Росії, країні жорстокого кріпацтва, взагалі поважно ніколи не бралися на увагу.

Перші переклади старозавітних Книг на зрозумілішу мову почали робити сектанти, т. зв. жидівствуючі, ще в кінці XV віку. Секта ця занесена була з України, з Києва в Новгород, а звідти в Москву.² Жидівствууючі перекладали Біблію з гебрейського оригіналу, відомі їхні переклади багатьох старозавітних Книг. Ale секта була придушенна, і їхні переклади жодного впливу не мали. Крім цього, їхні переклади писані були все ж таки церковнослов'янською мовою.

Року 1680-го Семен Полоцький

---

2 Моя праця про жидівствууючих (мій перший виклад в Університеті Св. Володимира в Києві р. 1916-го, на звання приватдоцента) загинула разом з іншими в Ка'янці-Подільському.

видрукував у Москві свою працю: “Псалтирь риѳмотворная”, — переклад Псалтиря на російську мову віршами. У передмові С. Полоцький розповідає, що росіяни люблять співати Псалми, але зміст їх мало розуміють, тому він і переклав їх. Між іншим С. Полоцький підкреслює, що Псалтир в єврейському оригіналі написаний віршами. С. Полоцький навчався в Київській Могилянській Академії, — там про віршовану форму деяких гебреїських біблійних Книг уже в XVII віці добре знали й навчали про це раніше, аніж про це стали писати в Європі.

Року 1683-го Авраамій Фірсов переклав у Москві Псалтиря з староєврейської мови, але його переклад був спалений.

Петро I, близько накладаючи з протестантами, носився з думкою перекласти Біблію на російську мову. Пастор Ернст Глюк зробив був йому такий переклад, і він був закінчений 1698-го року. Але цей переклад р. 1703-го згорів у Марієнбурзі. Глюк і далі перекладав, і р. 1705-го покінчив переклад Нового Заповіту, але він так само зник. Переклади пастора Глюка видрукувані не були.

2. Біблійне Товариство в Росії.

Правдивий початок перекладів Св. Писання на живу російську мову розпочало Біблійне Товариство. Цар Олександер I дозволив закладати в Росії Біблійні Товариства ще 6-го грудня 1812 р., дозволив головно на прохання свого міністра духовних справ Олександра Голіцина (1773-1844). Голіцин був близьким товарищем царя Олександра I, був сильним вольтер'янцем, Православія не любив і переслідував його. І він став президентом Біблійного Товариства.

Біблійне Товариство засноване було для того, щоб ширити Біблію на різних мовах, але не на мові російській. Та міністер Голіцин таки виклопотався в царя Олександра I року 1816-го дозволу перекладати Біблію і на мову російську, проти чого була православна єпархія та Св. Синод. Року 1822-го таки вийшов Псалтир у перекладі на мову російську, а 1818-го — Четвероєвангелія (але поруч був і текст церковнослов'янський).

Вища російська єпархія була рішуче проти перекладу Біблії на ніби недосконале “россійское нарѣчіе”, але мусіла терпіти, бо президентом Біблійного Товариства був сильно впливовий міністер князь Олександр Голіцин. Цей міністер

духовних справ відкрито переслідував Православіє, а різні протестантські секти обсіли його, і він їм багато робив, — на шкоду Православію. Звичайно, православна Ієрархія мусіла терпіти й коритися, але вела тиху боротьбу проти князя Голіцина.

Від Петра I починаючи Православіє відкрито переслідувалось у Росії, бо царський трон займали скриті протестанти або масони. Собори не допускалися, Св. Синод був у руках Обер-прокурорів, а вони були просто ворогами Православія.³

Проти неправославного міністра духовних справ (князь Голіцин хвалився, що він Євангелії досі в руки не брав) пішла завзята боротьба, та й сам цар побачив, що кн. Голіцин зо своїми протестантами в Біблійних Товариствах задалеко зайдов.

Це все дало можність крайньо правим особам об'єднатися й вступити в боротьбу з Біблійним Товариством. Пізніше, року 1857-го, Митрополит Філарет писав так: “Думаю, що р. 1824-го повстання проти міністра духовних справ і проти Біблійного Товариства та перекладу Св. Писання підняли люди з особистих

---

³ Іларіон: Іконоборство, історично-документична монографія, 1954 р., ст. 186-217. І. Башилов: Робесп'єр на троне.

вигід. Вони, щоб потягти за собою інших чесних людей, уживали різних підозрінь, а то й видумували та клеветали”.

Головним ворогом Біблійного Товариства та перекладів взагалі були міністри Аракчеєв та Шишков, а також Архимандрит Фотій, куратор Казанської учбової округи Магніцький та інші.

По довгій і запеклій боротьбі Ієрархія й помічники їх таки перемогли, — кн. Голіцин був звільнений з міністерства, і 12-го квітня 1826-го року Біблійні Товариства по всій Росії були закриті. У Біблійних Товариствах справді було забагато протестантів, які, — з відома кн. Голіцина — стали вести підривну протестантську агітацію по всій Росії, а це поставило православну Ієрархію проти них і проти Товариства. Росія, як виявилося, не доросла була до справи перекладу Біблії, та й сама справа велася невідповідно. Високо культурна ідеологія Біблійного Товариства не повелася.

3. Біблії не вільно взагалі перекладати.

Тридцятиліття по спиненні праці Біблійного Товариства (1826-1856) — це час темної реакції проти всяких перекладів Св. Письма на живу ро-

сійську мову. Протестанти з Біблійного Товариства не розуміли тонкості самої справи, і вели її так, що сама свята ідея перекладу Біблії стала уважатися еретичною, і зовсім відкидалася, бо російська мова — це ніби тільки мало розвинене “руське нар'чіє”, а правдивою слов'янською мовою є мова церковнослов'янська, спільна для всіх слов'янських племен і “наречій”.

Російські шовіністи багато робили тоді, щоб церковнослов'янський текст Біблії оголосити непомильним і недоторканальним, як римська Вульгата, але з цим таки не погодилися ані світська, ані духовна влада, бо це була б справа зовсім неправдива, а до того й неканонічна.

4. З якого оригіналу перекладати?

На чолі руху за конечність перекладу Біблії на живу російську мову став Архиєпископ Тверський Філарет (1783-1867, Дроздов), глибокий богослов свого часу. Він сильно боронив ідею перекладу Біблії на російську мову, уважаючи цю мову дозрілою, а саму ідею перекладу — канонічною, а тому підтримував працю Біблійного Товариства, і працював у ньому. Року 1823-го Св. Синод доручив Архиєпископу Філарету скласти Катихизиса. І Філарет ви-

пустив Катихизиса, а в ньому всі тексти з Св. Письма подав російською мовою. А коли кн. Голіцин був звільнений з міністерства, а Біблійне Товариство було закрите, то пішли сильні гоніння і на Філарета, і на його Катихизиса з цитатами російською мовою.

Та новий імператор Микола I призначив року 1825-го Філарета Митрополитом Московським. Ale справа перекладу Біблії таки впала, і року 1827. Катихизис Філарета знову вийшов друком, але тексти Св. Писання в ньому вже були подані церковнослов'янською мовою! I справа текстів в Катихизисах позосталася в Росії аж до сьогодні так само, — не вільно їх перекладати!

М. Філарет підняв і другу справу, — з якого саме тексту перекладати Біблію. Він глибоко науково доводив, що Старий Заповіт треба перекладати тільки з гебрейського оригіналу, а не з грецького, бо грецький — це тільки переклад, і не завжди добрий, а не оригінал.

Ніби виключну канонічність самого грецького тексту в Росії підтримував тоді тільки Св. Синод та царський уряд. Боротьба проти цієї нелогічності зайдла була аж так далеко, що р. 1858-го Московський Митрополит Філарет змушений був

оголосити: “Вселенская Церковь ни на какомъ Соборѣ, ни черезъ кого изъ Св. Отцовъ не изрекла такого Правила, чтобы въ изъясненіи Священнаго Писанія держаться исключительно текста семидесяти толковниковъ, съ устраниеніемъ текста еврейскаго”.⁴

І Митрополит Филарет таки переміг: визнали, що гебрейський текст Біблії — це оригінал, і стали перекладати таки з оригіналу, цебто з старогебрейського тексту. Професор гебрейської мови в Петербурзькій Духовній Академії о. Герасим Павський (1787-1863) двадцять літ перекладав Біблію з гебрейського оригіналу на російську мову, і його переклад вважався науковим і високо ставився, але до друку його не доходило. Навпаки, — о. Павський попав був навіть під духовний суд: як він осмілився перекладати Біблію без відома Св. Синоду! Тільки високе заступство оберегло о. Павського від в'язниці.

5. Цар і Синод нарешті дозволили перекладати Біблію.

Року 1856-го Росія в Кримській війні була сильно побита, — і гро-

---

⁴ Проф. Ф. Елеонскій: По поводу 150-лѣтія Елісаветинской Біблії, 1902 р.

мадянство почало голосно говорити про конечність реформи підневільного життя. Імператор Микола I отруївся ще 19-го лютого 1855-го року, а його наступник Олександр II припинив війну і приступив до “великих реформ”.

Року 1858-го травня 5-го дня цар Олександр II затвердив нарешті вимушенну постанову Св. Синоду про переклад Біблії на російську мову. Ale Синод рішуче застеріг, що “переклад Св. Писання хоч потрібний і корисний, але не для вжитку по Церквах, — для них церковнослов'янський текст повинен позоставатися недоторканим”.

Справа перекладу рухнулась, але йшла дуже помалу, бо Св. Синод явно був проти нього. В основу був покладений переклад о. Г. Павського, до праці закликано всі чотири Духовні Академії (Москва, Петербург, Київ і Казань), і всіх їхніх гебраїстів. I тільки через 17 літ, року 1875-го переклад Біблії був закінчений і видрукуваний, а на початку року 1876-го нова Біблія з'явилася в світ.

6. Російська Біблія 1876-го року.

Російська Біблія 1876-го року — це переклад з староєврейського оригіналу. Ale засильні були протести

Ієрархії проти перекладу з гебрейського, тому до перекладу внесено було багато місць з перекладу грецького. Сама мова перекладу аж надто сильно насичена церковнослов'янізмами. Була боротьба і за форму власних та географічних імен, — і їх дано за перекладом головно церковнослов'янським.⁵

Уся та боротьба, що велася проти перекладу Біблії на “російське нарічіє”, і боротьба за сам оригінал, з якого треба перекладати, уся ця боротьба перенесена була цілком і на переклад Біблії на мову українську. Річ ясна, — його рішуче забороняли. Коли було дозволено перекладати Біблію на мову російську з такими великими перепонами, то про переклад її на мову українську ніхто й слухати не хотів...

Мова перекладу російської Біблії якогось більшого впливу на розвій російської літературної мови зовсім не мала. Занадто пізно появився цей переклад, появився тоді, коли російська літературна мова вже виросла

---

5 Усю справу перекладу Біблії на російську мову подають: И. А. Чистовичъ: Исторія перевода Біблії на русскій языѣ, Спб. 1899 р., видання друге. — Н. А. Асафьевъ: Опытъ Исторіи Бібліи въ Россіи, Спб. 1889 р.

на творах Ол. Пушкіна та інших видатних письменників. Мова російського перекладу має в собі аж надто багато церковнослов'янізмів, і тому зразковою літературною мовою стати не могла. Та й увесь переклад вийшов мовно дуже строкатий, бо належить не одному перекладачу, а багатьом, — робили його різні особи в різних містах, і це помітно відбилося на ньому.

Та в Росії й не було звички широкого читання Біблії по домах: народ був неграмотний!

Сумним залишком запеклої боротьби проти перекладу Біблії на російську мову позостали деякі недопустимі політичні виправлення в перекладі рос. Біблії. У Апост. Павла є наука (до Єvreїв 6. 7), яка здавна різала очі всяким прихильникам панщини та рабства взагалі. Апостол Павло навчав: “Земля родить рослини добре для тих, хто їх і обробляє”. Така наука — це наука християнська взагалі, пор. 2 Тим. 2. 6: “Трудящому землеробові належиться першому покуштувати з труда”, це те саме, що і в Євр. 6. 7, тільки іншими словами сказане.

Грецький і церковнослов'янський тексти дають однозгідно: Земля родить “былія добра онымъ, ими же и дѣлаема бываетъ”. А на російську

це переклали: “Земля произрастаетъ злаκъ полезный тѣмъ, для которыхъ и воздѣлывается”.

Це тяжке обвинувачення на всю Російську Церкву... А сучасне совєтське видання Біблії 1956 року позоставило це місце без змін (див. ст. 1129), — за панщину.

Так стояла справа перекладу Біблії в Росії. Коли в Росії так було, то чи могло появитися Св. Писання живою мовою в Україні?

II.

ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ РЕЛІГІЙНОЮ КУЛЬТУРИ.

1. Український національний рух 1859-1863 років.

Національний рух, що охопив усі слов'янські народи в 40-х роках XIX століття, охопив також і українців. Хоч Кирило-Методіївське Братство в Києві скоро спинило свою діяльність (1846-1847), але ідейно воно таки помітно просяяло в українську інтелігенцію, і своє робило. Серед різних духовних ідей, які розгорнулися в Україні, відновилася й ідея нового перекладу Св. Писання на українську мову.

Кримська війна (1854-1856) закін-

чилася дошкільною поразкою Росії, а це викликало вимогу реформ сирого підневільного життя всієї Росії. Імператор Олександр II мусів приступити до різних реформ, мусів подогдитися і на велику “революцію”, — нарешті дозволив таки перекласти Біблію на російську мову, дозволив проти бажання Св. Синоду, дозволив по 44-літній (1812-1856) запеклій боротьбі.

2. Недільні Школи.

У повітрі запахло знесенням кріпацтва, і вже р. 1859-го по багатьох містах України самовільно з'явилися т. зв. Недільні Школи. І скрізь відкрито вимагали навчання по цих школах українською мовою, почали появлятися друком і потрібні підручники для цих Недільних Шкіл.

Недільні Школи постали перше в Україні, а вже звідси поширилися по багатьох містах Росії. Ініціатором цих шкіл був професор Університету Св. Володимира в Києві Платон Васильович Павлов, — власне він розпочав цю справу, а київські студенти дружно його підтримали. Цими Недільними Школами вкрилася вся Україна.

Навчання провадилося за програмою початкових шкіл, — навчали Закону Божого, читання по-російсь-

кому й аритметика. Наука була безплатна, учням давались книжки, папір і ін. дарма. Скрізь було багато учнів.

Незабаром стали появлятися й школи по буденних днях, і їх ставало все більше. Усе робилося з приватної громадської ініціативи, а потрібні гроші збиралися. Уряд не знов, що йому робити.

Школи зараз такі перекинулися й на села, й видатніші дідичі стали відкривати їх по своїх маєтках. Уряд мусів підтримувати цю справу, бо справді цим рухом захопився ввесь край. Київський Митрополит Ісидор, за вказівкою уряду, наказав усьому своєму Духовенству закладати по парафіях школи і керувати ними. І на самій Київщині Духовенство заклало 1036 шкіл, в яких навчалося 19.000 учнів.⁶

Пани дідичі в масі своїй були проти шкіл, а коли й заводили їх, то неохоче.

Поява Недільних Шкіл в Україні викликала тут велике духове піднесення, а разом з тим і піднесення національне. Скрізь стали домагатися навчання по школах українською мовою. “Основа” поставила цю справу ясно, і вміщала відповідні статті. По деяких Недільних Школах учите-

---

6 “Основа” 1862 р. кн. VI ст. 104.

лі стали навчати таки українською мовою.

Поляки сильно перешкоджали всій цій справі, а вкінці випустили свої букварі, — українською мовою, але латинськими буквами. У цих букварях усе Правобережжя звалося польською землею, усі українські міста — містами польськими.

Поляки готувалися до повстання, а з українцями сварилися. Це все не ворожило на добре українській національній справі.⁷

3. Поява релігійних підручників.

Ось того часу з'явилася потреба конче мати й Св. Письмо українською мовою. Про це здаєна мріяли країні сини України. Брався за це Григорій Квітка-Основ'яненко (1778-1843), десь ще в 30-х роках, але з того нічого не вийшло. Тепер узялися за проповіді українською мовою. Кам'янець-Подільський о. Протоєрей Василь Гречулевич (†1875 р.) багато попрацював на цьому по-

---

7 “Училища, образовавшіся на югѣ въ послѣднее время”, “Основа” 1862 р. кн. VI ст. 79-107. — Н. Рубакинъ: Воскресные школы, “Энциклопедический Словарь” Брокгауза, півтом 13 ст. 250-260. — Струнина Л.: Первая воскресная школы въ Киевѣ, “Кiev. Старина” 1898 р. кн. 5.

лі ще з р. 1859-го, і р. 1860-го випустив збірника проповідей. Виїшов і том другий цього видання (мову виправляв П. Куліш), і був свого часу дуже популярним. Він же в роках 1858 і 1859 випустив Катихизиса. Народжувалася українська релігійна термінологія.

Навіть Архиєпископ Чернігівський Філарет випустив р. 1859-го одну свою проповідь мовою українською: "Проповідь против враждебників, хтивих до доносів". А в Харкові р. 1863-го збірку проповідей випустив о. Бабченко. Того ж 1863-го року о. Степан Опатович (1832-1892) випустив "Оповідання з Св. Писання" (друге видання вийшло в Петербурзі 1873 р.), а о. Василь Гугмінський дав "Життя Святих Божих".⁸

Отже, релігійний рух прокинувся, і все ширшав. Усіх наших поетів цікавив найбільше Псалтир, і за переклад його бралося багато письменників: Гулак Артемовський р. 1856-1858 дав переписів Псалмів, Максимович р. 1859-го випустив у Москві "Псалмы, переложенные на малороссийское нарѣчіе", року 1860-го і Тарас Шевченко випустив "Псалми Давидові".

---

⁸ Про появу ін. підручників див. І. Огієнко: Українська Культура, Київ, 1918 р. ст. 208.

Як бачимо, релігійний рух зростав в Україні, і мусів таки привести до постання перекладу Св. Писання. Поскільки цей рух зріс, показує й те, що Маніфест 19-го лютого 1861-го року був замовлений П. Кулішеві, і той його переклав, але видрукуваний він таки не був.⁹

Українці готові були до перекладу Св. Писання на живу рідну мову, і цього вимагала копечна потреба нового живого життя.

III.

“ОСНОВА”.

Український національний рух 1859-1863 років постільки був сильний, що зміг створити перший поважний журнал українською мовою, — це була “Основа”. Журнал мав виходити щомісячно, розміром 12-15 аркушів книжка. Офіційна назва була: “Основа. Южно-русский литературно-ученый вѣстникъ”.

Журнал виходив у С. Петербурзі два роки, 1861 і 1862. Друкувався перший рік у друкарні Теблена, а другий — у друкарні П. Куліша. Душею і головним редактором місяч-

---

⁹ В а ш к е в и чъ И.: Переводъ Куліша на українскій языкъ манифеста 19-го февраля 1861 г. “Кiev. Старина” 1905 р. кн. II-III.

ника був відомий письменник і громадський діяч кирилометодієвець П. Ол. Куліш, з ним близько співпрацював історик М. Костомарів. Офіційним редактором був Василь Михайлович Білозерський (1823-1899), — з його сестрою Олександрою був оженений П. Куліш.

Журнал виходив двома мовами, — українською та російською, як написано прислану працю.

Ідеологія журналу окреслилась відразу: боронити право українського народу на свою власну самостійну українську культуру, — мову, літературу, історію.

“Основа” безумовно має дуже велике значення в розвої української духової культури, — вона вияснила всі головні підвиалини української ідеології: ставлення до сусідніх народів, — росіян, поляків, жидів. Вона почала розвій української історії, літератури, критики.

Зміст “Основи” давав йому повне право зватися поважним літературно-науковим журналом. І він об’єднав біля себе всіх видатних українських діячів або прихильників: П. Чубинський, Вол. Антонович, П. С. Єфименко, М. Максимович, М. Вовчок, Сухомлинов, П. Лавровський, А. Котляревський, Сіров, М. Номис, Ол. Стороженко, Д. Мордовцев, Ол. Ко-

ниський, Л. Глібів і багато інших. Тарас Шевченко також був основником “Основи”, але помер на самім початку справи, 26 лютого ст. ст. 1861 року. Та він став підвалиною змісту “Основи”, — вона друкувала його нові твори, що були написані в час його заслання, у кожному числі.

Значення “Основи”, як ідеологічного для України органу, величезне. Тоді якраз загострилися українсько-польські стосунки, і В. Б. Антонович умістив в “Основі” свою знамениту статтю: “Моя исповѣдь” (1862 р. кн. I ст. 83-96), а П. Куліш дав: “Полякам об украинцах” (1862, лютий, ст. 67 86). Російсько-українські стосунки глибоко вияснив М. Костомарів у своїй статті: “Двѣ народности”. Стосунки з жидами глибоко поставили: Редакція (П. Куліш): “Недоразумѣніе по поводу слова “жид” (1861 р., червень, ст. 134-142), і Н. І. Костомарова: “Іudeям” (1862, січень, ст. 38-68).

Була ясно поставлена справа української мови в народніх школах (“О преподаваніи на южнорусском языке”, 1862, травень; “На каком языке обучать наш народ”, 1862, серпень, ст. 1-12), спокійно й здалека зазначено про переклад Євангелії на українську мову (1862 р. кн. 8 ст. 14), і т. ін.

Поляки були сильно стурбовані таким зростом української національної свідомості, так само й правого наставлення росіянини. Дійсно, “Основа” на довгий час стала підвальною української національної ідеології, і цю ідеологію сильно поширила.

Але “Основа” на десятій (жовтневій) книжці 1862-го року спинилася, — її вбили матеріальні злідні, а головно — непорозуміння між “гарячим Кулішем” та іншими провідниками.¹⁰

Працівники “Основи” глибоко зрозуміли потребу перекладу Біблії на українську мову, і щиро заходилися біля цієї справи, щоб її таки здійснити.

IV.

ПЕРЕКЛАД ЄВАНГЕЛІЇ ПИЛИПА МОРАЧЕВСЬКОГО.

Український письменник Пилип Семенович Морачевський (1806-1879) народився на Чернігівщині. Закінчив

---

10 Література про “Основу”: А. Н. Пыпинъ: Исторія Русской этнографіи, Спб. 1891 р., т. III розділ VII. — М. Бернштейн: Русско - украинские литературные связи, М. 1951 р. — Його ж: “Основа” і літературний процес 60-х рр., “Радянське літературознавство” 1947 р. кн. 7-8 ст. 65-87.

історично-філологічний факультет Харківського університету, і став викладати в середній школі. Був інспектором Ніженського Лицею князя Безбородко.

Як письменник, видав праці: “До чумака або война Янгло-Французо-Турецька у 1853 і 1854 роках”, Київ, 1855 рік. У Полтаві року 1864-го видав збірника своїх віршів: “Мова з України”.

Пилип Морачевський добре знав народну українську мову, добре знав і мову грецьку. Загальний релігійний рух захопив і П. Морачевського, і він постановив перекласти Новий Заповіт на українську мову. Праця йшла йому добре, і вже р. 1860-го Морачевський закінчив переклад чотирьох Євангелистів, і послав свій переклад на благословення Св. Синоду.

Але щодо дозволу перекладу Св. Письма час тоді був зовсім не відповідний. Як ми вже бачили вище, тоді й самі росіяни ще не мали повного перекладу Біблії на російську мову, а іх Ієрархія взагалі криво дивилася на самі переклади, і їх не дозволяла.

Свій переклад Євангелії П. Морачевський послав і Академії Наук у Петербурзі, і та признала цей пере-

клад відповідним, і визнала його вартим видрукування.

У Св. Синодові переклад П. Морачевського взяв до своїх рук Обер-Прокурор гр. А. Толстой, який віддав усю цю справу перше на розгляд політичної комісії з трьох осіб: Єпископа Калузького І. Миткевича, шефа жандармів кн. Долгорукова та київського генерал-губернатора Анненкова. Справа ця, беручи на увагу стан перекладної справи в самій Росії, вважалася тоді політичною. Тому політична комісія признала переклад Євангелії Морачевського "опасним і вредним"... Уважаючи на стан перекладу Біблії на російську мову, іншої відповіді того часу й чекати не можна було.

Одержанівши таку постанову політичної комісії, Св. Синод не забарився і зо своїм вирішенням, і 14-го жовтня 1860-го року відписав П. Морачевському на його прохання поблагословити його переклад до друку, що "переводъ Евангелий, сдѣланній Вами, или другимъ кѣмъ либо, не можетъ быть допущенъ къ печатанію"... Цебто, відповідь говорила, що не може бути поблагословлений взагалі якийбудь переклад Св. Писання на українську мову. Такий переклад визнано справою політичною... Цебто так само, як ця спра-

ва стояла тоді і з перекладом російським: дозволити не можна...

Морачевський не спинився на цьому, і працю свою продовжував далі, і року 1863-го закінчив переклад усого Нового Заповіту. Але друком ця праця не вийшла.¹¹

Культурно-національний рух у Галичині.

Відомості про великий культурно-релігійний рух ширилися з України в Галичину, і викликали там велику радість, особливо серед молоді. Почався був такий рух і в Галичині, ще раніше, але своя ж уніятська Ієархія його зовсім придушила, як несвоечасний. Перекладами Св. Писання на українську мову займався тут відомий о. Маркіян Шашкевич (1811-1834), і переклав місцевою мовою Псалми, а також Євангелію Матвія та Марка. Звичайно, ці переклади видрукувані не були, — уніятська Ієархія цього не допускала, бо була

---

11 В. Науменко: Ф. С. Морачевский и его литературная деятельность. “Кiev. Старина” кн. XI-XII. — М. Комаровичъ: П. Морачевский та Його переклад Св. Євангелія на українську мову. З портретом П. Морачевського. Одеса 1913 р.

такого ж наставлення, як і російська.¹²

V.

КІНЕЦЬ КУЛЬТУРНО-РЕЛІГІЙНОГО РУХУ.

На початку 1860-их років український рух сильно підносився, і все говорило, що прийшли нові часи. Накінець, 19-го лютого 1861-го року впали вікові кайдани панщини, — почалася нова доба.

Проф. Микола Костомарів заклав у Петербурзі громадський Комітет, який мав збирати фонди на видання популярних книжок та підручників для народу українською мовою, а також для друку перекладу Св. Писання тією ж мовою (див. “Основа” 1862 р. кн. 8 ст. 14). Громадянство добре відгукнулося на цю справу, і Фонд зросстав. “Основа” 1862 р. оголосила, що “тепера тут перекладається на нашу мову Євангелія, і пишеться Священна і Церковна історія” (кн. 8 ст. 14). Це була, певне, вказівка на працю Пилипа Морачевського.

Але час ішов, а урядовий тиск на Україну почав збільшуватись. Недільні Школи так сильно розрослися, що громадянство вимагало навчання

---

12 Михайло Возняк: Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. Львів, 1924 р.

українською мовою, а поляки скрізь сіяли свої “елементаже” (азбуки), звучи Правобережжя польською землею. І справа закінчилася трагічно: 13-го липня 1862-го року російський цар видав наказа: “Закрити всі нині існуючі Недільні Школи та читальни”...

Було ясно, що уряд не дозволить видрукувати Св. Писання українською мовою, бож і в себе в Росії не дозволяє того. Польсько-українські непорозуміння все зростали. Поляки відкрито готувалися до чогось поважного. І раптом року 1863-го знялося польське повстання, і воно вбило всі українські мрії! Бо українці уважали спільниками поляків, хоч це була ясна неправда, — українці скрізь виступали проти поляків, бо поляки були противниками українського національного відродження.

Проф. М. Костомарів відмовився від завідування Фондом на видання підручників та Св. Писання українською мовою, бо справа стала нереальною, і зібрану поважну суму, за згодою всього Комітету, передав Академії Наук з визначеною метою, — на премію за українсько-русського словника.¹³

---

13 Цю премію пізніше й одержав Б. Грінченко за Українсько-російський Словник 1909-го року.

Через польське повстання урядовий тиск пішов далі, і 20-го червня 1863-го року вийшов горезвісний наказ міністра графа Петра Валуєва, в якому він заявив, що бажання вчити народ рідною мовою — це тільки політична пропаганда соціалістів. І міністер суворо наказав “не дозволяти друку книжок малоросійською мовою як змісту духовного, так і підручників, і взагалі призначених для початкового читання народу”.

Так були прибиті перші поважні спроби дати Св. Писання українською мовою.

І стало ясно, що в Україні під Росією перекладу Біблії на українську мову не дозволять жодним способом.

І українські діячі постановили перенести справу перекладу Біблії за кордон, а головно в Галичину.

Справою перекладу Біблії на українську мову зайнявся тепер український письменник і вчений та найвидатніший громадський діяч Панько Куліш.

VI.

КУЛІШ, ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ БІБЛІІ.

1. ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ.

Пантелеймон (Панькó) Олександрович (Олéлькович) Куліш, про якого ми вже вище не раз зга-

дували, народився 26-го липня (7-го серпня) 1819-го року¹⁴ в містечку Воронежі Глухівського повіту на Чернігівщині. Батько його, дворянин Олександр Андрійович, мав добре господарство, і тільки ним займався.

Кулішів батько був людиною гарячої й гострої вдачі, і цей характер передав і своєму синові. Мати Кулішева Катерина говорила тільки по-українському, знала безліч казок та приказок, а також пісень та дум, і це вона любовно прищепила своєму синові Панькові закохання до народних творів.

Батько віддав сина до Новгород-Сіверської гімназії, але Куліш її — через свій характер — не закінчив. Року 1837-го Куліш, приватно підготовившись, вступив до Київського новозаснованого тоді університету Св. Володимира, дуже добре вчився, і там близько зійшовся з ректором

---

14 Б. Шевелів у своїй статті: “Метрики П. О. Куліша й Ганни Барвінок” (“Україна”, Київ, 1928 р. кн. 2 ст. 91) подав Метрику, з якої видно, що П. Куліш народився 26-го липня (а не 27-го), а о хрещений був 27-го липня 1819 р. в м. Воронежі на Чернігівщині. Дружина П. Куліша, Олександра Білозерська, народилася 13-го травня 1828-го року.

його, українським ученим проф. М. Максимовичем, який мав на Куліша великий вплив. Тут же, у Києві Куліш близьче зійшовся й подружився з Тарасом Шевченком, Миколою Костомаровим, Василем Михайловичем Білозерським та з іншими.

Куліш багато науково працював, і переїхав до Петербургу, де поле праці було ширше, і там звернув на себе увагу. Академія Наук вислали Куліша за кордон спеціалізуватися в слов'янських мовах, але року 1847-го він був арештований у справі київського Кирило - Методіївського Братства. Попереднього року, р. 1846-го, Куліш оженився з сестрою свого приятеля Василя Білозерського, який також був тепер арештований.

Арешт і заслання на три роки в м. Тулу сильно розбили й поплутали життя Куліша. Йому заборонено писати й друкувати, і тільки через 10 літ, аж р. 1856-го вернено йому право писати й підписувати свої твори в друку своїм прізвищем.

Куліш став багато працювати, як письменник, живучи то на жіночому хуторі Мотронівка (на Чернігівщині), то в Петербурзі, і скоро вибився на перше місце серед українських діячів і працівників. У знанні української мови не було сильнішого над

Куліша, — власне він творив нову українську літературну мову, впливаючи на мову своїх сучасників. Знаємо, що він виправляв мову Т. Шевченкові, М. Вовчкові й іншим.

П. О. КУЛІШ

Література про П. Куліша дуже велика, подам тут тільки видатніше: Жизнь Кулиша, "Правда" 1868 р. Львів. — Грінченко Б.: П. А. Кулишъ, біографический очеркъ, Чернігів, 1899 р. — Шенрокъ В.: П. А. Кулишъ, біогр. очеркъ, "Кіев. Стар." 1901 р. — Маковей О.: Панько О. Куліш, Львів, 1900 р. — Дорошенко Д.: П. О. Куліш, його життя й літературно-громадська діяльність, Київ, 1918 р. — Костома-

ровъ Н.: П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность, "Киев. Старина" 1883 р. кн. 2. — Доманицкий В.: Марко Вовчок про Куліша, "Л.-Н.В." 1908 р. кн. X. — Грушевський О.: Поетична творчість Куліша, "Л.-Н.В." 1909 р. кн. IX-X, XII. — А. Балика: Бібліографічний показчик Куліша, "Дубове листя", Київ, 1903 р.

Числа 23-24 київського місячника "Книгаря" 1919 р. були присвячені П. Кулішеві, тут уміщено: Стебницький П.: Культурно-громадська праця П. О. Куліша, С. Єфремов: Біля початків літературної критики. Куліш як літературний критик. Ніковський А.: Ліра Куліша. А. Лобода: П. О. Куліш як етнограф. П. Рулин: П. О. Куліш як дослідник і критик Гоголя. П. Зайцев: Видання творів П. О. Куліша. — С. Єфремов: Без синтезу, до життєвої драми Куліша, "Записки ВУАН" кн. IV. — О. Барвінський: Участь П. О. Куліша в під'ємі і розвитку народного письменства в Галицькій Україні, "ЛНВ" 1922 р. кн IV.

Праці про Куліша останнього часу: Року 1927-го Всеукраїнська Академія Наук випустила присвячений П. Кулішеві Збірник "Пантелеїмон Куліш", за редакцією С. Єфремова та Ол. Дорошкевича. — Петров В.: Пантелеїмон Куліш у п'ятдесяті роки, Київ, 1927 р. видання Всеукраїнської Академії Наук. — Євген Кирилюк: Пантелеїмон Куліш, видання ДВУ, 1929 рік. — В. Василенко: П. Куліш, "Литературная энциклопедия" т. V. ст. 717-722, Москва 1931

рік. — Євген Кирилюк: Бібліографія праць П. О. Куліша та писань про нього, Київ, 1929 рік, видання Всеукраїнської Академії Наук.

Література, як бачимо, велика, але вона про Куліша, як перекладача Біблії, подає дуже мало, або нічого не подає.

2. В УКРАЇНІ ПІД РОСІЄЮ НЕ МІГ ПОЯВИТИСЯ ПЕРЕКЛАД БІБЛІИ.

Куліш рано пізнав велике значення перекладу Св. Писання і для національного, і для культурного розвою України. Свого часу, в 1860-х роках, Куліш брав живу участь у культурному рухові, який тоді знявся і в усій Росії, і в Україні особливо.

Року 1861-го в петербурзькому українському журналі “Основа”, місяць вересень, на ст. 92 П. Куліш писав: “Біблія дала початок освіти не одному вже народові”¹⁵ Й оце правдивий погляд Куліша на значення Біблії.

Свої “Товитові слова” 1893 р. Куліш так починав:

“Много мудрих Книг у Книгу Біблію
Святую
Чесні руки вписували про користь
людську, —

---

¹⁵ Це його стаття: Історія України од найдавніших часів.

Про користь ума та серця, що мир
збагачає,
І над перла, над клейноти в Господа
сияє”.

Але, як ми бачили вище, увесь
цей національний рух мусів незаба-
ром спинитися, а на українську літе-
ратуру впав р. 1863-го великий цен-
зурний удар. “Основа” і без того в
жовтні р. 1862-го закрилася через
непорозуміння між видавцями. Оста-
валася Галичина, — там можна бу-
ло вільно працювати на культурно-
му полі, і туди й переноситься видавнича
українська діяльність. За
кордоном мав появитися і українсь-
кий переклад Біблії. Чи буде належ-
ний ґрунт для того, ніхто не думав
про це.

3. ТОГОЧАСНІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ СТОСУНКИ.

Польське повстання 1863-го року
дошкільно вдарило українців. По-
ляки перед тим сильно захопили
Правобережжя, і спочатку були тут
єдиними панами. Але по повстанні
1831-го року їх стан на Правобереж-
жі основно змінився, — Росія почা-
ла русифіковувати Україну, виганяючи
поляків, а тут і самі українці стали
прокидатися й ворушитися.

Центр української культури, Київ,
на цей час помітно ожив і піднявся.

Та в Києві не було університету, і громадянство сильно клопоталося за-класти тут його, але поляки не до-пустили до цього, бо знали, що уні-верситет у Києві не буде польським, а буде головно українським, яких поляки ненавиділи.

Імператор Олександр I близько приятелював з поляками, і видвигнув польського вченого Тадея Чацького (1765-1815), — призначив його Візита-тором освіти на Правобережжі, в губерніях Подільській, Волинській і Київській. Це була важлива посада міністра, і Україна фактично була тоді віддана польському патріотові Чацькому на ополячення. І р. 1805-го Чацький заснував університета не в Києві, як усе було вже приготовлене, а в м. Крем'янці на Волині, і назвав його ліцеєм. Викладовою мовою Крем'янецького ліцею була мова польська, професорами були самі по-ляки. Це був для українців дошкуль-ний польський удар на культурний розвій.

По польському повстанні 1831-го року справа основно перемінилася: Крем'янецький ліцей був закритий, а 25-го грудня 1833-го року перенесе-ний в Київ, як Університет Св. Воло-димира, перенесений з багатьма про-фесорами поляками. І 15-го липня (день Св. Володимира) 1834-го ро-

ку Університет у Києві був відкритий, а його Ректором став відомий український учений і письменник М. А. Максимович. В Україні з'явився культурний центр!

Поляки не могли цього забути, і кинулись на українців, і 30 літ (1833-1863) сильно перешкоджали їх національному відродженню. Бійки польських студентів з українськими ("москале") в Києві були звичайні на порядку денному. А найдошкільнішим було те, що впливові поляки завжди доносили російському урядові про небезпеку українського національного руху, і цим його прибивали.

Настав 1863-ій рік, — поляки почали проти Росії, і тягнули українців битися за Польщу. Українці рішуче відмовились. Поляки голосно заговорили про відновлення церковної унії для православних, про яку селянство згадувало з ненавистю, — і селянство збройно виступило проти поляків навіть у колишньому маєткові Т. Чацького, — у м. Брусилові на Радомишельщині.¹⁶

---

16 Ів. Огієнко: Мѣстечко Брусиловъ и его окрестности. исторический очеркъ. "Радомыслянинъ" за 1913 рік. J. Ohijenko: Kosciół Parafialny w Brusilowie. Rys historyczny. "Dziennik Kijowski" за 1914 р. ч. ч. 5-6, і окрема відбитка.

Поляки програли справу ополячення українського Правобережжя, але російський уряд прибивав і український рух ще сильніше.

4. КУЛІШ РАНО ЗАДУМАВ ПЕРЕКЛАСТИ БІБЛІЮ.

Коли “Основа” в жовтні 1862-го р. закрилася, а друк українських книжок р. 1863-го був заборонений, Куліш продав свою друкарню в Петербурзі і переїхав на хутір Мотронівку на Чернігівщині, під Борзною, і займався літературою. Жив він у недостатках, і, щоб вилізти з них, став шукати собі урядової посади. Він був добре знайомий з військовим міністром графом Дмитром Мілютиним, і той р. 1864-го призначив його директором духовних справ польського королівства при губернаторі у Варшаві, кн. В. Черкаському. У Варшаві став працювати й В. Білозерський, Кулішів швагер.

Куліш пильно зайнявся своєю службовою справою, перетягнув чимало Священиків та вчителів з Галичини на Холмщину. І власне тоді він реально побачив і пізнав, як Польща нищила українців своєю насильницею, — Холмщина про це ясно свідчила. Часто бував Куліш у Галичині, і зав'язав там багато знайомств. Тоді в Галичині сильно піднялися бу-

ли “об’єдинителі” (москвофіли”), що стали працювати тут для розвитку однієї російської літератури. Проти такого “об’єднання” виступали народовці, а Куліш допомагав їм. Проти Куліша гостро виступили ці “об’єдинителі”, виступили й поляки, стали писати на Куліша доноси до російських газет та до уряду. Куліш оправдуватися не хотів і не міг, і р. 1868-го втратив посаду...¹⁷

Усім цим Куліш був сильно подернований, і, разом з своєю дружиною, виїхав в Італію, де хотів заспокоїтися від усіх прикрих клопотів, які йому принесли доноси галицьких москвофілів.

Думка перекладу Св. Письма на українську мову рано з'явилася в Куліша, і він з нею ніколи не розставався. Весною 1868-го року Куліш, покинувши Варшаву, на деякий час осівся в Італії, і тут зараз же приступив до перекладу Св. Писання,— став перекладати Книги Мойсеєві.

5. ПЕРЕКЛАД БІБЛІЙНОЇ ПОЕЗІЇ.

На Куліша, як на поета, відразу сильно вплинули поетичні біблійні

---

17 К. Студинський: До історії взаємин Галичини з Україною в р. р. 1860-1873. “Україна”, Київ, 1928 р. кн. 2 ст. 27-29.

Книги, і він став їх перекладати віршами найперше.

Кулішеві було тісно в себе на батьківщині, бо цензурні умовини 1863-го року не давали змоги якоїбудь культурної праці. І він рано познайомився з Галичиною, став там працювати і здобув собі серед галичан, головно серед молоді, велику пошану. Куліш помалу виробляв свою окрему систему українського правопису, т. зв. кулішівку, а вживати її в Україні не було можливості. Куліш мусів усю свою культурну працю перенести на захід.

Саме тоді, з 1867-го року, у Львові заклався, з участю самого П. Куліша, літературний журнал “Правда”¹⁸, і вже р. 1868-го в ч. 42 Куліш видрукував “Дві Мусієві пісні”, видрукував віршами.

Це був початок перекладу Біблії, — Куліш подав свій переклад двох місць у “П'ятикнижжі”, які в оригіналі писані віршами, це XV розділ Книги Виходу та XXXII розділ Повторення Закону. Але це не пере-

---

18 К. Студинський в “Україні” 1928 р., Київ, кн. 2 ст. 29 подає, що “дійсним редактором “Правди” був Куліш”. Див. ще його ж: До історії зв'язків Куліша з Галичанами в р.р. 1869-1870, “Україна” 1927 р. кн. I-ІІІ ст. 79-93, Київ.

клад, — це вільний переспів, досить далекий від оригіналу.

Редакція “Правди” при цих переводах умістила таку замітку: “Подаємо дві Пісні з перекладу Біблії, зробленого на Вкраїні, щоб прислушатись, що казатимуть наші Пан-Отці Священики: чи так, як се печатаємо, стихотворним складом мають появити сі високі Пісні в Біблії, печатавши її внову, чи переложити їх тогді прозою”. Така оповістка Редакції — непорозуміння, бож у самому оригіналі ці місця — Пісні, віршами писані.

А року 1869-го, при цій же “Правді” видрукувана була Книга Йова, яка вийшла й окремим виданням: “Йов, переспів Павла Ратая”, коштом і заходами “Правди”. XV + 96 малої вісімки.

Книгу Йова Куліш сильно полюбив, і правдиво вважав її за одну з найсильніших у Біблії, про що й писав у передмові до “Товитові словеса” 1893-го року. Куліш переклав цю Книгу білими віршами, але не ритмічною мовою. На вступі подав додкладний нарис про Книгу Йова. Переклад так само зовсім вільний.

Працював Куліш і над віршуваним переспівом Псалтиря, і року 1871-го у Львові вийшла його праця власним коштом: “Псалтирь або Кни-

га хвали Божої, переспів український Павла Ратая”, 329 ст. маленько-го розміру.

Це була відбитка з “Правди” 1868-1869 і 1870 років, де Псалтир друкувався. Псалтир переспіваний білими віршами, ритмічними. Це не переклад, але вільний переспів. При кожному Псалмі, як його заголовок, подано церковнослов'янський його початок.

Четвертий віршовий переклад Ку-ліша був “Товитові слова, перед-казані старорушчиною”, Коломия, 1893 рік. Це переклад позакanonічної “Книги Товита”, з окремою Ку-лішевою передмовою про вагу цієї Книги.

Це так само не переклад, але віль-ний переспів Книги, переспів римо-ваний, народнім складом. В оригіналі ця Книга писана прозою, і Куліш власне, не мав підстави перекладати її конче віршами¹⁹.

6. ПЕРЕКЛАД П'ЯТИКНИЖЖЯ.

Куліш не переривав своєї праці над перекладом Мойсеєвого П'яти-книжжя, працював далі, і року 1869-го в додатку до “Правди” ви-йшло це П'ятикнижжя: “Святе Пись-

---

19 Н. Сагарда: Поетичні переклади П. О. Куліша, “Книгарь” 1919 р. ч. 23-24.

мо або вся Біблія Старого і Нового Завіту русько-українською мовою переложена". Частина I: "П'ять Книг Мусієвих". До цього видання вміщена передмова, в якій говориться, що ніби "це праця багатьох українських писателів". Видано коштом "Правди".

У бібліотеці Олександра Барвінського у Львові зберігався примірник "П'ятикнижжя" 1869-го року, в якому був вставлений лист з такою присвятою перекладу:

"Ненъці моїй дорогенькій, її душі невмирущій, сю працю, нею змалечку натхнену, благоговійно підношу".

"Дружині моїй вірнесенькій, що неня мені по своєму образові пророкувала, сю працю, нею піддержану, захищену, підможену, низько підношу.

Куліш Олелькович Панько".

Ця посвята кидає трохи світла на саму перекладну працю, — Кулішева дружина, сама письменниця Ганна Барвінок (1828-1911), з Білозерських, безумовно багато допомагала мужеві в праці.

7. ЗНАIОМСТВО З ІВАНОМ ПУЛЮЄМ.

У цей час П. Куліш, переїхавши р. 1863-го з Італії до Відня, познайомився тут з Іваном Пулюєм, студен-

том богословом у Відні. Іван Пулуй (2.II.1845 — 31.I.1918), галичанин із ГриIMALОВА, навчався в Духовній Семінарії в Відні, яку й покінчив року 1869-го. Потім покінчив і фізико-математичний відділ. Пізніше, як доктор, був професором у німецькій техніці в Празі, був і її ректором. Пулуй завжди боронив рідну мову для Св. Письма, писав у "Правді" про це, і року 1869-го видав у Відні Молитовника в своєму перекладі на українську мову. Року 1871-го цей Молитовник вийшов другим виданням, на 250 сторінок маленького розміру.

Пулуй знову стару грецьку мову. Познайомившись із Кулішем, товарищував з ним аж до його смерті.

Д-р Іван Пулуй був українським патріотом, і добре розумів значення перекладу Біблії на рідну мову. Зрештою, тоді ще ясно не ставилося питання про українську літературну мову, та ще соборну, в ширшому обсязі її, не ставилося питання і про те, яке саме наріччя української мови мусить стати основою мови літературної.

Д-р Пулуй був корисний для П. Куліша своїм практичним знанням німецької мови, — Куліш її знову теоретично. Іван Пулуй цілком поділяв погляди П. Куліша на величезне духовно-культурне значення ук-

райнської Біблії, і це зв'язало їх на все життя.

8. ЗВ'ЯЗОК З БІБЛІЙНИМ ТОВАРИСТВОМ.

В Італії, у Венеції Куліш жив до лютого 1871-го року, багато й запопадливо працював над перекладом Св. Письма. Тут же, за допомогою Пуллюя, Куліш зв'язався з директором Біблійного Бритійського й Закордонного Товариства на Австрію п. Мілярдом, і той погодився купити Кулішів переклад, але вимагав перше перекласти Новий Заповіт. І Куліш прийнявся за працю з подвоєною силою.

9. СПІЛЬНА ПРАЦЯ З ІВ. ПУЛЮЄМ.

Лютого 16-го 1871-го року Куліш виїхав з Венеції до Відня з своєю дружиною Олександрою Михайлівною. В кінці березня 1871-го р. Олександра Кулішева від'їхала в Україну, у свій хутір Мотронівку на Чернігівщині. У Відні Куліш ще ближче зійшовся з Пуллюєм, і разом з ним 18-го лютого засіли за переклад Ново-го Заповіту.

Працювали дуже пильно, цілими днями, — Пуллюй перекладав з грецької, а Куліш виправляв перекладене на тодішню літературну україн. мову.

ву. Переклад рівняли з текстом церковнослов'янським, російським, польським, сербським, німецьким, і латинською Вульгатою.*

Це була перша перекладна праця, добрих зразків перекладу ще не було. А найголовніше, — не було виробленої методології, як треба перекладати Біблію. Куліш до того перекладав твори Шекспіра, не дослівно, а згідно з потребами української мови. А переклад Св. Писання мусить бути конче дослівний, — цього якраз П. Куліш ніколи не додержувався, — його переклад Біблії був вільний, не конче дослівний. Свій метод вільного переспіву Книги Йова та Псалтиря Куліш переносив до перекладу Біблії взагалі. Це була основна недостача перекладної праці Куліша та Пулюя.

10. ВЕЛИКИЙ УДАР: ПЕРЕКЛАД НЕ ПРИЙНЯТИЙ!

Праця йшла з поспіхом, і р. 1871-го готові були Чотири Євангелисти. Їх передали директорові Біблійного Товариства Мілярдові, а той передав їх на рецензію славному віденському славістові Францу Міклошічеві (1813

---

* Це свідчення Ол. Барвінського, див. "Наша Культура", Львів, 1937 р. кн. 4(24) ст. 179.

-1891). Міклошіч уважно перевірив переклад, і дав свій присуд: “Переклад Куліша не відповідає грецькому первотворові, а є тільки парафразою (переказом) його”...

Директор Мілярд рішуче заявив Кулішеві: “Куплю Ваш переклад тільки тоді, коли він буде фотографією грецького оригіналу”. І дав Кулішеві примірника грецького Нового Заповіту, якого тримається Біблійне Товариство в своїх перекладах. Це був: *Novum Testamentum Graece, Coloniae Agrippine, 1866* року.²⁰

Це був тяжкий удар для Куліша, бо він тоді знаходився в матеріальній скруті, і сподіався одержати гонорара за свою працю...

Удар був аж надто дошкульний, бо це був удар і по всій попередній праці Куліша, — він ніколи не перекладав дослівно. Власне директор Мілярд дав Кулішеві науку, що переклад Біблії — це не переклад світських творів. І Куліш, і Пулюй мусіли все це глибше передумати.

Але Куліш і надалі таки мало змінив свій метод перекладу, — його

---

20 Цей примірник, з якого П. Куліш перекладав Новий Заповіт, зберігається в Національному Музеї у Львові. Пригадую, — на чому багато поміток.

переклад взагалі часто далекий, “вільний”, особливо Старого Заповіту.

11. ПОВЕРНЕННЯ НА БАТЬКІВЩИНУ. ДРУК НОВОГО ЗАПОВІТУ.

На початку травня 1871-го року П. Куліш, засумований та вдарений, виїхав додому, на Чернігівщину в Мотронівку. Та невдача не спинила його праці, і він і далі завзято перекладає. Те саме робить і Пуллюй, що виїхав додому в Грималів у Галичині.

Куліш постановив друкувати свій переклад власним коштом.

І року 1879-го зовсім був готовий Новий Заповіт, і Пуллюй почав його друкувати у Львові, в друкарні Наукового Т-ва ім. Т. Шевченка. І року 1880-го вийшло: “Святе Письмо Нового Завіту. Мовою русько-українською переклали вкупі П. А. Куліш і Д-р І. Пуллюй”. Друковано гражданкою, 464 сторінки малої вісімки. На це видання дав підмогу р. 1879-го відомий український діяч, його швагер, — Василь Білозерський (1823-1899), з сестрою якого П. Куліш був одружений.

Куліш був і впертий, і “гарячий куліш”, як звали його приятелі. Переклад Нового Заповіту не вийшов добрим, — таки це не був дослівний переклад, а часто тільки парафраза, передказ. Та й мова не була такою, якої потрібно для Нового Заповіту.

І директор Біблійного Товариства на Австрію Мілярд відмовився рішуче й тепер купити Кулішів переклад.

А Куліш і надалі позостався при своєму: не перекладати дослівно.

12. ГАЛИЧИНА ГОСТРО КРИТИКУЄ КУЛІШІВ ПЕРЕКЛАД.

Українське громадянство в Галичині стріло Кулішів переклад Св. Письма зовсім байдуже, — іще не дозріла тут сама ідея Св. Писання рідною мовою: треба було ще сильно боротися за саму ідею потреби такого перекладу. Відразу зо всіх сторін поспалися гострі насмішки над буденщиною Кулішевої перекладної мови.

Дійсно, мова перекладу часто була справді аж надто простонародня. Особливо сильно нападали на Куліша за його переклад П'ятикнижжя Мойсеевого, де Куліш ще не виробив собі поважної біблійної мови. Імена біблійні були часто аж надто спрощені. Усі висміювали Кулішеве Мусій, вимагали Мойсей. Іван Франко особливо злісно скрізь критикував Кулішів переклад. Навіть ув останніх своїх “Нарисах української літератури” 1910-го року на ст. 177 Франко твердить, що Псалом 130. 3: “Да уповаєт Ізраїль на Господа” Куліш переклав так: “Хай дуфає Сруль на Пана”. Я шукав цього виразу по Кулі-

шевих перекладах, але ніде не знайшов його...

У своїй праці російською мовою: “Южно-русская литература” (“Энцикл. Словарь” Брокгауза й Ефрана” півтом 81 ст. 307-315) Франко аж надто суб’єктивно гостро критикує Куліша.

Усі тоді знали Св. Писання тільки церковно - слов'янською мовою, — жива мова тут “різала уші”, звичайно — з непривички.

Уніяти в Галичині взагалі ухилялися від перекладу православної особи, і незабаром видали свій переклад Євангелії Луки, — це був переклад о. Антона Кобилянського, Відень, 1874 рік, ст. 1-78, — переклад слабіший від Кулішевого.

Проти праці П. Куліша в Галичині сильно виступали уніятські монахи. Треба сказати, що П. Куліш взагалі був проти діяльності єзуїтів у Галичині. Папа передав тоді направу організації уніятських монастирів польським єзуїтам, і ті взялися за свою працю, полонізуючи їх. П. Куліш, добре знаючи руїнницьку працю єзуїтів в Україні, виступив з публічним протестом проти такого призначення польських єзуїтів.

“Цей недостойний акт, — писав про се сам Куліш, — обурив моє почуття, і я, знаходячись тоді в Відні,

запротестував проти нього німецькою брошурою. На основі історичних даних я показував можливість гірких непорозумінь між поляками та русинами. Ця моя брошура, через піdstупи єзуїтів, була сконфіскована, і я вернувся в Росію"...²⁰

Московофіли в Галичині були тоді сильними, і Куліша політично переслідували, як українського патріота. Звичайно, вони так само збойкотували Кулішів переклад ніби за його простацтво. І. Франко в "Нарисах" ст. 122 про це пише: "Неприємні язикові дивацтва "П'ятикнижжя" 1869-го року" давали галицьким московофілам сильне оружя в руки проти українізму"...

Таким чином Кулішевого перекладу в Галичині не підтримали...

Треба тут підкреслити, що уніятський церковний провід був тоді цілком спольщений. Офіційною мовою свято-юрців була мова польська, нею ж виголошувались і проповіді по всіх Церквах Галичини. Церковний провід був рішуче проти всяких ознак українського руху.²¹ Сама ідея

20а Борис Шевелів: Звільнення П. О. Куліша з підданства Росії, "Україна", Київ, 1928 р. кн. I ст. 130.

21 Про це широко розповідає М. Воз-

перекладу Св. Писання на українську мову була тяжкою ерессю для уніятських свято-юрців.

Це був тяжкий удар для праці П. Куліша в Галичині: не можна було працювати ані в Галичині, ані в себе вдома...

Це був тяжкий удар і для всієї України: соборницька духовна праця в нас неможлива...

13. КУЛІШ ПЕРЕКЛАДАЄ СТАРИЙ ЗАПОВІТ.

Над перекладом Старого Заповіту Куліш працював віддавна. Вернувшись у травні 1871-го року до своєї Мотронівки, Куліш пильно засів за Старий Заповіт, і в 1872-му році багато було вже зроблено. Праця не давалася легко, але Куліш уперто вів її вперед. Перекладав не за порядком Книг з Біблії, а вибирав собі Книги, які йому більше до вподоби були.

Працю спинювало те, що Куліш не мав добрих порадників богословів, з ким можна було б належно й фахово обговорити її. Куліш полюбив перекладну працю, і всі останні 30 літ свого життя (1867-1897) час від часу провадив її.

Переклад Св. Писання рідною мо-

няк у своїй цінній праці: "Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії", Львів, 1924 рік, — 180 сторінок.

вою український народ конче хотів мати, хоч і в самих росіян ця справа йшла тоді дуже ловолі. Але з р. 1856-го цар Олександр II дозволив перевідкладати Біблію на “російське наріччя”, і справа пішла вперед, — біблійні Книги перекладалися одна за однією, і друкувалися перше приватно по богословських журналах. Цього ж хотіли й українці.

14. ПОЕТ ВОЛОДИМИР АЛЕКСАНДРІВ БЕРЕТЬСЯ ЗА ПЕРЕКЛАД.

І трапилася цікава й показна річ. Року десь 1876-го український письменник і поет Володимир Степанович Александрів (1825-1893), військовий лікар, генерал, задумав засісти за переклад Біблії. А що цього часу в Росії довга й дражлива дискусія, з якого оригіналу перекладати, покінчилася тим, що визнано, що Біблію треба перекладати тільки з староєврейського оригіналу, і вона й вийшла 1876-го року, то Володимир Александрів у Харкові засів за вивчення старогебрейської мови, щоб перекладати Біблію... В. Александрів мав тоді 53 роки, і з його задуму, звичайно, нічого не вийшло...

Але року 1877-го 6-го серпня Володимир Александрів випустив: “Книга Іова, на малоруську мову переложена”. Випустив тільки 20 примірників, літографічно ст. 1-156.

Це показує, що український народ потребував Біблії рідною мовою, і хотів конче її мати. І всі надії покла-далися на П. Куліша!

15. ПРАЦЯ КУЛІША ТА ПУЛЮЯ.

П. Куліш так само трохи підучив-ся гебрейської мови, але перекладав він головно з перекладу російського, контролюючи свою працю іншомов-ними перекладами. Йому помагав у цьому і Іван Пулюй, але розміру цієї допомоги ми точно не знаємо. Родич Пулюя, Олександер Барвінський у своїй статті про це, написаній 1922 р. на моє прохання і видрукованій у моїй “Наша Культура” 1937-го року кн. 4 ст. 177-183, аж надто побільшує цю допомогу, ставлячи працю І. Пу-люя нарівні з працею Куліша. По-трібно знати свідчення Кулішевої сторони, щоб об’єктивно установити тут правду.²²

П. Куліш жив на хуторі Мотронів-ка (Мотреновка), багато працював,

---

22 К. Студинський в “Україні” 1928 р. Київ, кн. II ст. 29 писав: “Листування Ку-ліша з Пулюем видам внедовзі друком”. Я не бачив цього видання. Року 1930-го проф. К. Студинський видав: П. О. Куліш, ч. II, матеріали і розвідки. Про свою статтю в “Н. К.” 1937 р. О. Барвінський писав мені: цей ма-теріал “виліпаний із споминів Пулюя”.

але тяжко сумував, — його стосунки з багатьма українськими діячами зіпсулися. Десять у роках 1882-1884 П. Куліш носився з думкою покинути назавжди Росію й переїхати в Галичину й туди перенести свою працю, до Львова. І Куліш подав до Міністра Внутрішніх Справ відповідне прохання р. 1882-го, і виїхав до Львова.

У Львові справи Кулішеві не вдалися, — він не зійшовся ані з українцями, ані з поляками, і 8-го квітня наступного 1883-го року він уже вернувся в Мотронівку. Але клопоти про російське підданство тягнулися аж по 1893-ій рік²³, причинюючи Кулішеві багато неприємностей.

16. ТЯЖКА ТРАГЕДІЯ: ПЕРЕКЛАД ЗГОРІВ!

Праця йшла вперед, і на 1885-ий рік переклад Біблії пішов далеко. Але все було проти “гарячого” Куліша, і на нього спала велика трагедія: 6-го листопада 1885-го року згорів Кулішів дім на хуторі Мотронівці, а з ним згоріло багато готових до друку Кулішевих праць, а в тому його пере-

---

23 Б. Шевелів: Звільнення П. О. Куліша з підданства Росії. “Україна”, Київ, 1928 р. кн. I ст. 126-134. — К. Студинський: До історичних взаємин Галичини з Україною в р.р. 1860-1873. Київ, “Україна”, 1928 р. кн. 2 ст. 28-31.

клад Біблій... Плід 18-літньої тяжкої праці загинув... Здається, частинно.

Пізніше, пишучи свої “Хуторні недогарки”, П. Куліш додав до них таку примітку: “Між іншими багатьма речами хуторна безлюдна пожежа спалила в мене й поеми, що понаписував був, аби, мовляли, не седячого татари взяли. Даремно м'яшкурив на-впослі чуприну, силкуючись вернути з забуття пропащі пісні. Дехто може й зрадіє, що не вернув, а я шкодую: бо над усе в світі мусимо дбати про наше рідне слово, нашу спасенну материзну”.²⁴

Цікаво, що тут нема згадки про згорілу Біблію!

Як погоріла Мотронівка, то П. Куліш з родиною оселився в хуторі Шаповаленка, коло села Оленівка.

17. БІБЛІЙНЕ ТОВАРИСТВО НАРЕШТІ КУПИЛО НОВИЙ ЗАПОВІТ.

Може хоч малим заспокоєнням для Куліша було те, що нарешті Біблійне Товариство року 1885-го погодилося купити в Куліша переклад Нового Заповіту таким, яким він був. Довгих 14 літ (1871-1885) тягнулося листування в цій справі з директором на

---

24 Рукопис “Хуторних недогарків” перевізувався у Львові, в “Просвіті”. Див. Львівське видання “Твори П. Куліша” 1909 р. т. II ст. 510.

Австрію Мілярдом, і нарешті той таки купив Новий Заповіт.

Справа цього перекладу затяглася ще й на 1886-ий рік, бо обидві стороні ставили нові вимоги. Біблійне Товариство не хотіло ставити імен перекладачів за своїм звичаєм, але потім погодилося, що на трьох перших виданнях будуть подані й імена перекладачів. І друкує Біблію аж дотепер з зазначенням імен перекладачів.

Одержану від Біблійного Товариства суму І. Пуллюй ужив на сплачення позосталого довгу друкарні Наукового Товариства у Львові та за свого Молитовника, а “половину позосталої невеличкої суми послав Кулішеві”.²⁵ Одержанавши гроші, Куліш відписав І. Пулюєві: “Велика це, велика сталася новина, що руські трудолюбці на Св. Письмі заробили по 291 гульдену!”²⁵

Те, що проф. І. Пуллюй решту головару за працю поділив по половині, може свідчити, що перекладна їхня праця була більш-менш однакова. Проф. Ол. Барвінський сильно підкреслював, що нема підстав звати переклад Кулішевим, бо дуже багато перекладав І. Пуллюй.

---

25 Ол. Барвінський: П. Куліш та І. Пуллюй як перекладачі Св. Письма, “Наша Культура” 1937 р. кн. 4 ст. 180.

По цьому року 1887-го у Відні ви-йшов нарешті Новий Заповіт у ви-данні Бритийського Біблійного Това-риства. Щоб більше пошанувати Книгу, її видрукувано кирилицею, якою звичайно друкувалися церковні Книги. Це видання повторене було 1893-го і ін. років.

18. ДАЛЬША ПРАЦЯ НАД СТАРИМ ЗАПОВІТОМ.

По пожарі 1885-го року П. Куліш не впав на дусі і не склав рук у безнадії, — він знову засів за новий переклад Біблії. Досвіду для пере-кладу зібралось досить, і праця ліш-ла тепер краще. Попередній його пе-реклад Мойсеєвого Г'ятікнижя був видрукуваний 1869-го року, і його тепер належало добре віправити. П. Куліш його віправляв, але поверхо-во, — таким він і позостався.

19. ДОПОМОГА М. ДРАГОМАНОВА.

П. Куліш рано зійшовся з проф. М. Драгомановим (1841-1895), і посылав йому Новий Заповіт для віправлення, який і лежав у нього до 1877-го ро-ку. На Різдво 1875-го року М. Драго-манів приїздив до Петербургу, і про-сив М. Костомарова видати на друк Кулішевого перекладу Нового Запо-віту допомогу з зібраного видавни-чого Фонду. Костомарів відмовився видати, заявивши, що Фонд був зіб-

раний на видання Св. Письма в Росії, а не за кордоном. Бо Костомарів знав, що Св. Писання українською мовою в Росію не впустять.

З р. 1890-го Куліш став знову **радитися** з М. Драгомановим про переклад Біблії. Ми маємо, на жаль, тільки листи самого Драгоманова, бо листи Кулішеві ще не всі видані. М. Драгоманів завжди цікавився взагалі самим фактом перекладу Біблії на українську мову, і давав Кулішеві цінні поради методологічного та бібліографічного характеру, висилав йому й потрібні книжки. Це листування тяглося з 1890-го року по рік 1895-ий, і було реальною підтримкою П. Куліша в його праці.

20. СМЕРТЬ ПЕРЕКЛАДАЧА.

Роки 1896 і 1897 Куліш цілком віддав на переклад Біблії, поспішаючи, бо почувався на здоров'ї недобре. І прийшов кінець: 2 (15) лютого 1897-го року Куліш помер... Помер самотнім, не закінчивши своєї важливої праці, — осталося ще не мало не перекладених біблійних Книг. І не побачив перекладач своєї 30-літньої праці надрукованою...

21. РУКОПИС ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЇ ВІДДАНО ТАРНОВСЬКΟΜУ.

По смерті П. Куліша його дружина Олександра Кулішева (письменниця

Ганна Барвінок, 1828-1911, з Білозерських) передала рукописа перекладу Біблії на сховок п. Тарновському до його музею в Києві. Тарновський уважно поставився до справи, розумів значення перекладу, і побачив, що переклад Біблії на одну третину ще не закінчений. І Тарновський звернувся до славного письменника Івана Нечуя-Левицького, щоб він переклав ті Книги, яких у Кулішевому перекладі бракувало.

22. І. С. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ ПЕРЕКЛАВ СІМ КНИГ.

Іван Семенович Левицький (1838-1918) закінчив у Києві Духовну Семінарію та Духовну Академію, а до того був славним письменником, тому вибір Тарновського був найкращим. Ів. Левицький погодився, і засів за працею, — перекладав головно з російської Біблії, що вийшла р. 1876-го в виданні Св. Синоду, переклад з староєврейського оригіналу. За переклад заплатив І. С. Левицькому сам Тарновський. І. Левицький переклав сім Книг: Рут, 1 і 2 Параліпоменон (Хронік), Ездри, Неемії, Естер і Книгу Пророка Даниїла.

І. С. Нечуй-Левицький глибоко зновував українську мову і мова його перекладу дуже гарна, але він перекладав так само не дослівно, а до того вживав і багато місцевих слів.

Тарновський незабаром помер, і рукопис Кулішевого перекладу Біблії був переданий на збереження до Музею в Чернігів.

23. БІБЛІЙНЕ ТОВАРИСТВО КУПИЛО СТАРИЙ ЗАПОВІТ.

Не спинявся й д-р Ів. Пулюй, і вів переговори з Бритійським Біблійним Товариством, щоб воно таки купило Кулішів переклад Біблії.

Ів Пулюй правдиво вказував Біблійному Товариству, що український народ жодного видрукуваного повного перекладу Біблії ще не має, а потреба її дуже велика, — народ живе без читання Біблії живою мовою. Треба купити Кулішів переклад та-кий, який він є, — це ж перший переклад.

Умовлення Івана Пулюя допомогли таки, — і 31-го липня 1901-го року Біблійне Товариство підписало з І. Пулюєм контракта, що купує собі на вічність переклад Біблії П. Куліша. У кінці серпня 1901-го року всі біблійні рукописи були зібрані в руках проф. Пулюя. Пізніше виявилося, що серед зібраного нема перекладу Псалтиря, і він взагалі і не був перекладений, бо Псалтир 1871-го року, якого П. Куліш видав у Львові, був вільним переспівом, а не перекладом. І Пулюй сам узявся за переклад Псалтиря, і переклад закінчив, поспішаючи.

24. ІВ. ПУЛЮЙ ВИПРАВИВ КУЛІШЕВУ МОВУ НА ГАЛИЦЬКУ.

Роки 1902 і 1903 присвячені були на остаточне приготування біблійних рукописів до друку. Біблія друкувалася в Відні. До друку приступили року 1903-го. Коректу читав д-р І.

I. С. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ

Пулуй, але він запросив собі до помочі ще й о. Олексія Слюсарчука, що також переклав Псалтиря на українську мову, і видав його р. 1904-го паралельно з церковно-слов'янським текстом, видав аж надто місцевою мовою.

В якому стані були зібрані руко-

писи перекладу Біблії? Беручи на увагу, що тоді не було одностайногого виробленого правопису, не було й усталеної літературної мови, Куліш не писав все однаково. До цього долу-чилися й рукописи Ів. Нечуя-Левиць-кого, який так само мав свій правопис і свою мову. Пулюй усе писав тільки місцевим галицьким правописом і га-лицькою мовою. І що ж було робити І. Пулюєві, як редакторові цілої Біблії? Друкувати всі рукописи так, як були написані?

Д-р Іван Пулюй був у великому кло-поті.

Редактор “Творів П. Куліша” у Львові, Юл. Романчук, 1910-го року, у томі VI ст. 670 пише, що при ви-данні йому “трудність була з язико-вими формами, в котрих також по-дибується — в різних часах і в різних виданнях, а часом і в тім самім видан-ні, — значні різниці, напр.: мені, міні, мині, тоді і тоді, весільле і весільля, весілля, ся і ця, ночи, смерти, і ночі, смерті, тілько, тількі, тільки, більше і білше, і т.д. і т.д.”.

Треба думати, що те саме було й по тих рукописах, які зібрав д-р І. Пулюй.

Д-р Пулюй і о. Слюсарчук вже на останку зовсім змінили Кулішів та Нечуїв правопис на свій, галицький, а крім цього сильно “підправили” —

без згоди авторів — мову перекладів Куліша та Левицького ...

25. УКРАЇНСЬКА БІБЛІЯ ПОЯВИЛАСЯ В СВІТІ.

Бритійське Біблійне Товариство по-кінчило друк наприкінці 1903-го року, а в січні 1904-го року Біблія появилася в світі. Її заголовок був такий: “Святе Письмо Старого і Нового Завіту. Переклад П. О. Куліша, І. С. Левицького і І. Пулюя”. Віденсь, 1903. Видання Бритійського й Заграницького Біблійного Товариства. Біблія вийшла на 285 + 249 сторінок вісімкового розміру, в оправі.

Це був надзвичайно величний і важливий момент в історії української духової культури, — за весь час життя українського народу в нього вперше з'явилася новна друкована Біблія живою народною мовою. Справді, це була велика історична подія в духовому житті України!

І велика заслуга в цьому — Бритійського Біблійного Товариства, яке поставило собі високошляхетне й побожне завдання, — нести Біблію кожному народові в його рідній мові. І в цій своїй праці Товариство не оминуло й український народ!

26. УНІЯТСЬКА ГАЛИЧИНА БАЙДУЖЕ ПРИЙНЯЛА НОВИЙ ПЕРЕКЛАД.

І цього разу новий переклад мав так

само нещасливу долю. У Галичині переклад стрінули повною байдужністю, покликуючись на те, що Папа Пій заборонив читати всі видання Бритійського Біблійного Товариства.

Це був великий і дошкільний удар, удар по найбільшій українській культурі — духовій, який ясно показав, що українці, через відпалих від Православія, не можуть мати соборності навіть у культурній праці... Праця всеукраїнського значення пішла на марно! З Україною уніти соборно працювати можуть не в усьому.

Біда біду родить. Це привело до того, що багато українців постановили: уніятських папських католицьких перекладів читати не будемо...

27. ВВІЗ УКРАЇНСЬКОЇ БІБЛІЇ В УКРАЇНУ ЗАБОРНЕНИЙ.

А в Україну, взагалі в Росію Біблію не можна було везти через останню урядову заборону 18-го травня 1876-го року. Д-р Пулуй, а також дехто з українських діячів у Києві кілька разів зверталися до російського уряду з проханням дозволити вільний ввіз нового перекладу Біблії в Росію, але уряд не дозволяв...

Удова покійного перекладача Олександра Кулішева зверталася була на вітчизні цариці Олександри про такий дозвіл, але з цього нічого не вийшло, — переклад Біблії на українську мову

— це справа ніби політична . . .

Це була велика трагедія і для перекладача, і для всієї України, і для української культури . . .

В Галичині Папа забороняв нову Біблію, а в Україні — російський уряд робив те саме...

28. КУЛІШ, ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ.

У справі перекладу Куліша багато є питань недоговорених, нам мало відомих. Нам не ясне, що саме робив і зробив д-р Іван Пулуй. Покладатися на Івана Франка рішуче не можна, — він бував необ'єктивний проти П. Куліша та його праці. Франко твердить, що Куліш “не знов ані одної європейської мови” (“Нариси” 1910 р. ст. 176), а це правді не відповідає. Досконало може й не знов, але знов стільки, скільки потрібно було йому для праці.

Видавець Кулішевих творів, Ю. Романчук, у вступній статті до I тому (Львів, 1908 р.) на ст. 7 пише, що П. Куліш, коли був засланий у м. Тулу, то “учився там європейських язиків, та й вивчив їх вже тоді п'ять”.

Куліш був видатним знавцем своєї рідної української мови, а це для перекладача Св. Писання була важлива річ, — такого знання ні в кого з галицьких письменників тоді не було.

Для вияснення всіх темних питань

у справі Кулішевого перекладу Біблії треба конче видати все листування П. Куліша з І. Пулюєм і М. Драгомановим. Збірка цих листів була приготовлена, до друку готував історик І. М. Каманин, але видрукувана була не вся*. Через це багато питань з перекладної праці П. Куліша позостається невиясненими.

Готувалося Кулішівське число “Нашого Минулого”, але революція перешкодила йому появитися в світі.

І через усе це ми так мало знаємо про працю П. Куліша, як перекладача Св. Писання.

29. НЕВІДПОВІДНИЙ ПРАВОПИС БІБЛІЇ ЗНИЖИВ ІІ.

Невідповідний правопис, якого надали перекладу Біблії д-р І. Пулюй та о. Олексій Слюсарчук, власне цей

---

* Відомий історик І. М. Каманин, разом з дружиною-удовою Олександрою Кулішевою, видавали в Києві “Сочиненія и письма П. А. Кулиша”. Року 1908-го вийшли томи I і II, року наступного 1909-го томи III і IV, а року 1910-го — том V, і на цьому видання спинилося. А мало бути 20 томів, — твори мовами українською та російською.

У тих самих 1908-1910 роках усі твори П. Куліша вийшли виданням “Просвіти” у Львові, томи I-VI, за редакцією Ю. Романчука. До цього видання не ввійшли Кулішеві переклади більшого розміру.

правопис сильно знижив новий переклад Біблії. В Україну Кулішів переклад став попадати по 1905-му році, а тоді в Україні вже з'явилася преса, яка вся однозгідно писала т.зв. грінченківкою. Правопис і форма, а часто й мова нового перекладу Біблії цікому не подобались, їх осуджували. Такі форми, як, напр., нічо, станесь, збудесь, зватись ме і сотні подібних змушували надніпрянського читача тільки здвигати раменами...

У Кулішевому перекладі знаходимо імена: Ізак, Езав, Абелъ, Бабилон, Ребека, Лабан і сотні т. ін. форм, — в Україні ці католицькі форми викликали те, що перекладу не брали до рук...

З поглядів свого правопису Кулішів переклад викликає тепер велике баламутство в справі стабілізації нашої літературної мови та соборного правопису. У цьому відношенні цей переклад тепер не приносить літературної користі.

Через усе це Біблія Кулішевого перекладу зацікавлення не викликала, і в народ рішуче не пішла, — про неї знала тільки інтелігенція.

Та й взагалі треба сказати, що українська літературна мова тепер так швидко зростає й набирає нових форм, що кожен переклад Біблії не може бути довговічним.

**30. І. НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ І ВДОВА КУЛІШЕВА ЗАПРОТЕСТУВАЛИ ПРОТИ
“ВИПРАВЛЕННЯ” ПУЛЮЯ.**

В кінці в пресі виступила перекладачева вдова, Олександра Кулішева та співперекладач І. Нечуй-Левицький, і публічно гостро заявили, що Пулюй рішуче виправив і правопис, і мову дорученого йому перекладу. Підписані заявили, що з Біблійним Товариством була складена умова, що переклад буде зроблений українською наддніпрянською мовою.

Пізно, — передруковувати Біблію наново не було зможи...

У своїй монографії: “Іван Левицький-Нечуй”, Київ, 1925 р. на ст. 48 Сергій Єфремів пише: Одержавши примірник нової Біблії, Ів. С. Левицький писав: “Бачу, що видавець позмінив і в мене, і в Куліша форми мови по-галицьки” ...

**31. І МОВА ПЕРЕКЛАДУ ВІДСТАЛА ВІД
СВОЄЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ.**

Ця зміна правопису й мови, яку самовільно зробив Ів. Пулюй, виглядає дуже неповажною, — бо власне вона вбила ввесь переклад. Уже тоді час від часу підіймалася справа української літературної мови, і завжди вирішувалась так, як вона й реально здійснялася, — літературною мовою поволі ставала мова києво-пол-

тавська. Біблія в новому перекладі мала навчати також літературної мови, але вона цьому рішуче не відповідала, — нова Біблія далеко відстала від своєї літературної мови. Ко-жен читач, беручи Біблію в руки, сподівається знайти в ній найкращу літе-ратурну мову, бодай для свого часу, — тимчасом тут цього не було . . .

Та й занадто довго Біблійне Това-риство воловодило справу видання, і Кулішів перекладтягнувся 30 літ (1867-1897). А це були ті 30 літ, коли українська мова й український правопис сильно зростали рік за ро-ком, як на дріжджах.

Пантелеймон Куліш був чернігівець родом, — і вже це стояло йому на першкоді писати мовою, зрозумілою для соборної України. В основу ук-раїнської літературної мови стала мова головно києво-полтавська, а не чернігівська.

А найголовніше, за час цього пе-рекладу Біблії українська літературна мова ще не була хоч більш-менш ви-роблена, тому й переклад не вийшов таким, яким його хотіли мати, якого сподівались.

Біблійне Товариство своїм затягу-ванням самé також пошкодило спра-ві.

32. МОВНІ НЕДОСТАЧІ ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІ П. КУЛІША.

Та й сам переклад, як праця початкова, не стояв на належній висоті.

“П'ятикнижжя” Кулішеве 1869-го року повне виразів, яких варто було оминати, — їх критика звала вульгарними, хоч це було не все так, — Куліш просто силкувався писати “народньою” мовою. А далі П. Куліш кинувся в протилежний бік, і переповнив свій переклад церковнослов'янізмами, від яких аж рябить в очах читача. А церковнослов'янізми, коли їх забагато, стають просто варваризмами. Церковнослов'янізми добрі для церковного вжитку, а ця Біблія призначалася для вжитку домового, а тут вони — зайві.

Куліш і Нечуй-Левицький були першорядні знавці народньої мови, і знали її глибоко. Але накопичення простонародніх місцевих ідіом і в один на одного робить мову штучнонародньою, і часто вона такою й є в цьому перекладі. Навпаки, варто було не затирати гебраїзмів, бодай тих, до яких читач віками привик і з читання Євангелії в церковній мові, і з того, що кожен чув у Церкві.

Куліш переповнив свій переклад аж надто кованими, новоствореними словами, які вживав і знав тільки він сам. Багато в нього й малознаних

місцевих слів, якими також не можна зловживати при перекладі Біблії, — бож переклад Біблії призначається для всеукраїнського читання й зрозуміння.

Новий переклад Біблії не був працею однієї особи, а тому він вийшов таки справді кострубатий. Аж надто часто перекладачі не могли спокійно працювати, а це било сам переклад. Однієї авторської редакції зроблено також не було, бо головний перекладач П. Куліш, що єдиний міг це зробити, помер ще року 1897-го, а Ів. Пулуй, що взявся робити цю редакцію, мовних даних до цього таки не мав.

Через усе це мова перекладу Біблії П. Куліша засуха, і молитовного настрою в людини не викликає. Та й не видно, щоб Куліш до цього прямував, щоб таке завдання собі ставив.

І правдиво писав про цю мову по-кійний Юрій Липа, наш видатний письменник і поет, пишучи про мову й інших перекладачів: “Св. Письмо, — це Книга найглибша й найсильніша, це — Книга народів і рас, — слаба людина нехай не приступає до його перекладу! Пилип Морачевський (1806-1879) мав похвальне бажання дати в 60-х роках XIX ст. переклад Євангелії. Та однак було щось безсиле в тому перекладі, і коли ця Євангелія була видрукована в 1906 р.,

— вона не мала більшого успіху: за-
слабі були слова Морачевського, а
особливо Комісії, що його виправля-
ла, до тієї Великої Думки, — і читачі
відчували це.”

“Так само не може душа людська
прийняти й перекладу, звуженого
якоюсь тенденцією в мові. Коли чи-
таємо барвистий переклад П. Куліша,
то відчуваємо, що ця при-
страсна й нещаслива душа умаює Св.
Письмо новими, не завжди ним самим
відчутими словами. Їхня архаїчність
не завжди переконлива, не раз це —
тільки бляха, підроблена під стару
шановану мідь. Св. Письмо просте й
ясне, і в тім його повага, — Св. Пись-
мо Куліша ані просте, ані ясне, і по-
вага його штучна. Можливо, зреш-
тою, що тут завинив і поспіх, з яким
Куліш відновлював свій кілька разів
нищений переклад.

Не згадуємо про інших переклада-
чів останніх десятиліть. Всі вони,
взявши разом, слабі й “інтелігентсь-
кі” навіть тоді, коли дуже стараються
зблизитися до народної мови”.²⁵

Біблійна мова — мова ритмічна. Та
до цієї ритмічності П. Куліш не під-
ходив, — його переклад не можна
співати. А власне біблійна мова —

---

25 Див. “Рідна Мова”, Варшава, 1939 р.
ч. 2 (74).

мова молитовна, мова душі, мова співуча!

Я вже вище говорив, що Кулішів переклад Біблії дуже часто не дослівний, — він аж надто багато додавав від себе “для більшої ясності перекладу”. Уже давно так не роблять, — усе додане друкують курсивою (писаним письмом), щоб відразу було видно, чого в оригіналі нема. Куліш так не робив, і вже тим його переклад не науковий.

Про переклади ХХ століття я подам окрему статтю.

Для нашого часу переклад П. Куліша з багатьох причин зовсім застарів, — і правописом мало не кожного слова, і мовою, і самим змістом перекладу.

Трапилася найбільша письменницька трагедія: твір був перестарілий ще до свого виходу в світ...

20. X. 1958.

II

РИТМІЧНІСТЬ БІБЛІНОЇ МОВИ.

I.

СПІВНЕ ВИГОЛОШЕННЯ БІБЛІІ.

Біблійна мова — мова свята, мова ангольська, мова Божа, — так дивилися й дивляться на цю мову всі культурні віруючі народи від давнини. Оригінал Біблії писаний старо-гебрейською* мовою, і ця мова від давнини звалася мовою Божою. У Біблії Бог говорить цією мовою.

Біблійна мова — мова свята, тому і сама Біблія, і її мова вимагають до себе не звичайного, а найчеснотнішого ставлення. Ось тому з глибокої давнини постало подвійне читання Біблії: приватне чи домашнє і публічне чи привселюдне.

Маємо багато фактичних відомостей, що вже в глибоку давнину встановилося осібне публічне виголошення Біблії, — її не читали, а співали. Це — кантиляція (*cantilatio*, від *cantilla* — пісня, пісенька). І з гли-

* Пишемо єврей — єврейський або гебрей — гебрейський. Коли пишемо єврейський, то нелогічно писати гебрайський.

бокої давнини всі ті народи, що мали своє Святе Писання, так само співали його.

З глибокої давнини єреї виголошували встановлені уривки Біблії (т. зв. параши) по суботах та по Святах. Але не просто читали чи виголошували, але співали їх, читали кантиляційно. Велика частина Біблії писана прекрасними милозвучними віршами, — годі ці вірші по-просному читати, — сама душа благає їх співати!

Усі перші давні молитви писані поетичними віршами, Господь, наш Бог дуже часто говорить у Біблії милозвучними віршами (Пророки, Псалтир, Книга Йова). Ось тому й взагалі віршова мова — це Божа мова, ось тому й Пророки пишуть огненними віршами, ось тому поет — це Пророк. І взагалі поезія, як літературний рід, старша за прозу.

Із цього ясно, що Біблія не може читатися звичайно, коли вона виголошується публічно, — її треба тільки співати. І так було в єреїв ще за віки до Різдва Христового, так позосталося й до сьогодні.

II.

КАНТИЛЯЦІЯ.

Кантиляція — це читання-спів, коли голосом показується своє став-

лення до змісту біблійного уривку. Вона сильно допомагає людині висловити свої душевні почування до Бога гак, щоб і слухачів захопити й задовольнити. Кантиляція — це мелодійне виголошення Святого Писання.

З бігом віків установилася різна кантиляція-співання біблійного тексту: 1. декламаційна, 2. речитативна і 3. співна. І кожного разу вона залежить не тільки від давно установленої традиції, але й від голосових засобів кантора-співака.

З глибокої давнини в євреїв усталовилося кілька головних кантиляцій для виголошення уривків із Біблії. Головні напіви для цього такі: 1. Звичайний, — для 21 біблійної Книги, з підкресленням інтонаційних наголосів. 2. Празниковий, — величний і вроочистий. 3. Для пророчих Книг — мінорний, “гафторний” (гафтора — уривок із Книги якого Пророка). 4. Осібний речитативний — для трьох поетичних Книг: Псалми, Приповістки Соломона й Книга Йова. Ці три Книги — це псалмоспіви, супроводилися й релігійною музикою. 5. Траурний чи пісний, і 6. Веселий напів — для виголошення Книги Естер.

З бігом віків євреї досягли високої кантиляційної культури, навіть при

виголошенні прозаїчних уривків Біблії. Через кантиляцію вся біблійна мова обернулася в солодку ритмічну мову. І справді, — кантиляція робить навіть прозу мовою ритмічною і взагалі кантиляційне виголошення Біблії надає її мові милозвучний ритм. А це доходить глибоко до серця людини й веде її до Бога, до Висот, до Божих Чертогів.

III.

СПІВНІ ЗНАЧКИ В БІБЛІІ.

З глибокої давнини, пишучи Біблію, писарі ставили в ній кантиляційні значки. Є широка, докладно вироблена, біблійна кантиляційна система, в якій кожен окремий значок визначає своє в співанні. Ці значки діляться на дві головні групи: інтервали (як наші знаки розділові) та музичні зазначення. Вони докладно показують, як саме треба виголошувати текста співо-ритмічно.

Кантиляційні значки з'явилися з глибокої давнини, може й разом з біблійними Книгами. Проте Біблії з зазначеними співними значками завжди були рідкі й дуже дорогі, тому Біблії звичайні писалися без кантиляційних значків.

У євреїв кожен член синагоги має право читати Біблію публічно за порядком у синагозі (пор. Луки 4. 16-

17), а тому кожен єврей мусить знати співну біблійну систему. Ця кантиляція переходить усно з роду в рід, і сильно бережеться. Єврей і вдома Біблію не читає, а співає, хоч у його приватній Біблії не позначувано кантиляційних значків.

IV.

КАНТИЛЯЦІЯ У ХРИСТИЯН.

Біблійна мова вся така, що легко надається до співного ритму. Але перші перекладачі не звернули належної уваги на те, що Біблія співається, що біблійна мова — мова високої співної якості, мова Божа. Скажемо, брати Костянтин і Методій, що перші в IX віці перекладали Біблію на давньоболгарську мову, були з походження греки, і вже тому не могли своїм перекладом створити мелодійної слов'янської біблійної мови. Їхні наслідники також не створили цього.

Єврейську кантиляцію перші християни повно прийняли для свого вжитку, головно церковного. Спів залишив у Християнській Церкві, — у греків, у латинян, в арабів і ін.

Так само в кожного християнського народу з'явилися свої кантиляційні значки в перекладах Св. Писання (пор. латинські неуми і ін.).

З бігом часу у християнських на-

родів постала своя співана традиція виголошування Святого Писання, головно — Євангелій. Звичайно, це християнське співне виголошення закладалося на єврейській біблійній кантиляції, так і продовжувано її. І постали стародавні кантиляції: православна грецька і католицька римська. Ці кантиляції з бігом віків зростали й змінялися, і встановилися: “солodka” велична православна й тягучежурлива католицька.

V.

СПІВАННЯ ЄВАНГЕЛІЙ В УКРАЇНІ.

А яке було виголошування Свято-го Писання в Україні? Точно засвідчено, що по українських Євангеліях з давнього часу вже панує кантиляція, — співне виголошення її. Так, в Остромировій Євангелії 1058 р., переписаній в Києві для новгородського княжого посадника (губернатора) Остромира, є ясні кантиляційні значки.* Є ці значки й по інших Євангеліях XI-XII віків. На жаль тільки, ці значки (“крюки”) в нашій науці зовсім мало вивчені.

По наших давніх рукописах не рід-

---

* Я їх досліджував з оригіналу року 1917-го в Петербурзі. Див. мою працю: “Пам'ятки старослов'янської мови X-XI віків”, Варшава, 1929 р. ст. 108.

ко знаходимо вирази: “Співати Службу Божу”, “Співати Євангелію” і т. ін. Це вказує, що і в Україні так само панувало не звичайне читання Святого Писання, але кантиляційне, співне.

Бо і в Україні глибокі знатці Біблії душею відчували, що біблійна мова — це мова ритмічна, що її належить не читати, а тільки співати.

Співна мелодія виголошення Євангелії по Православних Церквах різних народів з бігом віків установилася не однакова, але різна, — встановлялася залежно від місцевих умовин та різних впливів.

VI.

РЕЛІГІЙНА МУЗИКА.

Релігійна музика в давніх єреїв відома з найдавнішого часу, і з давнього часу вона пов'язана зо співом та з танцями. Єрейська традиція приписує запровадження музики до Богослужб звичайно цареві Давидові.

Релігійна музика в єреїв з бігом часу сильно розвинулась, — нею супроводились деякі окремі Молитви. Псалми — це релігійні пісні, і вони звичайно не тільки співались, але й супроводились грою на музикальних інструментах.

Музика при Молитвах та при Псал-

мак вимагала від них певної ритмічної та поетичної побудови, тому ввесь Псалтир — це збір ритмічних, величними віршами писаних, глибоко поетичних пісень.

Пророцтво в давніх євреїв було сильно розвинено. Пророків було завжди багато, і вони перейшли й до перших християн. Пророк своє пророкування звичайно співав, а музика йому пригравала. Тому Книги Пророків написані огненними віршами, а не прозою. Пророкування конче було пов'язане з музикою (1 Сам. 10. 5, 2 Цар. 3. 15, 1 Хрон. 25. 1-3), а це вимагало, щоб воно було ритмічним, віршовим, поетичним. Пророк — це по-нашому й поет.

Взагалі, коли музика вживається з піснею, то ця пісня завжди ритмічна, завжди глибоко поетична.

VII.

МОВА МОГО ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІІ.

На основі всього вищесказаного і я, перекладаючи Біблію, завжди мав на оці і ритмічність біблійної мови.

Я пильнував, щоб моя мова не була простою буденною, але щоб вона надавалася до віковічної кантиляції Святого Писання, — щоб її легко було й співати. А співуюча мова

буде тоді, коли вона буде ритмічна.*

Ось тому я завжди дбав і про ритмічність свого перекладу, де це було можливим, — головно у Книгах поетичних.

Я часто співав свій перекладений текст, і завжди пильнував, щоб він підносив моого духа і грів мое серце! Бо коли такий вплив біблійної мови на мене, то може таким буде він і на інших читачів-співаків, коли вони сприймають Біблію душою та серцем.

Я завжди дбав, щоб моя біблійна мова передавала високу красу мови біблійної, щоб вона не була "буденою", але святою мовою, — мовою молитовною.

Через це я завжди мав на оці ритмічність мови, високу красу й глибоку поетичність біблійної мови, — і пильнував усе це перенести і в українську Біблію.

Українська мова, як мова глибокої давнини, має багато спільногого в своїй складні з біблійною гебрейською мовою, — і все це спільне я зберіг: гебрейський біблійний стиль я пе-

---

* Свої погляди на те, як належить перекладати Святе Писання, я подав у праці своїй: "Методологія перекладу Св. Письма та Богослужбових Книг на українську мову". Варшава, 1927 р., ст. 1-32.

реношу на український ґрунт, завжди пильнуючи не затирати запашності біблійного стилю.

Я переконався, що, напр., мова російська менше надається до висловлювання такої співучості, — вона для цього загруба. Навпаки, українська мова, як мова м'яка й мелодійна, легко надається до солодкої мелодійності біблійних Книг.

VIII.

ПОДІЛ БІБЛІІ НА ВІРШІ, — ІСТОТНИЙ, А НЕ МЕХАНІЧНИЙ.

Велика ритмічність біблійної гебрейської мови народжувалася ще від перших Авторів її, а разом із нею поставала віршова істота її.

Біблія ділиться на вірші не механічно, а такий поділ був уже в душі серці перших Авторів біблійних Книг. Така була побудова релігійних Книг взагалі.

І перше поставали тексти, в яких усе було писано віршами, цебто окремими рядками.

Поетичні біблійні Книги вже в глибоку давнину писалися віршами, окремими рядками, — і це ж від них ми й тепер пишемо сучасні свої вірші також окремими рядками. Біблійна гебрейська віршова форма — джерело форми європейських і наших сучасних віршів.

Кожен класичний вірш гебрейської Біблії писаний так, що він є закінченою ціле. Цю закінченість віршу, як цілого, легко відчував і відчуває кожен, хто глибше знає Біблію. Біблія співалася, і кінець віршу збігався з кінцем кантиляційного (співного) цілого. Для співака ясний був вірш, як окреме ціле, з виразним початком і з ясним кінцем його.

Та звичайно з дуже давнього часу були вже в Біблії позазначувані кінці віршів, — тут стояв значок “пасук” або “соф пасук”, — кінець віршу й кінець співання, перерив їх. Кантиляційне виголошення біблійного тексту ясно показує початок і кінець віршу. Певне закінчення музики при співанні Псалмів часом зазнається словом “сéла”.

Систематичний і докладний поділ біблійного тексту на розділи (гоš — голова, ц. слов'янське глава) ішов віки, навіть часом мінявся. А достаточно такий поділ зробив паризький друкар Роберт Стефан у своїй поліглоті 1551-го року.

З того часу в Європі Біблія вже завжди ділиться на розділи, а розділи на вірші. Тільки ми зовсім забули стародавнє значення істоти віршу, як співного цілого. Це ж таки вірш, а не параграф, не сухе число, не випадкове поділення!

IX.

КАДАНСИ.

Гебрейські біблійні вірші пишуться так, що в них ясно видно, що автор свідомо пильнував на закінчення віршу подати й найбільшу силу змісту його. Вірш — закінчене ціле, і в цьому цілому часто найважливіше подане на кінці його.

Вірш — це співна одиниця, а наприкінці його йде спад, падіння голосу або каденція. Вірш біблійний дуже часто має на кінці своїм каданс чи каденцію.

Хто знає будову біблійного стилю, і сприймає її душою своєю, той чує ці каданси наприкінці віршу.

Такий був літературний стиль за часу Авторів Біблії, а особливо її поетичних Книг.

X.

ЕВАНГЕЛЬСЬКА МОВА.

Євангелія — глибока, Божа поезія. Євангельська мова — глибоко поетична мова. Це справді Божа мова! Це мова, повна найкращих поетичних окрас! Бо це мова душі, це мова серця, це мова гарячої молитви!

В євангельській мові ясно видно старогебрейську побудову віршів. Кожен Євангелист, пишучи, співав свою Євангелію. Кожен Євангелист

свідомо дбав про красу свого віршу,
як закінченого цілого.

Мало цього, кожен Євангелист
дбав, щоб вірші його Святої мови
мали ясні й милозвучні каданси.

Ці каданси євангельської мови зо-
всім прозорі, а при спільному (канти-
ляційному) виголошенні їх, — вони
зовсім ясні, даючи читачеві-співцеві
небесне й солодке заспокоєння..

Каданси сприймає наша душа й
серце, як пахучі квіти сприймають
ранішню росу...

Як ці каданси перенести в україн-
ський переклад? Я їх віддаю мірною
мовою, мовою милозвучною, мовою
плавно текучою. При мірній мові
каданси стають у нас справді мовни-
ми спадами, показуючи закінчення
віршу.

Часто буває так, що перед почат-
ком кадансу я ставлю риску (—).

XI.

ПРИКЛАДИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ КАДАНСІВ.

Ось трохи прикладів на каданси
(спади) євангельської мови.

“І вістка про це розійшлася — по
всій тій країні”. Матвія 9. 26.

“Не беріть ані торби в дорогу, ані
двох одеж, ні сандаль, ані палиці, —
бо вárтий робітник своєї пожýви!”
Матвія 10. 10.

“Тоді Він устав, і вітрові заборонив, і до моря сказав: “Мовчи, перестань!” І стих вітер, — і тиша велика настала!” Марка 4. 39.

“Коли злива настала, ріка кинулася на той дім, та однак не змогла захитати його, — бо збудований добре він був!” Луки 6. 48.

“І сказав Він: Синові Людському треба багато страждати, ѿ Його відчураються старші, і первосвященики, і книжники, і Він буде вбитий, — але третього дня Він воскресне!” Луки 9. 22.

“Суд же такий, що Світло на світ прибулоб, люди ж тёмряву більш полюбили, як Світло, — лихі бо були їхні вчінки!” Івана 3. 19.

“І люди зневажали Бога за покарання градом, — бо кáра Його була дуже велика!” Об’явлення 16. 21.

Ці приклади подаю з “Нового Заповіту” моого перекладу, Варшава, 1939 р.

XII.

КАДАНСИ, ЯК ЛІТЕРАТУРНА ФОРМА.

Думаю, що вже з цих прикладів ясно видно, що таке кадéнція чи кадáнс. Звичайна річ, каданси треба конче вирізнювати й підкреслювати в нашій кантиляції, цебто в спільному їх виголошенні. На жаль тільки, про Біблійні каданси мало хто дбає тепер.

У Старому Заповіті каданси та-
кож на кожному кроці, як літера-
турна поетична прикраса біблійного
стилю. І цей же кадансовий стиль
перенесений і до Книг Нового За-
повіту.

Особливо сильні й виразні каданси у старозавітніх Пророків. Проро-
ки, як поети, ревно дбали про
високу поетичну форму своїх вір-
шів, і каданси в них відіграють
велику поетично-логічну силу. Я
часто зазначую початок каданса зна-
ком — рискою —, бо його психо-
логічне значення в цьому й полягає.
Ось приклад із Пророка Овдія 1. 21:

І Спасителі прийдуть на Гóру Сіон,
щоб гóру Ісава судити, —
і Царство Господнє настане!

Пророки, напр. Амос і інші, часто
в каденцію дають neum Jehovah або
neum Adonaj, — говорить Господь
(власне — Слово Господнє), і це
грізне “говорить Господь” громом
падає на читача в кадансі...

Каданси часті і в стародавніх гре-
цьких поетів, взагалі вони часті і в
світських творах.

Каданси часті і в сучасних поетів,
— головний зміст свого віршу вони
подають на кінець його, там уся си-
ла його. Ці біблійні каданси люблю-
й я подавати в своїх релігійних по-
езіях. Звичайно, за впливом єван-

гельських жадансів, чи біблійних взагалі.

Каданси, належно висловлені співом чи речитативом, чи деклямацією, об'єднують біблійний вірш в одне ціле, надаючи йому основну стилістичну красу.

XIII.

РИТМ — ІСТОТА БІБЛІЙНОЇ МОВИ.

Отже, як бачимо, біблійний стиль глибоко пов'язаний з кантиляцією, це бо — зо співним виголошенням біблійного тексту. Ритмчується скрізь в гебрейській мові, як істота її, бо він від початку біблійних Книг був неподільно пов'язаний зо співом їх, з кантиляцією.

Звичайно, чується він тому, хто Біблію сприймає цілим церцем своїм, сприймає для спасіння, а не для критики, сприймає серцем віруючим.

Біблійна мова — це Божа мова!

Я ніколи цього не забував у ціложиттєвій своїй праці над перекладом Біблії на українську мову, — я пильнував творити й біблійний український стиль!

Стиль величний, молитовний та співучий!

Така праця моя — вирізнюється серед існуючих перекладів Біблії. Я свідомо пильнував найкраще віддавати на мову рідну, — гебрейську

біблійну мову, мову святу, величну,
високо поетичну, барвисто ритмічну!
І пильнував, щоб і українська біблій-
на мова була такою ж.

Така праця справді — малодоступ-
на, тяжка людині!

Я зробив, скільки міг, — а решту
дороблять наступники!

9. IX. 1958.

III.

БІБЛІЯ ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ ТВІР.

I.

ФОРМА ПОЕТИЧНИХ КНИГ БІБЛІЇ.

Біблія, як натхнена Духом Святим Божа Книга, що уже дві тисячі років стала Книгою Книг, стала по всьому християнському світі найціннішою Книгою, яка з бігом віків не старіє, а навпаки — молодіє, притягає до себе все більше й більше умій серця всіх мислячих людей.

Зміст цієї Божої Книги широкий як море, глибокий як океан. У Біблії подано все, що конче потрібне людині і для щасливого життя на цьому світі, і для спасіння для світу наступного. Господь наш Ісус Христос найкоротше подав зміст усієї Біблії, коли відповів, котра заповідь найбільша в Законі: “Люби Господа Бога своєого, — це найбільша й найпершя заповідь. А друга подібна до неї: люби свого близнього, як самого себе. На двох оцих заповідях увесь Закон і Пророки стоять!” (Матвія 22. 37-40). Оце коротко зміст усієї Біблії, оце коротко й ціль людського життя.

Біблія навчає нас, як треба жити на світі. А коли так, то читати Біблію, добре знати її — це головний обов'язок людини. І який великий і непрощений гріх був католицької Церкви, коли вона забороняла (й забороняє) вірним читати Біблію! Цим у людей відіймалося життєве повітря, віднімалась жива вода, відіймався хліб насущний! А наслідки такої заборони ясно видні по всьому світу й тепер.

Але є й другий величезний гріх усієї Вселенської Церкви супроти Божої Книги, — вона довго була не перекладена на живі мови світу, і люди не могли навчатися з першоджерела. Мало цього, коли й появилися переклади, то дуже довго людство не розуміло повно біблійної форми багатьох Книг. І тільки року 1753-го англієць Єпископ R. Lowth своєю знаменою працею: “De Sacra poesi Hebraeorum” показав і розповів світові, що велика частина Біблії — це твори поетичні, писані стародавніми гебрейськими віршами.

Цікаво тут зазначити, що в Україні, в Могилянській Колегії в Києві вже в XVII віці професори навчали, що в Біблії є поетичні Книги — вони написані гебрейськими віршами.

Мало помалу велике відкриття Єпископа Lowth'a науковий світ зро-

зумів і попровадив вивчення далі. І наука встановила тепер остаточно, що майже половина Біблії написана староєврейськими віршами. Книги, написані віршами, сильно відрізнюються від тих, які написані мовою звичайною, прозою, відрізняються найперше тим, що їхня мова глибоко поетична.

Як невільно ховати Біблію від людей, так невільно ховати і її правдивої форми, і тепер усі культурні народи світу друкують усі поетичні біблійні Книги віршованою формою, цебто окремими короткими рядками, — один рядок на один віршовий рядок. Таким чином зазначаємо й зовнішньо, що це вірші. Останніми часами вже є й грецька Біблія, в якій поетичні Книги видрукувані віршами, цебто так, як їх бачимо в старогебрейському оригіналі.

І тільки з слов'янських народів ще ніхто не видав своєї Біблії, в якій поетичні Книги були б перекладені віршами. Така українська Біблія в моєму перекладі є перша, в якій всі поетичні Книги видрукувано віршами, цебто віршовими рядками.

У Біблії поетичні Книги такі: Книга Йова, Книга Псалмів, Книга приповісток Соломонових, Книга Еклезіяста, Пісня над піснями та 16 Книг Пророцьких (і Плач Єремії). Крім цього,

й інші біблійні Книги мають у собі окрім частини поетичні, писані віршами.

II.

ЗНАЧЕННЯ ВІРШОВАНОЇ ФОРМИ.

Друк поетичних біблійних Книг віршованою формою має велике значення для вірних, — цим сильно полегчується читання й зrozуміння цих Книг. Поетична форма часто сильніше тягне до себе читача, бож вона написана жвавіше та гарячіше, і тому сильніше впливає на його душу та серце.

Від віків “Книга Псалмів”, Псалтир, сильно впливала на читачів та слухачів власне своїм поетичним змістом і формою, і вона поправді серед біблійних поетичних Книг зайняла перше місце. У світовій літературі нема сильнішої й глибшої поезії над поезією Псалтиря! І тепер ця Книга по всьому світі друкується й віршованою формою, і вже й зовнішньо зазначається, що це Книга поетична.

Друкування поетичних біблійних Книг віршовою формою відразу нам свідчить, що це релігійна поезія. Стародавні Молитви звичайно складалися віршовою поетичною мовою, тому ці Молитви так сильно впливають на наше серце, на наш духовий настрій. У Пророків Господь Бог говорив:

рить звичайно високопоетичною віршовою мовою.

Церковно - слов'янський переклад православної Біблії не брав під увагу віршової форми при перекладі поетичних біблійних Книг, і це була велика недостача його, бо цей переклад тепер менше впливає на читача чи слухача, бо той і самої мови його вже не розуміє, і для нього нічого вже не промовляє про високу поетичність цих Божих Книг.

Поезія, як літературна форма, взагалі старша за т. зв. прозу, мову звичайну. І взагалі людське мислення, як і мова взагалі, розвивалися поетичним шляхом. Кожна мова в основі своїй метафорична, цебто поетична.

Від самого початку Релігії людина зверталася до Бога не звичайною мовою, а поетичною, віршованою. Так само й Господь промовляв до людини мовою поетичною. Ось тому більшість наших давніх Молитов — чиста поезія, а до того й писані вони в грецькому чи старогебрейському оригіналі — віршами.

Людська душа та серце так само звичайно говорять мовою поетичною, тому ця мова сильно впливає на них.

У нових перекладах, виданих до того ще й віршовою формою, Свята Біблія знову ожила, — відродилася й помолоділа! Друком поетичних

біблійних Книг віршовою формою ми вертаємо первісне значення Біблії,— впливати на душу й серце читача та слухача! З цього погляду повернення поетичним Книгам їх віршової форми має велике значення в історії нашої духової культури.

III.

БІБЛІЯ — КНИГА ЖИТТЯ.

Незрозуміла для більшості народів світу мова Біблії фатально вплинула на світову духову культуру, — сильно задержала її розвій, сильно задержала її християнізацію світу. Біблія — це Книга Життя, це найвища Провідниця й Учителька наша, але вона мало говорила до людства, а коли говорила, то не всі її розуміли.

Бо вона не була перекладена на найпростішу мову, легко доступну і простому народові.

Крім цього, довгі віки було затемнено, що майже третина Біблії — висока поезія, що вже своєю формою мала б тягнути до себе і читачів, і слухачів. І ця поетична форма Біблії позоставалася довгі віки похованою, як той закопаний у землю скарб.

Біблію рішуче мало читають, бо ми не даємо Боже Слово в його властивій формі, — в формі глибокої й божественної поезії. Легко стрінути

єврея, що знає напам'ять великих уривки з пророчих Книг, — він з єврейського оригіналу Біблії бачить і знає, що це віршована поезія, і тому її легко вивчити на пам'ять. Іншому ж, не єреві, це не дається так легко, бо він не має віршованого перекладу.

А між тим Біблія — Книга Життя. Вона ясно й всебічно показує нам, яка ціль людського життя, як належить жити на цьому світі. Хто добре не ознайомлений з Біблією, той не має остаточно виробленого свого світогляду. Ми кидаємося по всіх філософах, студіюємо їхні твори, але сталого світогляду з них таки не вироблюємо, бо всі філософи суперечать один одному.

А Біблія, цебто Книги Ст. й Н. Заповітів, подає нам повний і сталий світогляд, вічно незмінний, на світобудові заснований. Ось тому треба духовно виростати на Біблії, — вона дає кожному закінчений християнський світогляд. Всесвітня духовна культура безмірно втрачає від того, що Біблія, особливо її Новий Заповіт, не лежить у нас завжди на столі, як наша щоденна провідна Книга, як вічний довідник, як саме треба жити в нашему світі!

Однією з причин малого чи не повного впливу Біблії на світ власне

й є її аж надто суха форма, — перекладачі часто перекладали Біблію не найкращою мовою, а високо поетичні віршові Книги Біблії не відзначали віршовою формою. І безцінні діаманти віками лежали поховані від широких шарів людства! Віками ховалися найдорожчі скарби перед духовно голодним людством!

IV.

БІБЛІЯ, ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ ТВІР.

Ні одна книжка не вплинула так на розвій світової літератури, як Біблія. Літературні форми, які маємо в Біблії, — вони стали найпершим джерелом для розвою літературних форм у світовій літературі. На жаль тільки, значення Біблії, як основного джерела для постання літературних форм, у нас глибше ще не вивчені й не вяснені.

У цій своїй праці я трохи розповім про Біблію, як літературний твір. Я тут не буду торкатися божественного змісту Біблії, — я буду досліджувати тільки саму літературну форму її. Це дуже важлива справа для всеобщого зрозуміння самої Біблії.

В Європі Біблію таки читали значно більше, як де в інших землях, і це вона стала тут головною основою постання всіх літературних форм.

Власне Біблія була цим основним джерелом, бо вона сама найстаріша й найвелічніша літературна пам'ятка.

Крім цього, Біблія в бігу віків стала джерельною криницею для сотень різних літературних творів, що брали собі біблійну тему. Європа знає десятки видатних письменників та поетів, які писали головно на біблійні чи релігійні теми. Крім цього, Біблія породила довгі сотні мистецьких мальських творів. З цього погляду Біблія — це бездонне море для черпання звідти найрізніших тем на найрізніші літературні твори.

На жаль, українська література не може похвалитися письменницькою біблійною культурою. Біблійна тематика в нашій літературі дуже мала та й хто в нас тим займався? Причина цього — відсутність в українців доброго й цінного перекладу Біблії, такого перекладу, який захопив би нас усіх і своєю формою, і наблизив до нас правдивий зміст Біблії. Широкі українські кола Біблії не знають!

На біблійні теми старші наші письменники таки писали, з Біблії перекладали, але все — випадково й не планово, напр. Т. Шевченко, П. Куліш й інші. І тільки Іван Франко створив своїм “Мойсеєм” 1904 року справді широкий художній поетичний твір, що сильно захоплює чита-

ча. Біблійні теми в нас оминаються, бо їх не знають, біблійна тематика немає в нас належного родючого ґрунту, бо, повторюю, нема такого перекладу Біблії, який притягнув би до себе наших письменників, поетів та мальярів. Нема такого перекладу, який можна було б читати легко, а розуміти без напруження.

Із усіх перекладів, які в нас існували, чи окремих біблійних Книг, чи й цілої Біблії, — ніхто з наших перекладачів ніколи не ставив собі завданням дати переклад досконалій не тільки щодо змісту, але й щодо форми її, з погляду літературного. Ці завдання я свідомо собі поставив, працюючи над ними все своє життя, але поскільки я виконав їх, — судити не мені. Я зробив, скільки міг!

Такі навчальні поетичні твори, як Книги Йова, Приповістки, Псалтир, Пророки дають безконечне число вказівок для щоденного чеснотного життя. Це навчальні твори. Але в нашому духовому християнському житті біблійний вплив не був таким, яким він міг би бути. Яке велике число різних приповісток розкидано по біблійних Книгах, але в нашій духовній культурі вони плідними не були. Не знаю, звідки Шевченко взяв своє: “І неситий не виоре на дні моря погля”, — може це й з Амосового 6. 12: “Чи хто виоре море худобою?” Кни-

га Йова 6. 5 подає: “Хіба реве віл,
коли ясла повні?” і це стало джерелом для нашого: “Хіба ревуть воли,
як яsla повні”. Часта в народніх масах і приповістка з Псалтиря 124. 5:

“Хто сіє з сльозами,
зо співом той жне!”

Але треба ствердити, — вплив Біблії в українській літературі не був великим, докладніше — він зовсім малий!

V.

ВЕЛИЧ БІБЛІЙНОЇ ПОЕЗІЇ.

Як я вже писав, майже третина Біблії писана мовою поетичною, по формі своїй — це староєврейські вірші. Біблійна поезія — це висока і велична поезія, яка тут завжди вища від поезії сучасної світської. Чи-тати цю поезія — висока душевна насолода! Хто читає поетичні біблійні книжки, той набуває собі великого поетичного смаку, той виховує себе на найкращих поетичних зразках!

Коли б наші поети виховували свій поетичний талант на зразках біблійної поезії, тоді українська поетична культура високо б зросла, а тематично широко оновилася б!

Біблія переповнена такими високо поетичними Книгами, які ще й тепер являються найпоетичнішими в усій

світовій літературі! І не зменшуймо їй не ховаймо величної поетичної вартості біблійних Книг, бо це Господеві було вгодно подати всьому світу Своє Слово в такій високопоетичній формі!

Біблійна поезія — це поезія небесна, це поезія райська, це правдиве Боже Слово між людьми! Тільки за впливом Духа Святого Автори біблійних Книг могли писати свої Книги такою величною небесною поетичною мовою! Це Святому Духові було вгодно натхнути Авторів біблійних Книг писати їх віршами!

Чеснотний Читачу, — як ти берешся за райську поживу, за читання біблійної поезії, перше вмий свої руки та серце, гаряче помолися, настав серце й свою душу на небесну насолоду, біблійну поезію, і тільки тоді співай неперевершенні зразки Божої поезії! І все серце твое наповниться насолоди неземної!

Читачу — п'ючи небесну біблійну поезію, людина наповнюється великою духововою силою. Неемія 8. 10 свідчить: “Радість у Господі — це ваша сила!” І такої сили сприймає людина, співаючи чи читаючи поетичні біблійні Книги.

Поетичні біблійні Книги треба сприймати всією відкритою своєю душою, усім на те наставленим сер-

дем!... Але ѹ Книги ці мусять бути перекладені високопоетично ѹ подані віршовою формою!

VI.

ЯК ПЕРЕКЛАДАТИ ГЕБРЕЙСЬКІ ВІРШІ.

Староєврейські біблійні вірші велично звучні та високопоетичні. Вони побудовані на своїх старовинних літературних основах, про які докладно розповідаю в своїй праці: "Біблійна поезія". Звичайно ці вірші співалися під супровід музичних інструментів. Цим поєднанням високої поезії з величною музикою досягався величезний вплив на душу ѹ серце людини, — і людина не була духово голодною!

Що ж нам робити, щоб подати хоч тінь цієї небесної поезії? Як перекладати її на нашу мову?

Я такої думки, що переклад треба давати високо поетичний, і це треба ставити собі основним завданням. Перекладач Біблії мусить бути поетом. Єврейський оригінал ясно свідчить про високу культуру біблійної поезії, і ми права не маємо перекладати це звичайною прозою, як це в нас робиться. Такі Книги, як Псалтир або Книги пророчі, — вони ясно ставили собі завданням дати читачеві чи слухачеві найвищу поетичну духову насолоду, а тим сильніше

CONSTANTINUS DUX IN OSTROG
IN TARNOV

КН. КОСТ. ОСТРІЗЬКИЙ (1527-1608).
Славний видавець Острізької Біблії 1581 р.

вплинути і на душу та серце їх, і тим відірвати їх від буденної гріховної дороги й направити їх до Неба, до Раю, до Господа! Автор Псалтиря (і інших поетичних Книг) був найбільшим поетом світу.

Що ж вартий наш сухий переклад, коли ми, як перекладачі, не ставимо собі цих високих завдань за завдання основні?

У світовій перекладній біблійній культурі сьогодні панує однозгідна вимога, — давати переклад Біблії з оригінальної мови — тільки дослівний. Я дав дослівний переклад Старого Заповіту з мови староєврейської, а Нового — з мови грецької.

Але як перекладати поетичні Книги, що в оригіналі писані староєврейськими віршами? Перекладати їх простою прозою, — це було б порушення оригіналу. Перекладати їх звичайними римованими віршами — не можливо, бо не було б можливості зберегти дослівність перекладу, а він у мене основний. Основний, бо Божу Книгу треба перекладати докладно, дослівно, вірно, точно, щоб зрозуміти Боже Слово правильно.

І я вибрав єдиний в слов'янських мовах можливий засіб, — я перекладав віршем т. зв. білим, цебто не римованим, але ритмічним. Звичайно, вживаю стопу трискладову, цебто

стопу величну й музикальну, як найбільш відповідну для релігійної поезії.

Іншими словами, — біблійну поезію я перекладаю мовою мірною, в якій наголоси (акценти) рівномірно чергаються. Думаю, що це найвідповідніший засіб для сучасного перекладу, коли він, цей переклад, дослівний.

На приклад подаю свій переклад Псалма 41 (42) з Біблії моого перекладу, сторінка 696:

1 Для диригента хору. Псалом навчальний синів Кореєвих.

2 Як ліне той блень до водних потоків,
так ліне до Тебе, о Боже, душа моя,

3 душа моя спрা�гнена Бога, Бога Живого!
Коли я прийду й появлюсь перед
Божим лицем?

4 Сльоза моя стала для мене поживою
вдень та вночі,
коли кажуть мені цілий день:
“Де твій Бог?”...

5 Як про це пригадаю, то душу свою
виливаю, —
як я в велелідстві ходив,
і водив їх до Божого Дому,
із голосом співу й подяки
святкового натовпу...

6 Чого, дуже моя, ти сумуєш,
і чого ти в мені непокоїшся?
Май надію на Бога, бо я Йому
буду ще дякувати за спасіння Його!...

7. Мій Боже, душа моя тужить в мені,
бо я пам'ятаю про Тебе з країни
Йордану й Гермону, із гори із Міц'ар...
- 8 Прикликає безоднія безоднія на гуркіт
Твоїх водоспадів,
всі валій Твої хвилі Твої перейшли
надо мною.
- 9 Удень виявляє Господь Свою милість,
уночі ж Йому пісня зо мною,
Молитва до Бога моєго життя!
- 10 Повім я до Бога: "Ти Скеле моя, —
чому Ти про мене забув?
Чого я блукаю сумний через утиск
ворожий?
- 11 Ніби кості ламають мені,
коли вороги мої лають мене,
коли кажуть мені цілий день:
"Де твій Бог?"...
- 12 Чого, душе моя, ти сумуєш,
і чого ти в мені непокоїшся?
Май надію на Бога, бо я Йому буду
ще дакувати за спасіння Його,
моого Бога!

Перекладаючи поетичну прозу чи іншу мову, я широко користаюся психологічними знаками розділовими. Їх три: знак оклику!, знак питання? та знак душевного неспокою, жалоби, суму чи ї радости, це крапки... У нас безумовно мало психологічних знаків розділових, і їх не вистачає на оформлення полуменої пророчої мови. Без цих знаків пророка мова була б нежива, — були б самі мертві букви!

VII.

БІБЛІЙНІ ВИСОКОПОЕТИЧНІ КНИГИ.

Не тільки наш “простий” народ, але й широкі кола нашої інтелігенції не знають правдивого змісту Біблії, або знають їого дуже мало. На Біблію в нас дивляться тільки як на щось чуже, нецікаве, сухе... “Хай Біблію читає собі Духовенство, а ми маєм кращу лектуру”, — так часом говорять у нас, але таке твердження — велике й прикре непорозуміння!

Біблія з літературного погляду складається з книжок найрізнішого характеру й найрізнішого типу.

Біблія в своїй цілості дає високу й глибоку найрізнішу лектуру, і легко задовольняє всі потреби нашого духа. В старовину наші предки обходилися читанням головно Книг Св. Письма, і воно задовольняло всі їхні потреби, — і вони нерозумнішими від нас хіба не були!...

Більша половина біблійних Книг писані мовою звичайною, прозаїчною, але й ці Книги високо стоять своєю формою, своєю мистецькою літературністю. Тому перекладач обов'язаний і ці Книги перекладати величною мовою.

Скажемо, Книга “Повторення Закону”, — це один із найкращих оповідних творів у світовій літературі. Це

епічне передсмертне оповідання Мойсєя про все своє трудяще життя та всю свою велику працю. Це й передача Божих наказів юдеям. Оповідання глибоке, спокійне, величне, але часто високо драматичне... І скрізь полум'ям світить гаряча любов Мойселя до Господа Бога та до свого народу Ізраїля, хоч який він, той народ, був неслухняний, примхливий та ворохобний. Але Мойсей усім своїм життям показав, що служити народові, то служити Богові.

Це головно з цієї Книги Іван Франко написав свою прекрасну поему "Мойсей".

Або ось перед нами "Книга Рут", — прегарна новела з селянського життя. Глибоко повчальна й захоплива повість-роман "Книга Естер". Яке сильне враження робить Історія про щасливого Йосипа (Книга Буття 37. 1 — 50. 26), Історія про нещасливого Ісава (там же 27. 1 — 33. 20) і т. ін. Звичайно, я це говорю тільки з літературного погляду.

У нас зовсім не береться під увагу, що майже третина Біблії — це висока й глибока поезія, писана в давньоєврейському оригіналі віршами. Віршами написані цілі книжки: Йов, Псалтир, Приповістки Соломонові, Еклезіяст, Пісня над піснями, Плач Єремії та майже всі Пророки. По інших прозових Книгах порозкидано

багато окремих місць, писаних величними віршами: Благословення Якова (Буття 49), Пісні Мойсеєві (Вихід 15. 1-17, Второзаконня 32 1-43, 33. 2-29), Пісня Дебори (Суддів 5. 2-31), Аннина молитва (1 Сам. 2. 1-10), Плач Давидів (2 Сам. 1. 19-27), Давидова пісня (2 Сам. 22. 2 — 51, — 18-й Псалом, 1 Хр. 16. 8-36), і т. ін.

Але я трохи спинюся тут на коротенькому описові тільки поетичних біблійних Книг.

Книга Йова, — скільки глибоких роздумувань приносить цей твір для дозрілого розуму! У більшості своїй ця Книга написана правильними єврейськими синонімічними дистихами (двоєршиами), але є й тривірші. Це глибока філософська поема, а до того — високопоетична. Думаю, що філософськи глибшої поеми в світовій літературі нема. Я багато й ревно працював над цим перекладом, щоб правильно (дослівно) перекласти цю Книгу, і щоб її передати найкращою мірною мовою (у Біблії моого перекладу ст. 620-665).

Книга Псалмів — це найвеличніша та найпоетичніша збірка релігійних гімнів, що приносить кожній на болілій душі велику насолоду.

Книга Псалмів — найпоетичніша Книга в усій світовій літературі. Це місце вона займає ще з часу свого

постання, і ще жодна інша книга її не заступила й дотепер і глибоким релігійним змістом, і високопоетичною літературною формою!

Літературна форма Псалмів завжди велична, завжди глибоко поетична. Ще з часу постання Псалмів вони захопили широкі кола слухачів, які їх скрізь співали при відповідній народі. Псалмів 150, і всі вони найрізнішої літературної форми.

У грецькому тексті є й Псалом 151, але гебрейська Біблія його не знає.

Коли ти, Читачу, прағнеш духового заспокоєння, а до того й Божої Науки райським Словом, читай “Книгу Псалмів” (у мене ст. 665-779), і одержиши найбільшу духову насолоду і повне душевне заспокоєння!

Глибоко поетичний зміст Псалтиря давно вже наводив думку, що це чиста поезія, поки наука не відкрила, що ця Книга написана давньоєврейськими віршами. Так, р. 1578-го в Krakovі вийшов “Psałterz Dawidów”, віршований переклад Яна Кохановського. Віршами перекладено вдавнину Псалтиря й на українську мову чи не всього, але з цього перекладу залишився тільки 42-й Псалом в актовій книзі Житомирського городського суду 1635 р. Вихованець Київської Академії Єпископ Семен Погоцький р. 1680-го випустив у Москві книгу:

“Рифмотворный Псалтирь”, — віршований переклад усього Псалтиря. Отже, Псалтир — поетична Книга, а цитатами з неї переповнена й Євангелія, і інші біблійні Книги.

Багато українських письменників перекладали віршами окремі Псалми, а П. Куліш переспівав його всього.

Книга Приповісток Соломоновичів — це вся висока мудрість старовини, уложена в поетичну літературну форму. Мудрість, конче потрібна кожному для життя!

Книга Еклезіяста — глибокий філософський твір, головно — песимістичний. Прекрасна літературна форма робить цей твір одним з найкращих у світовій літературі. Життя тебе зрадить, — а в Бога все знайдеш!

“Пісня над піснями”, — світова література нічого поетичнішого і досі не дала! Читач цієї маленької поеми — про любов Господа до Своєї Невісти, Церкви Святої, — читаючи чи співаючи, п’є глибоку духову насолоду, насолоду краси, неземної поезії, величної пісні! Мова легка, літературна форма райська, сама коротесенька! Хто не читав “Пісні над піснями” в добром перекладі, той не зrozуміє, що таке правдива поезія! З неї й уривків подати не можна, — її треба душою переспівати всю відразу, бо вона неподільна! (в моєму пере-

кладі ст. 832-839). Читання “Пісні” завжди приносить глибоку й правдиву насолоду.

У світовій поетичній літературі “Пісня над піснями” — це найцінніша перлина.*

“Плач Єремії” — плач наболілої душі за втраченим Рідним Краєм, за втраченим щастям... Плач, зодягнений у високу поетичну форму...

Спинюся трохи й на Євангелія х. Стиль і зміст чотирьох Євангелій такий величний, такий незмірно глибокий, що він завжди міцно захоплює читача й дає йому глибоку понадземну насолоду. Перечитайте відразу, не перериваючи читання, скажемо, величного Луку або високошряючого глибінного Іvana, і ви відчуєте, що ці Книги міг написати Євангелист тільки при допомозі Духа Святого...

Власне незвичайно високий, часто поетичний зміст Євангелій змусив мене перекласти їх у багатьох місцях ритмічною мовою, щоб навіть їх форма відповідала глибокому змістові й промовляла до серця й душі самого читача, і щоб кликав його до Господа!

Є в Новому Заповіті Книги, які захоплюють вас цілком, навіть як літе-

---

* Див. Архиєпископ Іларіон: “Пісня над піснями”. Холм, 1942 рік, 23 сторінки.

ратурні твори! І справді, — перечітайте “Діяння Апостольські” (але все відразу!), — таж це величний опис подорожі, по-сучасному — “подорож з пригодами на суші й на морі”!... Хто любить правдиві літературні твори, той перечитає Діяння з великою насолодою!

Див. мій переклад: Новий Заповіт, Варшава, 1939 р. “Діяння” я дав ритмічною мовою. У Біблії ст. 1343-1387.

Ще раз підкresлюю, що я тут абстрагую від духовного релігійного змісту зазначених Книжок, і звертаю увагу тільки на їхню надзвичайно художню літературну форму, що правдивому знавцеві поезії завжди приносить високу насолоду. А між тим ми цих Книжок, поетичних перлин усього світу, не повносили ані до історії своєї літератури, ані до теорії словесності, ані до поетики. На високу літературну вартість цих Книжок ніхто в нашій школі не звертає уваги учням, і ці Книжки не записані до обов'язкової лектури, хоч вони — перлини в світовій літературі!...

В європейській літературі, напр. у англійців, існують збірки перлин людського духа. Цікаво, що такі збірки поруч творів Гомера, Шекспіра й ін., завжди дають Книгу Йова або Книгу Пророка Ісаї, як найвищі твори, які тільки знає людство!

Цікаво ще підкresлити, що нема

ОСТРИЗЬКА БІБЛІЯ 1581-ГО РОКУ,
віковічна слава України.

ані одного поета чи письменника світової слави, що вкінці-кінців не звернувся б до Біблії, як до найчис-тішої криниці всесвітньої поезії, як до найвеличнішого літературного зразка прози й поезії.

VIII.

ВЕЛИЧНА ПОЕЗІЯ ПРОРОЧИХ КНИГ.

Мова Пророків — неземна, небесна поезія. Жодна людина не встані належно перекласти на своє цю величну мову! Слово пророче завжди вбране в найпишнішу поетичну форму, бож це — Слово Боже! Слова нашого Господа, Творця світу!

Усі поети, що творять і вивчають поезію, повинні б знати, що найвеличніша поезія в світі — то Книги Пророків! Українські поети, чи ви читали пророчі Книги?

І кожен Пророк виступає, немов гроза та, проти переступів сучасників громовою мовою. Мовою грізною, мовою караючою, мовою б'ючою, мовою палаючою... Але часто гроза ця кінчиться Господнім все-прощенням та спасінням, як сонце по бурі, як райдуга по зливі!

Пророки — гарячі патріоти свого Краю, і якою світлою радістю брінить пророчі слова про будучу славу свого вибраного народу!... Нема кра-

щої поезії над цю в усій світовій літературі!

Три Книги Великих Пророків: Ісаї, Єремії (з Плачем його) та Єзекіїля — це найвеличніші зразки поезії в усій світовій літературі. На чолі стоїть Ісая, — завжди гарячий, завжди бурливий, небесновисокий, найпoeтичніший. Мова його палить огнем, глибоко просякає душу й серце читача чи слухача, і тягне за собою! (Див. у мене ст. 840-926, Єремія 926-1026, Єзекіль 1026-1093).

“Малі Пророки”, — це короткі, але закінчені високохудожні поеми (див. їх усіх у моїм перекладі ст. 1093-1182).

А мόс — його пророцтва сильні, гарячі й разючі, як меч обосічний. Пророкує завжди рішуче, бо передає Слова Найвищого Судді. Він громом гримить проти людських прогріхів, і сипле карами на всіх і на все, як той дощ заливний! Амόс пече своїми словами, як палаючим огнем...

Книга Пророка Йоіла — нема кращої поеми в світовій літературі! Це сильний і гарячий плач за спустошеним Рідним Краєм. Це не людські вірші — це полум'я палюче! Йоіл сильніший за Єремію, його Книга — сильніша і за Плач Єремії! Ніхто так коротко, але полум'яно, не оплакав руїн Рідного Краю та його наступне спасіння! Коротка, але полум'яна по-

ема! (у мене ст. 1125-1129). Цю по-
ему легко вивчити напам'ять і циту-
вати на наших академіях.

Як ти, поете, не знаєш напам'ять
Йоїла, то ти кволий поет!

Іона — стародавнє спокійне пое-
тичне оповідання.

Міхей — величний і спокійний.
Але прогріхи обраного народу і його
виводять із рівноваги, і тоді його
мова стає огненою!

Наум — наганяє на слухача ляк і
жах... З цього вихід один, — падай
на коліна і кайся! Кару на ворога —
поза Псалтирем — ніхто так не під-
бирає, як Наум.

Овдій — з нього позостався тіль-
ки короткий уривок, але високопое-
тичний.

На жаль, в українській літературі
майже ніхто не перекладав із проро-
чих Книг. Бо перекласти їх огненне
натхніння людина невсилі!

Зазначу тут, що всі Пророки — га-
рячі патріоти свого Рідного Краю.
Вони самовіддано служать своєму на-
родові, бо служити народові — то
служити Богові, бо найкраща жертва
Богові — то служба народові!

Хто хоче навчитися правдивого
патріотизму, нехай читає Книги про-
рочі, — там патріотизм чистий, гли-
бокий і правдивий, бо завжди пов'я-
заний зо своїм Господом, Єдиним для
всього народу!

IX.

ПОЕТИЧНІ ЗАСОБИ БІБЛІЙНОЇ ПОЕЗІЇ.

Біблійна поезія в своїй основі має багато найрізніших поетичних середників, що сильно прикрашують мову. Про ці поетичні середники я докладніше розповідаю в своїй праці “Біблійна поезія”. Тут тільки коротко зазначу деякі з них.

Поетична мова йде з глибокої давнини, і вже з глибокої давнини відомі й найрізніші прикраси поетичної мови. Можна твердити, що людська поетична мова за останні три тисячі літ власне не виробила якихось нових середників для надання більшої поетичності нашій мові, — позосталися всі ті, що і в глибоку давнину були, які бачимо в Біблії.

У біблійній поетичній мові повно мистецьких епітетів, ясних порівнянь, небудених метафор, глибоких алего-рій і т. ін. поетичних прикрас.

Сильними художніми епітетами переповнені всі поетичні Книги. Пере-повнені вони й порівняннями. Порівняння сильно розвинені й часті. У Пророків, особливо в Ісаї, вони глибокі й прості, і завжди сильні, і ясні через свою простоту. Нахил до широких порівнянь та до глибоких алего-рій — це власне питома ознака мови людей Сходу. З поетичного порівнян-

ня й вирошли т. зв. машáли чи понашому притчí, якими переповнені Книги Старого й Нового Заповітів. Захід не розвинув більшого закохання до цієї літературної форми.

Біблійні порівняння звичайно не виходять із селянського чи пастушого побуту, цебто побуту свого власного, свого оточення, а тому ці порівняння завжди такі ясні. Скажемо, увесь 126-ий Псалом — це одне високопоетичне порівняння; так само й Псалом 132, — одне порівняння на спільнотне життя. Мистецьке порівняння — це постійна сильна зброя в руках Пророка!

Люблять Пророки вживати гру слів, коли подається яке двозначне слово для одного випадку; пор. в Єремії 1. 11-12, 2. 23 і ін. На жаль, цієї гри слів ніколи не можна точно віддати при перекладі. А вона поетично така сильна й колюча!

Ознакою східньої прикраси для поетичної мови є вживання числівниковоїх тверджень, коли друге твердження на один сильніше. У таких формах кохається Пророк Амос. Напр. 1. 3:

Так говорить Господь:
За три переступи Дамаску
Й за чотири цього не прощу...

І описуються всі чотири переступи.
Див. їх у Амоса 1. 6, 9, 11, 13, 2. 1, 4,
6 і ін.; Михей 5. 4, Йов 5. 19, 40. 5,

Приповітки 6. 16. 24. 16, 30. 15, 21, 29.

До цього роду мовних поетичних окрас відносяться й такі, як у Псалмі 61. 12:

Одне сказав Бог,
а друге, що чув я:
що Бог має Силу!

Таких поетичних засобів європейська поезія не знає.

Але відгуки трохи подібного таки маємо. Напр. Михайло Стельмах у своїм романі “Хліб і сіль” (Київ, 1958 р., ст. 644) пише: “Козаки так прошипуть нагайкою закон, що съома шкура злізе, а восьма не буде мати на чому нарости”. Див. ст. 199-200.

Поетична мова біблійних Книг перевопнена найрізнішими сильними метафорами та широкими алего-ріями. І часто буває, що, напр., у Книзі Йова, мова взагалі алгорична. Напр. Йов 38. 22-23:

Чи дохóдив коли ти до схóванок
снігу,
і схóванки граду ти бачив,
які я тримаю на час ліхоліття,
на день бою й війни?

Це поетична алгорія, а не фізична наука, як часом хотять ущіplivі критики Біблії.

Біблійну поетичну мову сильно прикрашує й сам біблійний стиль, перевопнений метафорами, але про це

я більше пишу в своїй праці: “Біблійний стиль”.

X.

ВИСНОВКИ.

На закінчення цієї моєї праці ще раз підкреслюю, що я тут розглянув Біблію тільки з одного погляду, — з літературного. Бо з такого погляду Біблії, як Божого твору, звичайно ще не вивчали в нас, — я розпочинаю це вивчення.

Таким неналежним ставленням до Біблії наноситься їй велику кривду, а людству — дошкульну шкоду, бо це ж найдосконаліший твір, який духову потребу людської душі й серця заспокоїть без порівняння повніше, ніж який інший сучасний людський твір!

Бог створив природу, найбільшу красу в рослинному й тваринному світі. І ми повно насолоджуємося цим світом, малюємо його, описуємо його й вивчаємо його. Хороший малюнок з природи веселить і підносить нам духа, сама ж природа робить це стократно більше! Ми славимо художників, коли вони гарно намалюють що з природи, — але треба в тисячу разів більше славити й шанувати Того, Хто всю природу створив!

Не позоставив Бог світу Свого і в мовній красі, і подав нам Свої Кни-

ги, Біблію. І як прекрасна природа своїм світом, так прекрасна Біблія своєю найвищою небесною поезією! І коли ми вивчаємо Божу природу в фізичному світі, то мусимо так само вивчати і найбільшу духову красу мови, — біблійні поетичні Книжки!

Подам деякі важливіші висновки цієї моєї праці:

1. Майже третина Біблії написана високою поетичною мовою, — це найсильніші зразки поезії в усій світовій літературі.

2. А коли біблійні поетичні Книги найвищі в світовій літературі, то вивчаймо їх реально, знаймо їх, наслідуймо їх!

3. Берімо теми для своїх літературних творів із Біблії, — там їх море невичерпне!

4. Поетичні біблійні Книги не можна перекладати звичайною сухою прозою, — їх треба перекладати високопоетичною мовою, а друкувати, як вірші, цебто окремими рядками, як то є в їхньому єврейському оригіналі.

5. Поетичні біблійні Книги, перекладені поетичною мовою, сильніше вплинуть на серце й душу читача чи слухача, а цього й хотіли Автори цих Божих Книг.

6. Довший час поетичні біблійні Книги не видавалися, як поетичні, а

це сильно пошкодило світовій духовій культурі.

7. Усі письменники повинні читати й вивчати поетичні Біблійні Книги як найчастіше та як найпильніше, — воно ж бо джерельна невичерпна криця найкращої світової поезії!

8. Виховуймо молодь свою по школах на кращих творах біблійної поезії. Даваймо найкращі уривки для вивчення напам'ять і виголошуємо їх на академіях.

9. При перекладах Біблії не вільно не звертити великої уваги й на осібний поетичний переклад біблійних поетичних Книг.

10. Справа належного вивчення літературної форми Біблії й належного перекладу біблійних поетичних Книг, — це велика справа нашої духової культури.

11. Автори біблійних поетичних Книг ставили собі великим завданням — мистецькою художністю свого твору глибше впливати на душу й серце своїх читачів чи слухачів, а тим керувати їх на дорогу Господню. Не забуваймо про це завдання й ми!

12. X. 1958.

IV.

БІБЛІЙНА ПОЕЗІЯ.

I.

ПОЕТИЧНІСТЬ БІБЛІІ.

У науці давно вже встановлено, що поезія старша за прозу, і що всі давні народи знають і мають поетичні твори як усні, так і писані літературні. Перші Молитви звичайно були віршові, поетичні, як безпосередня розмова душі з Богом, і це бачимо в багатьох народів. Поезія — то Божа мова.

Уже із цього нам ясно, що і в Біблії, як творові глибокої давнини, мусить бути поетичні, віршами писані місця. Читаючи Біблію, читач легко й відразу відчуває поетичний характер багатьох окремих місць Біблії або й деяких цілих Книг її. Є й кілька творів, що вже в самій Біблії названі піснями. А пісні — твори поетичні.

Притаманною ознакою давньоєврейської поезії, особливо її лірики (Псалтир, Пророки й ін.), було те, що вона завжди була міцно й органічно пов'язана зо співом та з музикою. Псалми, напр., співано в Храмі під

акомпанімент різних музичних інструментів.

У давньоєврейській мові є чимало дієслів-синонімів на наші “співати”, “грати”, є й дієслова, що визначають спів при супроводі музичного інструменту; є навіть дієслова, що визначають спів і гру разом. При перекладі цих дієслів на європейські мови нема змоги віддати їх докладно, через що переклад наш завжди блідне. А вже церковнослов'янський (з грецького) не звернув на це жодної уваги.

І вже це, що традиція добре знає співи багатьох біблійних Писань, свідчить про те, що вони були писані віршами. А дослід мови цих поетичних віршованих цілих Книг показав, що в них часто маємо архаїчні слова та форми, маємо й нові та місцеві слова та звороти.

Уже масорети* десь у І віці по Христі добре відчували біблійну поезію, ясно відрізняли поетичне від прозаїчного в Біблії, і вже вони поставили в поетичних віршових місцях і цілих поетичних Книгах осібну акцентову систему. Скажемо, у Псалмах при кінці віршу ще масорети позмінювали акцент. І тому уже з глибокої давнини віршові місця та віршові Біблійні Книги все мали в євреїв свою окрему

---

* Учені гебреї, що досліджували Біблію й порозставляли в цій при приголосних відповідні значки, а також дали й багато приміток.

поетичну дикцію або були пов'язані зо співом та з музикою.

Оточ, уже глибока давнина ясно й міцно ствердила, що в Біблії окремі місця й цілі Книги, які свідомо написані величними віршами, але істоти побудови цих віршів довго не знали.

Давньоєврейська чи біблійна поезія найрізніша, але панує в ній лірика. Не бракує й драматичного елементу (правда, не чисто драматичної форми), напр. Пісня над піснями, Книга Йова (пор. іще прекрасний драматичний зразок в Євангелії Івана 9. 1-41, уздоровлення сліпородженого).

У давній єврейській мові панує мова пряма (*oratio recta*), а мова непряма (*obliqua*) незнана, чи мало знана, через що розмови осіб часто уже цією побудовою набирають драматичної форми, пор., напр., у Книзі Буття, розділ 27, — Ісаак (Іцхак) благословляє Якова замість Ісава.

Давні євреї, як і східні народи взагалі, були народом високо поетичним, а їхні поети-співці глибоко шанувалися. Це була окрема класа співців (*hammošelim*, Числ. 21. 27), часто мандрівних, що бачимо пізніше у греків (пор. наших кобзарів).

З глибокої давнини біблійна поезія вважалася найсильнішою в світі, чому Біблію прозвали королевою сві-

тової літератури.¹ Значення біблійної поезії високо ставили вже вдавнину. Так, Отець Церкви VI ст. Феодор з Кіпру вже писав: “Божа доброта поєднала користь з приємністю мелодії, і так дала людям бажану й милу науку” (див. далі розділ II. 4). Поезія глибше впливає на читачів, в яких серце відкрите для Бога.

Як сильно біблійні вірші впливають на чутливу людину, показує стародавня легенда. При кінці I-го віку учений римлянин Онkelос прийняв юдейську Віру. Розгніваний римський Імператор послав вояків, щоб арештували Онкелоса. Коли вояки прийшли, прозелит став декламувати їм біблійні вірші, і вояки були так захоплені, що й самі прийняли юдаїзм...

II.

ДАВНІ СВІДЧЕННЯ ПРО ВІРШОВАНІСТЬ КНИГ БІБЛІИ.

Уже давні вчені нерідко свідчать, що, читаючи деякі місця чи й деякі Книги Біблії, вони ясно чують їхню ритмічність та їх віршову форму. Уже вчений раввин Азарій (XVI вік) у своїй праці 1573-го року “Світло очей” подає давні свідчення вчених про гебрейську біблійну поезію. Пер-

---

¹ Іларіон: Біблія, як літературний твір. “Віра Й Культура” 1959 р. чч. 8-11.

шими про ритмічність гебрейської поезії свідчать самі єреї, — письменники Філон Юдейський та історик Йосип Флавій.

Коротенько подам тут ці стародавні свідчення, бо вони ж високої ціні.

1. Про давню гебрейську біблійну поезію перший засвідчив Філон Юдейський чи Олександрійський (20 р. до — 50 по Хр.), сам єрей. Його свідчення високо цінне. У своїй (?) праці “Спостережливе життя” Філон описує життя гебрейської секти терапевтів, і подає: “Тоді встає провідник терапевтів і співає Богові Пісню, чи стародавню, чи таку, що її склав він сам. І в гебреїв було багато метричних і трристопових віршів для Пісень процесійних, Гімнів, Пісень жертвовних, вівтарних і хорових співів, гарно відміряних в багатозмінних строфах. Співали стоячи”.

“Усі присутні встають і найперше в ї дальний залі творять два хори, один чоловічий, а один жіночий. За провідників і диригентів з обох хорів обирають найшановніших і найздібніших. І вони співають Гімни, створені для Бога в багатьох метрах і способах співу”.²

---

2 С. Ойрінгер: Мистецька форма старогебрейської поезії, 1912 рік, Мюнster, розділ I. Але деякі вчені оспорюють це місце. З цієї наукової німецької праці я беру багато відомостей.

За свідченнями Филона гебреї свою метрику перейняли від єгиптян у різних віршових формах. Уже Мойсей вивчав ув Єгипті ритміку, взагалі поезію.

В науці звичайно твердиться, що Філон хоч гебрейської мови сам не зناє, але гебрейські поетичні твори добре знат. Це Філонове свідчення I віку, хоч воно й не зовсім ясне, в біблійній історії має величезну вагу, як голос глибокої давнини про біблійну поезію.

2. Гебрейський історик Йосип Флавій (народився в році 37 по Христі) ясно подає, що Пісні Мойсея (Вихід 15 і Повторення Закону 32) писані триметрами, а Псалтир — пентиметрами. Він пише: “Коли Давид звільнився від воєн та небезпек і тішився глибоким спокоєм, тоді він створив Оди та Гімни для Бога різними метрами, — одні він писав, як триметри, а інші як пентаметри” (*Antiquitates* 4, 8, 44).

І це свідчення високої ціні.

Перші християнські Отці Церкви так само здавна свідчать, що Біблія має в собі чи то місця чи й цілі Книги, писані віршами. Подаю її їхні свідчення.

1. Знаменитий християнський учений богослов і філософ Ориген (185-254), вияснюючи 118 Псалма, подає, що “в євреїв є вірші, як це

хтось сказав — метричні. У Повторені Закону 32 Мойсеєва Пісня писана шестистоповою, а Псалми три-й чотиристоповою мірою. Гебрейські вірші інші, як наші... Грецькі перекладачі Біблії розкладали один гебрейський вірш на два”.

Це Оригенове свідчення високо цінне, — воно свідчить не тільки про біблійну поезію, але й про невдалий грецький переклад її, а за грецьким — наш церковнослов'янський.

Додамо, що Ориген добре знатав гебрейську мову.

2. Батько церковної історії Євсевій Памфил (263-340) у своїх “Євангельських підготовах” XI. 5 пише: “Гебреї мають метричні поезії, як, напр., велика Мойсеєва Пісня (Вихід 15) та 118 Псалом Давидів, що обидвое писані т. зв. у греків героїчною віршовою мірою. Кажуть, що це з 16 складів творені гекзаметри, інші вірші побудовані з три-й чотиристопових віршів, відповідно до їхньої мови”.

3. У вивченні біблійної поезії цінне значення мають свідчення Блаженно-го Єроніма (342-420), одного з великих учителів Західної Церкви. Він був слов'янин родом, з м. Стридона в Далмациї, навчався в Римі. Глибоко знатав мови гебрейську й халдейську, і переклав Біблію з цих мов на мову латинську, — це т. зв. Вульгата, яку 8 квітня 1546-го року Трієн-

ський Собор канонізував для Римської Церкви.

У своїй праці: “Вступ до Книги Йова” Єронім пише: “Від початку Книги до мови Йова в гебрейському тексті проза. Далі від 3. 2 по 42. 6 маємо гекзаметр із дактилів та спондеїв, що часто — через мовні вимоги — приймають інші віршові стопи, які не мають того самого числа складів, але мають ту саму часову міру. Часом приходить солодкий і звучний ритм, хоч не задержується строга віршова міра. Усе це метрикари краще пізнають, як звичайний читач”.

“Коли кому здається, неправдоподібним, щоб гебреї знали метри, і щоб Псалми, Плачі і майже всі Пісні Святого Письма треба було б брати на спосіб нашого Флякка, грека Піндарда, Алкея й Сафо, той хай читає Філону, Йосифа, Оригена та Євсевія з Кесарії, і він переконається, що я говорю правду”³.

Про красу віршів Псалтиря Блаж. Єронім пише: “Чи є що милозвучніше, як Псалтир, що на спосіб нашого Флякка та грека Піндарда то біжить ув ямбах, то бринить в алкалічному метрі, то дзвенить у соффічному, то знов іде півстопово? Що є краще над Пісню з “Повторення Закону” або над Ісаю? Що є поважніше, як Соломон,

---

³ Migne: Patrologiae S. L. 28. 1140.

ТЪ ЦРСТКИЕ Т҃О
И·ДЛБЛД·ТЫКО
ЛНТВОИ. ИКЛ
МАНБСНННЛЗ€
ШЛН ХЛЂБГНЛ
ШЬМЛДЛЩНЛ
Н·ДЛЖДНЛНЛ
ДЛНСЬ НОСТА
КНМЛМ·ДЛ
ГЫІПЛАША·ЯКО
НІЛКЮСТГАВЛН
ЮМЛ ДЛЖД
ННКЮМЛШН
МЪ ННЕВЪБ€
ДННЛСТЬВЛН
ПЛСТЬ НДНЗБЛ
ВННТЬОТН€
ПРНІЛЗНН Н

“Отче наш” з т. зв. ОСТРОМИРОВОЇ ЄВАНГЕЛІЇ 1056-го року, написаної в Київі; “...тъ царствіє твоє. да будеть воля твоя. яка на небеси и на земли. Хлѣбъ нашъ насущный дажь намъ дньесь. и остави намъ дльги наша. яко и мы оставляемъ длѣжѣнкомъ нашимъ. и не въведи нась въ напасть. нъ избави ны отъ неприязни. я...”

чи більш закінчене, як Йов? Усе це йде в цих творах у гексаметрах і пентаметрах, як про це говорить Йосиф та Ориген".⁴

“Давид — це наш Симонид, Піндар, Алкей, Флякк, Катул. Він оспівує Христа й будить десятиструнною арфою Того, Хто воскрес перед віками”.⁵

4. Феодор з Циру, Отець Церкви (VI в., подає, що Давид і Соломон писали Пісні, напр. Пісня над піснями Соломона. “Божа доброта — нагадує Феодор — поєднала користь з приємністю мелодії, і так дала людям бажану й милу науку”.⁶

5. Козьма Індикоплевст у своїй “Християнській топографії” половина VI століття пише про метрику Псалтиря: “Бог дав єреям побожного й справедливого царя й Пророка Давида, який, натхнений Святым Духом, створив Книгу 150 Псалмів метрично, за осібним метром своєї мови, і з мелодійним римом, у супроводі з різними інструментами, танцями й співними Піснями””.⁷

Козьма написав цінні пояснення до “Пісні над піснями” та на Псалми.

4 Migne, S. Lat. 27. 36.

5 Migne, S. Lat. 22. 547.

6 Migne, S. Gr. 81. 49, 80. 859. — Ф. Голеар: Давидова ліра, 1637 р. ст. 6.

7 Там само, том 55 ст. 531.

6. Славний Отець Західної Церкви Августин (354-430) також свідчить про біблійні вірші. “Я гебрейської мови не знаю. Та все таки гебрейські вірші якусъ міру мають, — я вірю тим, хто цю мову добре знає”.⁸

Псалми — твердить Августин — написані віршами, але “з скількох тактів складаються Давидові вірші, я не подаю, бо не знаю. Так само й міг перекладач (учений єврей) не міг видобути тактів із гебрейського тексту”.⁹

7. Один із видатних учених Західної Церкви, Севільський Єпископ Ісидор (570-636) пише, що Мойсеєва Пісня в Повторенні Закону 32 та Йов писані гекзаметрами. “Гекзаметр — це перший із усіх метрів, — пише Ісидор. Так, Мойсей співав ним свою Пісню в Повторенні Закону ще перед стародавнім Гомером. Звідси ясно, що віршове мистецтво було в гебреїв раніше, як у поган. Так само Йов, що теж належить до часів Мойсея, біжить у гекзаметричній мірі, а саме — в дактилях та спондеях”.¹⁰

Крім цих писаних свідоцтв, які по дають ті чи інші стародавні письменники у своїх творах, є ще інші свідоцтва, характеру зовнішнього, які

8 Migne, S. L. 33. 369.

9 Там само.

10 С. Ойрінгер, I. 8.

так само свідчать, що давнина знала про біблійну поезію. Подаю й їх.

1. Уже з глибокої давнини поетичні Книги писалися в Біблії не повними рядками, як писалися Книги прозаїчні, але так, що окремий вірш містився в окремому, хоч би неповному рядкові. Цебто писалися так, як і тепер пишемо вірші.¹¹ Європа власне запозичила звідси свою зовнішню форму, — писати вірші неповними рядками.

2. Проза в Біблії писана звичайною гебрейською мовою, часом трохи величною мовою, часом трохи повищеним чи високим стилем. Але поетичні місця й поетичні Книги писані іншою мовою, мовою поетичною, переповненою всіма поетичними прикрасами. Кожен, хто хоч трохи розуміється на прозі й поезії, відразу відчуває біблійну поезію, читаючи її.

У біблійній поезії дуже багато й поетичних слів та поетичних виразів.

3. Онкелос переклав Мойсеєве П'ятикнижжя на арамейську мову в кінці I віку, — це т. зв. Таргум Онкелоса. Він перекладав дослівно прозаїчні місця, але місця віршові — давав їх парадигму. Цебто, добре розу-

---

11 А. Рождественскій: Біблія, див. Православная богословская энциклопедия, Спб. том II ст. 487, рік 1901.

мів, де в Біблії поезія, а де проза.

Є стародавній переказ, що коли Онкелос перейшов на юдейство, то римський імператор послав вояків, щоб арештували його. Але Онкелос став читати воякам біблійні вірші, — і всі вони так захопилися, що прийняли юдейську Віру, — як про це я розповів вище у I розділі, ст. 140.

4. Св. Отець Єпифаній Кипрський (310-403) перше ісповідував юдейську Віру, але прийняв Християнство. Він знатав гебрейську мову. У своїй праці він поділив Книги Старого Заповіту на 4 частині, і до ч. 2 відніс усі поетичні Книги, а саме: Йов, Псалтир, Приповістки. Еклезіяст і Пісня над піснями. А до Книги 4-ої відніс усіх Пророків. Таким поділом Св. Єпифаній ясно показав, що він виразно ділив біблійні Книги на прозайчні та поетичні.

Із усього вищеподаного легко зробити висновок, що давнина добре знала, що в Біблії є багато окремих місць і цілих Книг, написаних віршами, і цим стверджувала, що в Біблії є Книги поетичні і прозайчні. Цебто, давнина міцно ствердила, що існує біблійна поезія.

На жаль тільки, в середні віки вивчення єврейської поезії робилося дуже мало або й зовсім не робилося, і дослід цієї біблійної поезії сильно

відстав. Науковий дослід її знову віджив головно з VII віку.

III.

ШУКАННЯ МЕТРИЧНОЇ СИСТЕМИ В БІБЛІЙНІЙ ПОЕЗІЇ.

Як ми бачили вище, на біблійну поезію дуже рано звернули пильну увагу, але давнина глибше таки не вияснила істоти гебрейської поезії, як саме побудований гебрейський вірш. У давнину всі добре знали класичну грецьку та латинську метрику (науку про побудову віршів), і з цього погляду дивилися й на характер будови біблійного віршу. Це була в основі своїй помилкова дорога.

Уже бл. Єронім писав, що в гебрейській просодії панує свій окремий питомий ритм, якого добре відчуває вправний метрикар, а не звичайний читач. Це й ствердила сучасна наука, але ствердила по дуже довгих тривікових шуканнях.

Перші дослідники біблійної поезії міцно опиралися на свідчення давнини, і тому вважали єврейську метрику квантитативною, цебто однаковою з метрикою грецькою. Першим на цю дорогу став учений Франц Гомар у своїй цінній праці 1637-го року “Давидова Ліра”. За підставу єврейської просодії Гомар узяв класичну квантитативність, — просодію грецьку та арабську. Свого часу “Да-

видова ліра” наробила була великого розголосу, як справжнє відкриття в дослідженні і Біблії, і єврейської літератури.

За Гомаром пішло немало вчених, які доповнювали й виправляли його. З XVII століття пішли й спроби видавати біблійні Книги в метричному перекладі. Але ясно кидається ввічі, що вчені прихильники метричної теорії аж надто змінюють свій оригінал, єврейський текст Біблії, змінюють, щоб таки допасувати оригінальний текст до своєї системи. Доходило аж до того, що вони вважали той чи інший текст оригіналу неправдивим, коли він суперечив їхній теорії.

Ось через це кванtitативні системи не знайшли собі загального признання в науці, і помалу падали. Правда, шукання класичної метричності в біблійній поезії таки не спиняється ще досі, але без корисних наслідків.

На зміну метричної системи рано прийшла система силабічна, складова. Прихильники цієї теорії беруть на увагу тільки число складів (силаб) у вірші, цебто так, як побудовані віршові системи сирійська, новоєврейська, романські, візантійська, перська в Авесті, індуська в Ведах, старовірменська й ін. силабічні системи.

Розпочав цю силабічну теорію англійський Єпископ Франц Наре. Він

навчав, що в гебрейських віршах грає ролю не квантитативність, а число складів у вірші. У Біблії він знаходив тільки двоскладові стопи. Було чимало прихильників цієї системи, які її доповнювали й зміняли, але й ця система з бігом часу впала.

Рано з'явилася й акцентова теорія побудови єврейських віршів,— на увагу беруться тільки склади акцентовані, наголошені. Це було, біблійні вірші побудовані так само, як будуються вірші німецькі та слов'янські.

Розпочав цю теорію Конрад Антон ще року 1770-го, і вона мала й має багато прихильників, таких як Bellermann, Saalschütz, Meier, Grimme, Ley і багато інших учених.

Вивчення метрики біблійних віршів не спиняється й досі,— виставляються найрізніші системи. Напр. кардинал Пітра у своїй праці р. 1868-го: “Гімнографія Гречкої Церкви” бачить в гебрейській поезії ту саму побудову, що і в поезії сирійській та візантійській. На тій же засаді стоїть і Густав Bickell,— і твердить 1881-го року: “Єврейська метрика опирається на тих самих основах, що й сирійська та з неї постала християнсько-грецька” (силабічна).

Давно зродилася думка, що стародавній Автор біблійної поезії завжди звертав більшу увагу на музику, як

ПСАЛТИР І НОВИЙ ЗАПОВІТ 1580 РОКУ.
Острізьке видання.

на правила віршування, і прогріхи проти метрики надолужував музикою та співом, що супроводили біблійну поезію. Так навчав ще Schramm року 1723-го.

Так ішло вивчення біблійної ритміки віками. Воно не дало міцних загальноприйнятих наслідків, і тепер на перше місце в біблійній поезії ставлять ритм, а не метр.

Але важливим було те, що це вивчення прийняло широкі й глибокі розміри, і справа біблійної поезії затвердилася у науці. Правда, це питання розроблялося головно протестантськими вченими, а вчені католицькі та православні тільки плентались ззаду, або й зовсім мовчали, бо в них не було такого традиційного погляду на мову Біблії. А це сильно спиняло й дослід вивчення самого змісту Біблії.

IV.

ЄВРЕЇ ПРО БУДОВУ БІБЛІЙНОЇ ПОЕЗІЇ.

Самі євреї мало що дають про побудову біблійної поезії. Талмуд та твори талмудської доби нічого не свідчать про біблійне віршування. І в дальших раввінських працях нема ясної згадки про метрику біблійної поезії. Як ми бачили вище, Блаженний Августин (354-430) свідчить, що його помічник-перекладач єврей нічого не знав про біблійне віршування.

Традиція серед самих євреїв не зберегла старої думки про гебрейську біблійну поезію.

Передання чи традиція про віршовану форму деяких біблійних Книг справді дуже рано згубилася, — її вже не знають ясно в I-II віках. Знаємо, що була постійна й уперта сварка юдеїв зо своїми геленістами, цебто тими, що сприймали грецьку культуру. Юдеї туристи і говорити не хотіли про якусь просодію священної біблійної мови, бо це їм пахло геленізмом. Учені талмудисти вважали біблійну мову мовою Божою, і вже тому зовсім чистою від усіх поганських впливів, а грецька просодія, віршування — це було щось від поганського. І офіційні єврейські раввінські кола вперто замовчували справу біблійних віршів і не хотіли досліджувати їх.

Учені раввінни туристи запекло виступали проти перекладу Біблії на грецьку мову. І коли в половині III віку до Христа таки з'явилася Біблія в перекладі на грецьку мову геленістів, гебрейські туристи оголосили це всенароднім лихом, — і оголосили піст по всій Палестині.

Серед вірних євреїв-фарисеїв були сильні нарікання на найменші вживання по синагогах якихбудь поганських чи ісламських форм. І в кінці своя біблійна система віршування за-

булася, забулася й традиція про неї.

Ця дивна “мовчанка” талмудистів про біблійне віршування була власне політично-релігійним навмисним замовчуванням справи біблійної поезії, а не випадковою мовчанкою.

Але згадки про біблійну поезію не припинялися і серед євреїв. Равві Єгуда Галеві (1085-1140) написав працю “Аль-Хазарі” арабською мовою, і тут (ч. II § 69 і далі) розповідає про біблійну поезію, і твердить що гебрейська мова не знає класичної метричної системи віршів. Ця щінна й справедлива думка равві Галеві сильно трималася серед єврейського вченого світу.¹

Равві Абарбанель (1437-1508) у своїх поясненнях на вдячну Мойсеєву Пісню (Вихід 15) твердить, що єврейські вірші поталмудського часу — це наслідування арабських та турецьких віршів, а не біблійних.

Важливе й цінне свідоцтво равві Азарія бен Мозе деї Росси (1514-1578). Його праця “Meor 'enajim” (“Світло Очей”, Мантуа, 1573-1575) мала велике поширення й була цінною. Равві Азарія в своєму творі зібрав багато стародавніх свідчень про біблійне віршування, але з Талмуду нічого не подає. Він особисто

---

1 Цю працю Галеві року 1660-го перевидав у Базелі Йоган Буксторф.

ропитував численних єврейських учених, але ніхто з них нічого не знат про стародавню гебрейську метрику. Сам він твердить, що в Біблії є багато віршованих Пісень, які сильно відрізняються від загального тексту. А інші народи мають свою метрику, відмінну від гебрейської.

Слідом за іншими равві Азарій твердить, що метричні нерівності біблійної поезії на практиці вирівнюються відповідним співом.

Як бачимо, самі єbreї неохоче працювали над вивченням біблійної поезії, тому й не внесли найкращого вивчення її.

V.

ТЕОРІЯ ПАРАЛЕЛІЗМУ В БІБЛІЙНИХ ВІРШАХ.

Кожен вдумливий і чуйний читач Біблії відразу чує, що в ній є багато окремих частин, а то й цілих Книг, писаних віршами. Як ми бачили, це добре знали ще з глибокої давнини, але довго не могли знайти самої істоти побудови біблійних віршів. І тільки пізніше вчені відкрили, що в біблійному вірші грають ролю не метричні стопи, а самі думки, що тут маємо в двох сусідніх рядках-віршах паралельність думки, і власне вона — основа біблійного віршу. Це й є теорія паралелізму членів гебрейського біблійного віршу.

Уже філософ і вчений Ориген (185-254) завважив, що в біблійних віршах друга частина віршу звичайно є паралельна до першої, але вияснення цього він не подав.

Деякі середньовікові раввіни, наприклад іспанець Ібн Езра (помер 1167 р.), або француз Давид Кімхи (пом. 1230) уже писали, що біблійна поезія має “подвійність думки”, а це й буде паралелізм чи рівнорядність біблійного віршу.

Равві Азарій бен Мозе (1514-1578) у своїй праці “Світло очей” сильно підкреслив, що головна ознака біблійного віршування — це паралелізм думки, як основи біблійного віршування. Ці думки Азарія й направили англійського вченого Лоута з складового ритму на теорію ритму думки, на паралельність чи рівнорядність думок.

Біблійна поезія своя притаманна, не похожа на поезію класичну. Голоси про це чулися ще в давнину, але тільки англієць Лоут ясно показав, що це справді так.

“На протязі майже двох тисяч літ люди чуттям визнавали Псалми та інші поетичні частини Біблії творами віршовими, зовсім нічого не знаючи про ті засоби, через які вони стали такими”. Це робив паралелізм ду-

мок,¹ а теорію паралелізму біблійних віршів перший докладно описав англійський учений Роберт Лоут.

Англійський Єпископ Роберт Lowth викладав, як професор, в Оксфорді курс про святу біблійну поезію, і свої виклади видав латинською мовою року 1753-го, під довгим заголовком: “*De sacra poesi Hebraeorum praelectiones academice.*”

Учений Роберт Лоут (1710-1787), англійський Єпископ і орієнталіст, народився 27 листопада 1710 р. у Вінчестері. Був вихований у Вінчестерському Каледжі та в Новому Каледжі в Оксфорді. Року 1741-го був назначений професором поезії в Оксфорді, де він читав свої виклади про гебрейську поезію. Лоут дістав повищення в службі, і в 1766 р. був рукоположений в Єпископа. Того самого року був перенесений до Оксфорду, а в 1777 р. до Лондону. Помер 3-го жовтня 1787 р. Його Praelectio-nes були перекладені в 1787 р. на англійську мову Г. Грегорієм, як “Виклади про гебрейську Св. Поезію”, що мали великий вплив в Англії та в Європі (на континенті).²

У XIX викладі цієї своєї праці Лоут

---

1 Еврейская Энциклопедия, Спб., том XII сторінка 790.

2 Бритійська Енциклопедія, 1958 р., том 14 ст. 447.

роповідає про поетичний “паралелізм членів” у біблійній поезії. Єпископ Роберт першим методично й докладно обґрунтував основний закон біблійного віршування, і відкриття цього закону наука приписує йому.

Основа паралелізму, — в ньому дается не віршова ритміка, а ритміка думок, через що думка набуває повного широкого вислову. Іншими словами, “у біблійних віршах друга частина вірша звичайно думками паралельна до першої, цебто подає ту саму думку, але іншими словами”.³

Основні думки цієї праці Лоута такі:

Головна засада: “Поетична композиція біблійних віршів знаходиться в більшості вного роду однаковості й подібності або в паралелізмі членів кожної строфи, так що в двох членах (віршах, рядках) поняття й слова з правила однаково відміряні й паристо собі відповідають значенням”.

Поєднання між собою рядків-віршів буває різноманітне, але є три головних способи паралелізму.

1. Перший спосіб — однаковозначні чи синонімічні паралелі. Тут думка першого рядка повторю-

---

3 Севастіян Ойрінгер: Мистецька форма староєврейської поезії, Мюнстер, 1912 р., розділ III. Звідси беру й дальші цитати з праці Лоута.

Іоанн.

Ейнегла виписоуе . та же птиця саже соромотити да
житопуха . та же и саже саже саже руки покладоуе . та же
исто же саже для христа багательство саже саже саже саже
шия вадмети . И животь въчнай наследиця . глава . 19-а

Гдя докональ істину .
выйшль з галилея . и
прийшли въ оукраину ,
иудеискы . по сону и стоя
иудею . и занімъ и

Уривок з української тзв. Пересопницької (на Волині) Євангелії 1556-го року: “Матфей. Євангелиста виписоуе. якъ не годиться жень соромотити. тыж о скопцехъ. тыж якъ Христос на дѣтей руки покладоуе. тыж кто коли для Христа багательство отпоустить. стокротъ больше возметь. И животь въчнгий наслѣдить. глава 19-а.

Егда докональ Іус тои рѣчи. вышоль з Галилеи. и пришоль въ оукраину иоудеискыя. по оноуи сторонѣ Йордана. и за нимъ и...” В цій пам'ятці, за правописом того часу, на кінці пишеться ъ замість ъ.

ється в другому синонімами, це бото однозначними словами. Цей спосіб найчастіший, і дає докладність вислову". Напр. Ісая 6. 1-3.

2. "До другого способу належать протилежні паралелі (антитези), коли речення в другому вірші висловлене через її протилежність". Напр. 1 Сам. 2. 4-7 (пісня Анни). Часта ця протиставна форма в Приповітках, напр. 27. 7, 28. 11. Див. ще Пісня над піснями 1. 5

3. "Третій рід паралелізму буває тоді, коли частини речення ставляться не через повторення (синонімічне), а через особливу конструкцію речення. Сюди належать паралелі, що не мають вищеподаних ознак, — це можна назвати синтетичним (зложеним) паралелізмом".

Лоут так вяснює цей синтетичний паралелізм: "У синтетичних паралелях є велика різнородність і необмежені ступені подібності. Паралельне відношення при цьому часами майже непомітне, і залежить від зручності та нахилу, щоб частини речення поділити й відділити, а бракуюче в другому числі доповнити більше, ніж би це можна було пізнати при поверховому перегляді будови речення." Наприклад Пс. 2. 6, 19. 8-9, Іс. 14. 4-9.

Наука Лоута показала зовсім нову дорогу в вивченні біблійної поезії й дала для неї міцну підставу. "Сього-

дні наука Лоута про паралелізм членів належить до залізних підстав ста-розавітніх дослідів".⁴

А щодо синтетичного паралелізму, то це найтрудніший рід його для ви-вчення ще й тепер.

Лоут подає, що паралелізм побу-дови біблійної поезії виник з старо-давньої єврейської звички співати свої релігійні пісні на два хори, *al-ternando*.

Року 1767-го праця Лоута була перевидана в Німеччині, і з того ча-су вивчення біблійної поезії сильно пішло вперед, і нею зайнялися головно німці. Багато гебраїстів розроблю-вали й далі вивчення біблійного вір-шового паралелізму, особливо т. зв. синтетичного, і його почали ділити на окремі групи, бо він у Біблії дуже частий.

Року 1782-1783 проф. І. Гердер ви-пустив свою працю "Про дух геб-реїської поезії", і тут писав про па-ралелізм: "Єврейський паралелізм є найпростішою мірою в членах пое-зії, картинах та звуках. При навчаль-них мовах тут одна думка підтверди-жує другу. При паралелізмі це так, ніби б батько говорить до сина, а ма-ти повторює".

Гердер підкреслює, що гебрейська поезія — найдавніша, найпростіша і

---

4 Д-р С. Ойрінгер, розділ III.

найщиріша в світі, повна глибокого почуття до природи та натхненого богоспілзання.

Року 1894-го проф. А. Кюнен у своїй праці “Вступ до Книг Старого Заповіту”, аналізуючи вірші, мусів ствердити: “Паралелізм звичайний в біблійній поезії, але це не конечна ознака віршових частин”.

Проф. Шрадер зайнявся походженням віршового паралелізму, і року 1775-го писав, що єbreї перейняли свій біблійний паралелізм з Месопотамії. А з часом наука знайшла паралелізм і в поезії давніх вавилонян та асирійців, а почасти і в єгиптян.

Паралелізм — це сучасна теорія побудови біблійних віршів. Теорія ця найсильніше вивчена.

Приклади на різні роди паралелізму й ширший огляд його подаю далі на ст. 175: Паралелізм у Псалмах.

V.

ЖАЛОБНА ПІСНЯ.

Серед біблійної поезії окреме місце займає своєю побудовою т. зв. жалобна пісня. По-єврейському вона зветься *k i n a*, — жалобний вірш, вірш чи пісня плачу, чи скарги.

Єврейська *k i n a* — це плач по покійнику, цебто голосільна пісня, яку співали голосільниці на Похоронах. *K i n a* має свою осібну побудову, — так

пишуться звичайно всякі плачі по покійниках.

Уже в глибоку давнину кінá мала свою осібну жалобну мелодію, — це пісня жінок. Тепер знайдено, що кінá існує і в арабів, — там це колискова пісня, яку співають арабки над колискою. Взагалі кінá часта на Сході.

У побудові біблійного вірша обидві його частині звичайно більш-менш однакові. А кінá будується не так, — у ній друга частина на одне слово менша. Жалобний вірш (кінá) звичайно будується так, що в віршу є значенева цезура, яка ділить вірш на дві нерівні частині, у відношенні 3: 2, 4:2 або 4:3.

Звичайно кінá будується так: у першому вірші дається 3 слова, в другому 2. “Робиться враження, ніби другий член кінá тихо відходить і никне, через що ритм набирає специфічного характеру”.*

Класичні кінá знаходимо в Біблії в таких віршових Книгах: 1. Плач Єремії, 1-4, 2. Ісая 70 — жалобна пісня, 3. Єзекіїль 19. 1..., 26. 15-18, 27. 1..., 32. 17... 4. Амос 5. 1-3.

Є вірші, написані розміром кінá, хоч своїм змістом вони не жалобні, напр. Ісая 14. 4-21 пісня насмішлива, а не жалобна. Т. зв. ступеневі Псал-

---

* Еврейская Энциклопедия, т. XII ст. 790.

ми (Псалми на Прошу) 120-134 написані формою кінá, хоч жодного плачу в собі не мають, — у них ще тільки форма кінá, але без її змісту.

Так само в багатьох місцях Книги Іова маємо тільки саму формальну кінá, в її першій частині.

Форму жалобної пісні досліджували вчені: Лоут, де Ветте, Кайль, Лей, Карл Будде і інші.

Ця осібна форма, жалобна пісня, показує сама собою, що біблійний поет свідомо вживає певної форми при певних випадках. А коли ще так, то поет міг уживати властивих віршових форм і в інших випадках у біблійній поезії.

На українську мову повно передати жалобну пісню нема змоги, бо старогебрейська мова аж надто стисла, а українська розлога, і часто на одне гебрейське слово припадає два українських.

Ось приклад з Плачу Єремії, розділ 3. 1-4, писаний дистихами:

1. Я той муж, який бачив біду
від жезла Його гніву, —
- 2 Він провадив мене й допровадив
до тёмряви, а не до світла...
- 3 Лиш на мене все знобу обертає
Руку Свою цілий день...
- 4 Він віснажив тіло моє й мою шкуру,
мої кості сторощив.*

---

* Приклад з моого перекладу Біблії, ст. 1022.

В оригіналі побудова цього віршу 4:2, для віршів 1-3, а для віршу 4-го розмір 3:2. Друга частина дистиха — зовсім коротенька, двослівна.

VI.

ПОЕТИЧНІ ВСТАВКИ Й ПОЕТИЧНІ КНИГИ В БІБЛІЇ.

Вищеписаними тривіковими трудами наука встановила, що ось ці вставки й оці цілі Книги писані в Біблії віршами.

Подаю повний список поетичних вставок до Книг Старого Заповіту. Усі ці вставки писані віршами:

1. Книга Буття 4. 23, 24: Ламехова пісня про меча.
2. Книга Буття 25. 26: Пророцтво Ревеки.
3. Книга Буття 27. 29, 39-40: Ісак благословляє Якова й Ісава.
4. Книга Буття 49. 1-27: Благословлення Якова дітям.
5. Вихід 15. 1-19, 21: Вдячна Мойсеєва Пісня.
6. Числа 10. 35-36: Антифони про підняття й ставлення Ковчега Завіту.
7. Числа 21. 14: Пісня гранична.
8. Числа 21. 17: Пісня над криницею
9. Числа 21. 27-30: Пісня про місто Гешбон.
10. Числа 23. 7-10, 18-24, 24. 3-9, 15-24: Варлаамові пророцтва про Ізраїля.

11. Повторення Закону 32. 1-43: Педесмертна Мойсеєва Пісня.
  12. Повт. Закону 33. 1-29: Мойсеєве Благословення.
  13. Ісус Навин 10. 12-13: Пісня про сонце.
  14. Судді 5. 2-31: Тріумфальна пісня Девори.
  15. Судді 9. 7-15: Басня про вибір царя.
  16. Судді 14. 14, 18: Самсонові загадки.
  17. 1 Самуїла 2. 1-10: Пісня-Псалом Анни.
  18. 1 Сам. 18. 7: Тріумфальна пісня дівчат про Давида.
  19. 2 Самуїла 1. 17-27: Плач Давида над Саулом і Йонатаном, цебто Пісня про лука.
  20. 2 Сам. 3. 33-34: Плач Давида над Авеніром.
  21. 2 Сам. 22. 1-51 (=Псалом 18): Тріумфальна Давидова Пісня: подяка Господеві.
  22. 2 Сам. 23. 1-7: Лебединна пісня царя Давида.
  23. 1 Книга Хронік 16. 8-36 (=Псалом 105. 1-15, Пс. 96, Пс. 106. 1, 47, 48): Подяка Господеві.
- Отже, в прозаїчних біблійних Книгах маємо аж 23 вставки віршами.
- А оце цілі поетичні Книги, писані віршами: 1. Йов, 2. Приповістки, 3. Псалтир, 4. Пісня над піснями, 5. Плач (Єремії), 6. Проповідник, 7.

Ісая, 8. Єремія, 9. Єзекіль, і 10-21: 12 Книг Малих Пророків. Деякі частини цих 21 поетичних Книг писані прозою, а про деякі Книги Пророчі (чи частини їх) ще й тепер остаточно не вирішено, як вони написані: одні вчені приймають за поезію, інші за прозу.

Тому подаю в додаток ті місця в поетичних Книгах, що більшість ученіх приймають їх, як написані прозою (в своєму перекладі і я їх подав так само прозою):

1. Книга Йова 1-3. 2 і 42. 1-6. І перший вірш, коли починає говорити нова особа, то він писаний прозою.
2. Книга Пророка Ісаї: 1. 1, 2. 6. 1-9, 7. 1-17, 8. 1-7, 11-23, 11. 10-11, 14. 1-4, 17. 4-11, 19. 16-20. 6, 22. 15, 27. 1, 12-13, 36. 1-37. 21, 30-32, 36-38. 9, 21-22, 39. 1-8.
3. Книга Пророка Єремії: 1. 1-2. 1, 3. 6-10, 8. 1-3, 9. 12-15, 13. 1-8, 17. 19-20, 18. 1-5, 19. 1-3, 14, 20. 1-6, 21. 1-11, 22. 1-2, 24. 1-25. 26, 26. 1-30. 4, 32. 1-16, 34. 1-46. 2, 51. 59-52. 34.
4. Книга Пророка Єзекіїля: 1. 1-7. 1, 8. 1-19. 1, 20. 1-26. 8, 28. 1-32. 1, 33. 1-48. 35.
5. Книга Пророка Даниїла: уся написана прозою.
6. Книга Пророка Осії: 1. 1-3. 5.
7. Йоїл: увесь написаний віршами.
8. Амос: 1. 1, 7. 10-17.
9. Овдій: увесь віршами.

10. Йона: 1. 1-2. 2, 11, 3. 1-11.
  11. Михей: увесь віршами.
  12. Наум: увесь віршами.
  13. Софонія: увесь віршами.
  14. Огій: увесь прозою.
  15. Захарія: 1. 1-2. 9, 3. 1-8. 23, 11.
7-16.
  16. Малахія: увесь віршами.
- Усі заголовки в пророчих віршованих Книгах звичайно писані прозою.

VII.

ПСАЛТИР І ВІРШОВА БУДОВА ПСАЛМІВ.

Від давнього часу найпоетичнішою книгою світу справедливо вважається Псалтир,— збірник гебреїської релігійної лірики, чи літургічних Гімнів. Цар Давид перший запровадив був хори при Храмі Ягве, і він же став збирати та й сам складати літургічні Гімни, чим і поклав початок Псалтиря.

Псалми глибоко ліричні, мають величну художню форму й віддавна вважалися за поетичний твір, хоч остаточно довів це перший R. Lowth 1753-го року, і він же перший докладно розповів, як саме побудовані вірші-Псалми. До того часу про поетичну віршову будову Псалмів ніхто докладно не знов, як не знали цього, здається, навіть перекладачі давньоєврейського оригіналу на грецьку мову. Ось через це в нас защепила-

ся стародавня неправильна звичка, — друкувати Псалми, як звичайну прозу, а не окремими рядками, як друкуюмо вірші. Щоб реальніше показати, що таке давньоєврейська поезія, я докладніш спинюся в цій статті на поетичності Книги Псалтир.

Найдавніша єврейська назва цієї Книги — Sefer Tehillim, “Книга Хвал”, чи: ““Книга Гімнів”, але в нас закоренилась назва грецька: Psalterion, Псалтир, — назва від осібного музичного інструменту, що в його супроводі співано Псалми.

Псалтир має 150 Гімнів чи Псалмів (але їх трохи менше, бо деякі повторюються). Ділиться Псалтир на 5 книг: I: Псалми 1-41, II: Псалми 42-72; III: Псалми 73-89, IV: Псалми 90-106 і V: Псалми 107-150.

Книги ці складені за різного часу, на кожній із них знати іншу редакторську руку. Псалтир ріс приблизно шість віків, десь від царя Давида зачинаючи й на повавилонському часі кінчаючи (Х-ХІІІ вв. до Христа). Найстаріші Псалми в І книзі, наймолодші в V-й. Навіть давньоєврейська мова в різних Книгах не однакова, — молодша в останній Книзі.

Псалми складалися різними авторами, і давніна заховала ймення не всіх їх. На початку Псалмів часто поєднується т. зв. титул чи заголовок його, і тут звичайно зазначається й ав-

тора Псалма, напр. цар Давид — 73 рази, Асаф — 12, нащадки Корея — 11, Єдутун — 4, Соломон — 2, Мойсей — 1. Традиція звичайно приписувала всього Псалтиря Давидові, але глибший науковий дослід показав, що це не так, пор. хоча б Псалом 136: Над річками Вавилонськими. Псалми IV та V Книг переважно безіменні.

Більшість Псалмів мають на початку т. зв. титул, в якому визначається: 1. Автор Псалма, 2. Інструмент, у супроводі якого співається Псалом, 3. Мелодія цього співу, ѹ 4. Історія постання Псалма. Це якраз та частина Псалма, що тільки віднедавна глибше досліджена, а старовина цих титулів зовсім не розуміла.

Переклад давньоєврейського Tehillim (Гімни) на грецьку мову виїшов ненайкращим з різних причин, а серед них і та, що перекладач (чи перекладачі, десь перша половина III віку до Христа) мав у руках ненайкращий список, чому його переклад виїшов у багатьох місцях затемнений і не відповідний кращим спискам, а то й просто помилковий.

Так, на початку багатьох Псалмів у титулі стоїть: La menasseah, цебто: “Для диригента хору”. Перекладач на грецьку мову читав цей технічний вираз (він писався й скорочено) як lanecash, цебто: “на кінець” (власне — навіки), чому й переклав:: eis to

telos, а за ним і Вульгата дала: *in finem*, ц. сл. въ конецъ.

Такий переклад “в кінець” зовсім незрозумілий...

Переклад церковно-слов'янського Псалтиря, зроблений також не з найкращого тексту грецького, вийшов уже зовсім темний і далекий від свого єврейського оригіналу, що часом подає зовсім неясне “плетіння словес”. Як у грецькому, так і в церковнослов'янському, Псалтир — найтемніше перекладена Книга, через що тепер часто нема рациї перекладати її з мови грецької.

Сталося це тому, що давньоєврейська мова дуже рано забулася, і знали її тільки небагато-хто, а вже по Вавилонському полоні (597-538) серед єврейського народу запанувала інша мова, — арамейська, що стала тут мовою живою. У час, коли зроблено переклад на грецьку мову — III-II в. перед Христом — добрі знавці давньоєврейської мови були головно серед правовірних єреїв, а вони проповідували, що Св. Письма не вільно перекладати. У всякому разі перекладати Біблію на мову своїх політичних ворогів, що нищили їхню батьківщину, правовірні єреї рішуче не бралися.

Дійсно, грецький переклад вийшов не найкращим, і довгий час був у палестинських єреїв предметом погор-

ди, як праця “огречених” (і грекофілів). І справді, науковий аналіз грецької Біблії показує, що перекладачі її не могли похвалитися найкращим знанням давньоєврейської мови. А головно, що переклади ці роблено не з найліпших текстів, яких знайти було, певне, не легко.

Псалми співалися конче в супроводі різних музикальних інструментів. На жаль, про давню єврейську музику знаємо мало; у всякому разі вона була душею Псалма, але мелодії Псалмові загинули зовсім і науці ще мало знані.

Треба пам'ятати, що кантиляція (спів) надавала біблійним творам величний ритм.

З міст Псалмів найрізніший, але це головно літургічні Гімни; Пс. 120-134 — це релігійні пісні прочан, що йшли на Свято до Єрусалиму (це т. зв. *šir hamaalot* — пісні “сходів”); випадково до Псалтиря попала й одна єврейська пісня (Пс. 44) ніби світського змісту. У всякому разі ми не маємо первісного тексту ані єврейського, ані грецького. Нові знахідки на берегах Мертвого моря висвітлили цю справу мало.

Число Псалмів здавна усталено — 150, хоч було їх значно більше. Але

---

* Проф. Ив. Корсунский: Переводъ XXX.
Москва, 1898 рік, 644—LXII ст.

нумерація Псалмів в оригіналі єврейському та перекладах грецькому (Септуагінта) та латинському (Вульгата) не однакова, бо деякі Псалми грецький упорядчик справедливо по з'єднував, а деякі поділив, — звичайно єврейський Псалтир (Tehillim) має нумерацію на 1 більшу. Ось орієнтаційна табличка для нумерації Псалмів:

Пс. євр.: Гр. і лат.: Пс. євр.: Гр. і лат.:			
1-8	1-8	116	114-115
9-10	9	117-146	116-145
11-113	10-112	147	146-147
114-115		113 148-150	148-150.

Грецький текст знає і Псалма 151, але в гебрейському його нема, і він не вважається канонічним.

VIII.

ПАРАЛЕЛІЗМ У ПСАЛМАХ.

Англієць R. Lowth року 1753 перший доказав, що Псалтир писаний віршами й що це твір поетичний. Він же перший вяснив правдиву будову біблійного віршу. Про це докладно вже подано вище, розділ V ст. 157.

Усі семітські народи, — вавилоняни, асиріяни, гебреї й ін. знають одну систему віршів, основану на т. зв. паралелізмі членів. Вірші Псалтиря основані на особливому ритмі чи гармонії самих думок. Кожний рядок

вірш Псалма — це закінчене ціле, закінчене речення. Псалмова строфа чи куплет найчастіше складається з двох віршів (дистихон), але може бути й три (тристихон) або й чотири вірші (тетрастихон).

Основа єврейських віршів — паралелізм думок його членів: ці члени чи вірші знаходяться один до одного в стосунку того чи того паралелізму. Закінчений паралелізм — це строфа єврейської поезії. Головні роди паралелізму в Псалтирі такі:

1. Паралелізм синонімічний — найчастіший у Псалтирі. Звичайно він складається з двох рядків (дистихон), цебто речень, при чому друге речення, як луна (синонімічно) повторює перше. Але тут нема механічного повторення, — повторюються синонімами першого речення, через що воно сильніше й повніше освітлюється й глибше вияснюється основна думка. Напр.:

Не карай мене, Господи, в гніві Своїм,
не завдай мені кари в гарячім Своїм
[пересерді. 6. 2.

Знову, Господи, визволи душу мою,
ради ласки Своєї спаси Ти мене. 6. 5.

Благання мое Господь вислухає,
Молитву мою Господь прийме. 6. 10.

Позриваймо ми їхні кайдани,
І поскідаймо із себе їх пута. 2. 3.
Бо хто Бог, опріч Господа?

I хто Скеля,* крім нашого Бога? 17. 32.

Буде боятися Господа ціла земля,
Його будуть лякатись всі мешканці світу,
бо сказав Він — і сталося,
наказав — і з'явилося.

Господь задум нарідів ізнищив,
знівечив людські думки. 32. 8-10.

Слухайте це, всі наріди,
візьміть до ушей, усі мешканці світу! 48. 2.

Звичайно паралелізм ясний та прозорий, але часом синонімічність поміж членами не така ясна:

Направду, надармо очистив я серце своє,
і в невинності вимив долоні свої. 72. 13.

Часом синонімічний паралелізм дальншого змісту висловлений трьома реченнями:

Ото беззакония заче він,
і завагітніє безправ'ям,
і породить неправду. 7. 15.

А то й 4-ма реченнями, як це бачимо в Псалмі 43. 14-15:

Ти нас учинив за погорду для наших
сусідів,
за наругу та посміх для наших околиць,
Ти нас учинив за прислів'я в народів,
за кив голови між людьми...

Чотириреченеві куплети розкладаються в найрізніший спосіб, напр.:
а б а, а б ба, аабб. Напр.:

Досконала Господня Наука, —
вона душу побуджує.

---

* Скеля, гебр. Сир — синонім Бога. Приклади подаю зо свого перекладу Біблії.

Свідчення Господа певне, —
воно недосвідченого умудряє. 18. 8.

Справедливі Господні Накази, —
серце вони звеселяють.
Присуди Господа — Правда,
вона очі освітлює. 18. 9.

Господь мое Світло й Спасіння мое, —
кого буду боятись?
Господь — то Твердиня моєго життя,
кого буду лякатись? 26. 1.

Нехай з мене не тішаться ті,
що вони ворогують на мене безвинно,
нехай ті не моргають очима,
що мене без причини ненавидять! 24. 19.

Господь у Святім Своїм Храмі,
Господь має на Небі Свій Трон,
бачать Очі Його,
повіки Його випробовують людських синів!
10. 4.

Як показує сама назва, цей паралелізм заснований на т. зв. синонімах, — словах різних формою, але близьких чи однакових змістом. Через цю зasadу своєї поезії єврейська мова надзвичайно багата на синоніми, а особливо Псалтир.

Перекладач Псалтиря на грецьку мову, як і пізніші перекладачі з мовою грецької, напр. переклад на мову старослов'янську, не завжди брали — або мало брали — на увагу власні цієї такої виразної ознаки Псалтиря, через що переклади виходили бліді й оригіналові не відповідні.

Правда, переклад Псалтиря на якусь мову — справа надзвичайно трудна, бож треба конче віддавати його віршовий характер та його багатенну синоніміку. Перекладачі звичайно радять собі тим, що глибоко поетичну й високо художню форму віршів-псалмів перекладають... про-зою, та ще з грецького перекладу. Власне через це правдиво поетичного Псалтиря ми ніколи не мали, та чи й можемо мати...

Ще на одну річ зверну тут увагу. Побудова давньоєврейського віршу (у Псалмах, у Приповістках, в Єклезіясті й ін.) вимагала тільки певного числа слів у вірші, — 3, 4, 5. В єврейському оригіналі — це скрізь точно додержано, але перекладачі звичайно цього не додержують, бо часто нема жодної змоги віддати єврейське слово одним нашим, — часто доводиться перекладати його описово, бож ми не маємо такої розвиненої і такої тонкої синоніміки, яку бачимо в мові давньоєврейській.

Крім цього, в єврейській мові деякі форми в нашій мові мусять мати дві слова, напр. присвійний займенник у мові єврейській окремо не вживається, а нерозривно зрісся зо своїм словом, маємо клопіт і з дієприкметниками, бо їх наша мова в більшості тепер не знає. А кожного разу, коли одне єврейське слово перекладаємо

кількома нашими, ми тим сильно по-
рушуємо побудову Псалмів-віршів й
затираємо їхню гармонійну форму.

Це саме бачимо в перекладах на
всі інші мови, бо мова гебрейська має
свої притаманні форми, яких одним
словом не передати. Те саме трапило-
ся і при перекладі Біблії на грецьку
мову. Учений Отець III віку Ориген
(185-254) пише, що “грецькі пере-
кладачі Біблії розкладали один геб-
рейський вірш на два” (див. вище,
розділ II. 1). Розкладали з вище по-
даних причин.

2. Друга форма паралелізму — це
т. зв. паралелізм антитетичний
чи протиставний: думка другого
віршу-речення протилежна думці пер-
шого. Цього роду паралелізму часто
вживається тоді, коли треба, напр.,
похвалити добре, а зганьбити зло, що
таке часте в Псалтирі, Приповістках,
Еклезіясті й ін. У Псалтирі ця форма
дуже часта, напр.:

Ви гáньбите раду убогого,
та Господь охорона Йому! 13. 6.

Мíй батько та мати моя мене кинули,
та Господь забирає мене! 26. 10.

Я став багатьом як дивóвище,
та Ти сильна моя Охорона! 70. 7.

Увечері плач для людини,
а на ранок — музíки. 29. 6.

Свої úста до Неба підносять,
а їхній язик по землі походжає. 72. 9.

І роздумував я, щоб пізнати оте,

та труднé воно в очах моїх! 72. 16.

Його єста гладенькі як масло,
та війна в Його серці!
Від оліви м'якіші слова Його,
та вони — як мечі! 54. 22.

3. Третя форма паралелізму звуться синтетична, — думка першого віршу-речення ступнево доповнюється й розвивається далі. Форми такого наростаючого паралелізму дуже часті в Псалмах. Напр.:

В укритті він чатує, як у ібрості лев,
чатує скопити убогого,
хапає убогого й тягне Його в свою сітку.
Припадає, згинаеться він, —
і впадають убогі в Його міцні лапи.

Бажання убогих Ти чуєш, о Господи,
серця їхні зміцняеш,
з увагою слухає ухо Твоє,
щоб дать Суд сироті та пригніченому,
щоб більше нічим не страшив на землі чоловік. 9. 9-10, 16-18, або 9. 30-31, 38-39.

Бо ось несправедливі натягають лука,
міцно ставлять стрілу свою на тятиву,
щоб у темряві до простосердих стріляти. 11.2.

Господь моя Скеля й Твердиня моя,
і Він мій Рятівник!
Мій Бог — моя Скеля, я сковауся в ній!
Він мій Ішт, і Ріг* моїого спасіння,
Він Башта моя! 17. 3.

Наростаючий паралелізм буває найрізніших форм, див. Пс. 9. 9-10, 12.

---

* Ріг, гебр. kerem — дуже частий гебраїзм, визначає силу.

6, 15, 9, 30, 12, 38, 7, 72, 10, 17, 2. і т. ін. Або ще такого характеру, Псалом 21, 15-16:

Я розлитий, немов та вода,
і всі кості мої поділились,
стало серце мое, немов віск,
розтопилося в нûгрі моїм...

Висохла сила моя, як лушпйння,
Й мій язик приліпивсь до моїх піднебінь,
і в порох смертельний Ти ставиш мене...

4. Різних форм паралелізму дуже багато, і не сила їх тут усі окреслити. Часті ще такі форми, коли дальші члени паралелізму знаходяться до першого в причиновім або наслідковім стосунку. Напр.:

Блаженний хто дбає про вбогого, —
в день нещастя Господь урятує його! 40. 2.

Ці форми також бувають найрізніші:

Не лякайся, коли багатіє людина,
коли збільшується слава дому його,
бо вмираючи, не забере він усього,
Його слава не піде за ним! 48. 17-18.

Ось така будова віршів-Псалмів. Добре знання цієї будови дає сильну підставу для вияснення змісту окремих їхніх строф чи куплетів. Справа в тому, що єврейський текст Псалтиря дійшов до нас таки часом надто зіпсаний, чому часто доводиться з великим трудом дошукуватися його первісного правдивого змісту, — юсь при цьому знання будови куплетів у Псалмах стає нам у великий при-

годі. Напр. Пс. 70. З звичайно читають, як в оригіналі написано:

Направду Бог добрий для Ізраїля,
Бог — для щиросердих.

Будова показує, що цей вірш зіпсують, бо нема синонімічного паралелізму: “Ізраїля” — “щиросердих”, це хіба не синоніми. Ось тому гебраїсти допускають тут помилку, і замість “le Jisrael” читають “le jašar El”, цебто “для простих Бог”, і ціла строфа читається вже так:

Направду, Бог добрий для простих,
Бог — для щиросердих!

А таке читання вже не суперечить правильності побудови вірша. Такі поправки вчені гебраїсти роблять тепер часто.

Або ще приклад. Псалом 19. 10 за єврейським текстом читають так:

Господи, допоможи!
хай нам Цар відповість
у день нашого кликання!

При такому читанні синонімічний паралелізм не порушений. Але грецький текст цього місця дає зовсім інше читання, і порушує паралелізм:

“Господи, допоможи цареві,
і почуй нас того дня,
коли будемо кликати Тебе”,
а що це зіпсуете читання, показує порушення в ньому синонімічного паралелізму.

IX.

ПОЕТИЧНІ ПРИКРАСИ.

Мова Псалтиря — високохудожня поетична мова, переповнена всіма ознаками першорядної поезії: гарною формою, живими й ясними порівняннями, одухотворенням природи й т. ін.

Я тепер коротко спинюся на деяких особливостях форми давньоєврейського віршу та поетичної мови Псалтиря, подаючи приклади головно з перших двох книг його, цебто з Псалмів 1-71 моого нового перекладу з давньоєврейського оригіналу.

1. Порівняння — окраса поетичної мови, і найрізнішими формами його переповнена біблійна мова поетичних Книжок. Порівняння, як поетична форма, надзвичайно старе. Я тут подам трохи прикладів на порівняння тільки з мови Псалтиря, де їх дуже багато. Гарні порівняння з природи:

А сонце — немов молодий,
що виходить з свого накриття, —
воно тішиться, мов той силач,
щоб пробігти дорогу. 18. 6.

Про доброго суддю читаємо, що
Він, зійде, як дощ на покіс,
як краплі, що зрошують землю. 71. 6.
Дуже багато порівнянь, узятих із
буденного живого життя, через що
вони завжди дуже ясні, наприклад:

Гнів, як міль, сточив око моє. 6. 8.

Огорнув їх там страх,
немов біль породіллю. 47. 7.
Твій язик — як та бритва нагострена.
51. 4.

І став я забутий від серця,
немов той небіжчик,
немов та розбита посудина. 30. 13.

Ясні порівнянна навіть характеру
менше реального:

Бережи мене, мов ту зіницю, дочку
ока,
в тіні Своїх крил заховай Ти мене!

16. 8.

Багато реальних і ярких порівнянь
про грішних, про їх долю:

Не так ті безбожні, —
вони як полова, що вітер її розвіває.
1. 4.

Нехай вони стануть,
немов та полова на вітрі! 34. 15.

Як дим розвівається,
так розвієш Ти їх,
як топиться віск від огню,
так несправедливі втечуть перед

Богом. 67 .3.

Вони, як трава, будуть скоро
покошені,
й мов та зелена билина — зів'януть.

26. 2.

І я їх зітру, як той порох на вітрі,
як болото на вулицях їх потопчу.
17. 43.

А ось простий, але величний ма-
люнок долі грішних на тім світі:

Вони до ше́бу* зійшли, —
й смерть пасе їх, як вівці. 48. 15.
Багато порівнянь зо звіринного світу:

Щоб моєї душі не розшарпав, як лев,
що кості ламає й ніхто не рятує. 7. 3.
В укритті він чатує, як у порості
лев. 10. 9, 9. 30.

Він подібний до лева,
що прагне, щоб рвати,
він немов той левчук,
що сидить в укритті. 16. 12.

2. Псалтир переповнений реальними
й мальовничими картинами най-
різнішого змісту. Багато з них стають
перед нами, як живі. Ось, наприклад,
сильна й велична картина Божого гні-
ву, Псалом 17. 8-16:

Затряслась-захитається земля,
і тряслися й тремтіли підвалини гір,
— бо розгніався Він!

Із нідер Його бухнув дим,
з Його ж уст — пожирущий огонь,
жар запалився від Нього!

Він Небо простяг і спустився,
а Хмара густа під ногами Його!

Усівся Він на Херувіма — і полетів
і на крилах вітряних Він понісся.

Поклав тёмряву Він — як заслону
Свою,

довкілля Його — то тёмрява вод,
а мешкання Його — густі хмари.

І на Небі Господь загrimів,

---

* Ше́бу — той світ, грецьке а д.

і Найвищий подав Голос Свій, —
град і жар огняний!

Він послав Свої стріли та їх
розпоробшив,
і стрілив Він блискавками та їх
помішав.

Показалися річища водні,
і відкрились підвалини світу, —
від сваріння Твоєого, о Господи,
від подиху вітру із ніздер Твоїх!...

Або ось картина явлення Бога на
землю, щоб судити Праведних і не-
праведних, Псалом 40. 1-3:

Прорік Бог над богами — Господь,
і землю покликав був Він
від схід сонця аж до заходу його.

Із Сіону, корони краси,
Бог явився в промінні.

Приходить наш Бог, — і нехай не
мовчить:

перед Ним пожирущий огонь,
а круг Нього все буриться сильно!

Бог у гніві Своєму страшний, і тяж-
ко карає, — автори Псалмів малюють
циу кару зовсім по-людському, як то
буває в нашому грішному житті:

Устань же Ти, Господи,
поможи мені, Боже мій, —
бо Ти вдарив усіх ворогів моїх в
щóку,

поторобшив зуби грішним! З. 8.

Встань же, Господи, — його
попередь,
кинь його на коліна!
Мечем Своїм душу мою збережи від

безбожного! 16. 13

Зрозумійте ж це ви,
що ви забуваєте Бога,
щоб Я не схопив, —
бо не буде кому рятувати! 49. 22.

Поруйнуй, Боже, зуби їх в їхніх
устах,
левчукам розбий, Господи,

щéлепи! 57. 7.

Божу допомогу Псалмист часто
описує як реальну й так же й уявляє
собі її:

Воду мóрську збирає Він мов би до
міху,
океани складає в коморах. 32. 7.

Полічив Ти тиняння моє,
помісти ж мої сльози до міху Свого,—
чи ж вони не записані в Книзі
Твоїй? 55. 9.

Взагалі Псалтир переповнений реа-
лістичними фарбами буденого жит-
тя. Ось картина учинків грішного й
кара за них, Псалом 36. 12-15.

Зло замишляє безбожний на
праведного,
і скрегоче на нього своїми зубами!
Ta Господь посміється із нього,
бачить бо Він, що наближується його
день.

Безбожні меча добувають
та лука свого натягають,
щоб звалити нуждённого й бідного,
щоб позарізувати людей простої
стежки...

Та увійде їх меч до їх власного серця,
и поламані будуть їх луки!...

Так само:

Женуся я за ворогами своїми, —
і їх дожену, ї не вернуся,
аж поки я їх не понишу!

Я їх поторошу, — і встати не зможуть
вони,
повпадають під ноги мої! 17. 38-39.

Прокляттями на ворогів переповнений Псалтир. Ці прокляття завжди дуже мальовничі, сильні й життєво реальні, наприклад Псалом 69. 23-29:

Нехай пасткою стане для них їхній
стіл,
а їх учи — тенетами!

Нехай їхні очі потемніють, щоб їм
не бачити,
а їх клуби хай завжди хитаються!

Вилий на них Свою лютість,
а полум'я гніву Твого нехай їх
доганяє!

Нехай їхнє село опустошене буде,
хай в їхніх наметах не буде
мешканця!

Пошли ж гріх на їх гріх,
щоб вони не ввійшли в
Справедливість Твою!

Нехай скреслені будуть із Книги
Життя,
і хай не будуть записані з
Праведними!

Ось іще малюночок із пастушого
життя, Псалом 22. 1-2.
Господь — то мій Пастир,

а тому в недостатку не буду!
На пасовищах трави Він мене
покладé,

на тиху воду мене запровáдить!

Або Божий гнів на Свою отару,
Псалом 73. 1:

Нашо, Боже, Ти нас опустив?
Чого димлять ніздри Твої
на отару Твого випасання?

Ніжними фарбами маює Псалмист
беззахисну душу-одиначку Правед-
ної людини ("одиначка" — у Біблії
це друга назва душі):

Від меча збережи мою душу,
одинáчку мою з руки пса!

Спаси мене від паці лéв'ячої
а бідáчку мою — від рогів буйволів.
21. 21-22.

Господи, — чи довго Ти будеш
дивитись на це?

Відверни мою душу від їхніх зубів,
від левчуків одинáчку мою! 34. 17.

3. А надиплоза (анадиплозис)
— така будова віршу, коли останнє
слово чи слова одного рядка повто-
рюються на початку наступного. Та-
ких анадиплоз багато в Псалмах 119-
133. Наприклад:

1. Свої очі я звóджу на гори,
звідки прийде мені допомога, —
  2. мені допомога від Господа,
що створив Небо й землю! 120. 1-2.
- Або анадиплоза в Книзі Суддів,
розділ 5. 23, в високопоетичній Пісні
Дебори:

“Прокляніте Мероз”, каже Ангол
Господній,
прокляніть, прокляніть його
мешканців,
бо вони не прийшли Господеві на
поміч,
Господеві на поміч з хоробрими”...

4. Поетичне повторення найріз-
ніших форм часте в Псалмах. Напри-
клад, у величному 135-му Псалмі кож-
ний із 26 дистихів закінчується так:
“*ki le olam chas' dō* — бо навіки Його
милосердя:

1. Дякую Господу, Добрый бо Він,
бо навіки Його милосердя!
2. Дякуйте Богу богів,
бо навіки Його милосердя!
3. Дякуйте Владиці з владик,
бо навіки Його милосердя!

Або ось у Псалмі 28 велично по-
торюється “*kol Jehovah*—Голос Гос-
подній” у куплетах 3-9, а на початку
повторено “дайте Господу Славу —
havu lajhovah kevod”:

Дайте Господу, Божі сини,
дайте Господу Славу та Силу!

Дайте Господу Славу Імення Його,
у пошані Святині впадіть перед
Господом!

Голос Господній над вóдами,
Бог Слави громить,
Господь над великими вóдами!
Голос Господній із силою,
Голос Господній ламає кедріни,

Голос Господній торощить кедрійни
ливанські!
Голос Господній пустині тремтіти
примушує,
Господь чинить пустиню Кадеша
тремтячою!
Голос Господній примушує лані
тремтіти
й лісій Він оголює!

5. А то часом знаходимо у Псалмах і повторення цілих куплетів, як рефрен. Наприклад: у Псалмі 41-42 (це в грецькому один Псалом, але в гебрейському іх два) аж три рази повторюється милозвучний рефрен, обидва рази на кінці Псалма:
Чого, дуже моя, ти сумуєш
і чого ти в мені непокішся?
Май надію на Бога, бо я Йому буду
ще дякувати за спасіння Його! 41. 6,
12, 42. 5.

У Псалмі 8 у вірші 2 та останнім 10-ім рефрен:

Господи, Господи наш, —
Яке то величне Ім'я Твоє
на цілій землі!

Так само й у Псалмі 23 бачимо рефрен на кінці (8. 10):

Хто ж то Він, Той Цар Слави?
Господь Сил Небесних — Він Цар
Слави!

У Псалмі 45 рефреном повторюється на кінці в в. 12-м вірші 8:

Господь Сил Небесних із нами,
наша Твердина — Бог Яковів!

Або ще в Псалмі 61 повторюються, як рефрени, куплети 2 і 6:
Мовчалива душа моя — тільки до
Бога,
бо від Нього спасіння мое!

Як бачимо, рефрен звичайно замикає Псалом, надаючи йому тим більшої поетичності та сили (див. ще Псалом 41-42), що часте є у сучасних поетів.

X.

МОВНІ ПРИКРАСИ ВІРШІВ.

1. Знала давньоєврейська поезія й т. зв. анаграму, — цебто читання слова від кінця слова чи переставлення букв у слові. Наприклад: у Псалмі 6 у вірші 11 читаємо: jašuvu јевоšu raga:

“Нехай вернеться, —
й будуть вони посоромлені зараз!”
Тут јевоšu (будуть посоромлені) — це анаграма до jašuvu (нехай вернутися), цебто, анаграма самого пня vš — šv.

Анаграми взагалі нерідкі в біблійному тексті. Так, у Книзі Буття 6. 8 читаємо: “Ve Noach macah chen — “Ной (Noax) знайшов ласку (в очах Господа), тут ласка Chen — це анаграма до Noach.

Або ще приклад із Книги Буття 27. 36: “Etbechorati lakach ve hinneh at-tah lakah bir'chati — забрав перво-

родство моє, а це тепер забрав Благословення моє”, тут *bir'chati* (Благословення моє) анаграма *bechorati* (первородство моє), анаграма кореня: *bchr* — *brch*.

2. Знає біблійна мова й т. зв. алітерацію, — свідома наявмисна співзвучність слів на своїм початку чи на кінці, головно в наголошенному складі, що надає мові сили й кольору. Алітерація — чи не найстаріша прикраса поезії, часта в Старому Заповіті.

Так, у Книзі Буття знаходимо: “*Ve anochi afar va efer:* а я порох та попіл” 18. 27. Пор. ще Йов 30. 19, 42. 6, Числа 23. 21, Ісая 59. 4, 29. 6, 14. 22, Єз. 5. 17.

Або такі приклади: *Bukah u mevulakah* — “порожня, і пустельна, і полишена” Наум 2. 11. У Ісаї 22. 5: *Jom mehuma u mebusah u mebukah* — — “день замішання, і потоптання, і тривоги”.

Алітерація буває: початкова, кінцева (рима) і гра слів, основана на алітерації.

3. Алітерація на кінці слова зветься римою. Вона не рідка в Старому Заповіті, наприклад: *Ve haarec hajetatəh tohu va vohu* — “А земля була зовсім пуста та порожня” (Книга Буття 1. 2). Або: *Abla nabla haarec* — “смутна, журлива земля” (Ісая 24. 4).

Приклад із Псалтиря 18. 8: *Vat-tig'aš vattir'aš haarec* — “потряслася й затремтіла земля”, ѹ т. ін. Усе рима т. зв. внутрішня.

Звичайно, цієї частої в Біблії алітерації (а також анаграми) віддати при перекладі не сила, бо це ознаки своєї гебрейської мови. Взагалі, багато поетичних біблійних прикрас при перекладі губляться!

Ті вчені, що вбачали в біблійних віршах метричність, звичайно знаходили й багато рим. Але це не так, — рими в нашому розумінні в біблійних віршах нема. Свідомої рими в біблійній поезії ніколи нема, а коли рима є, то вона випадкова й непослідовна, а крім того—це внутрішня рима сусідніх слів. Свідому риму бачимо хіба в т. зв. грі слів. Таку риму, як біблійна, знаходимо, підреслюють дослідники, у творах Шекспіра.

Учені гебраїсти не сходяться в розумінні рими в біблійному вірші. Рими знаходять в оцих уривках: Буття 4. 23, Судді 16. 23, Пс. 6. 2, 8. 5, 33. 105. 4, Йов 7. 18, 10. 9-1, Плач 5. Звичайно, рими в гебрейському тексті.

Часом асонанс бренить як рима, напр.: *Abla nabla ha arec* — “печальна й сумна земля” Іс. 24. 4. Або Буття 1. 2: *tohu wa bohu* — “хаос і пустиня”.

Проф. Феттер аналізує Книгу Йова й знаходить у ній багато різних рим

у суміжних рядках або і в суміжних цезурах.

Гебраїсти знаходять риму і в Псалмі 135, — тут слово *chasdo* ніби римою кінчить рядок.

4. Додам іще, що в біблійній гебрейській мові не рідка гра слів (острота, парономасія) найрізнішої форми. Дуже часта вона в поетичній мові Пророків, у Приповістках і т. ін. Цікавий приклад із Суддів 15. 16: “*Bilchi hachamor chamor chamorotaj-im hikitî* — “Щелепом осячим побив я натовп за натовпом”. Або ще приклад із Псалтиря 107. 33: “Бог переміняє річки на пустині, и то сасе *majim le cimmaon:* а водії джерела на сушу”.

Або ще приклади гри слів при характеристиці синів Якова в його Благословенні (Книга Буття, розділ 49):

*Jehuda, — attah joducha alecha,
jadecha be oref oj'vecha* 49. 8.

О Юдо. — будуть хвалити тебе
твої браття!

Рука твоя — на каржку твоїх ворогів.

Гра слів взагалі часта в гебрейській Біблії, і то звичайно така, що її неможливо передати на іншу мову. Так, наприклад, у Книзі Буття розділ 2. 7 читаємо: “І вформував Господь Бог порох з землі (*adamah*, земля) на Чоловіка” (*adam*, чоловік). Тут гра слів “*adam*” — чоловік” та *ada-*

mach — земля”, пор. лат. homo-homus.

Або в цьому ж розділі в. 23 маємо: “І сказав Чоловік: Цим разом вона — кістка від костей моїх і тіло від тіла моого. Вона Чоловіковою (iššah — жінка) буде зватись, бо взята вона з Чоловіка” (іш — чоловік). Тут гра слів: “іш чоловік” та “iššah — жінка”, по-польському це ближче: mąż — mę-żatka.

Звичайно, часту в Біблії гру слів на нашу мову перекласти неможливо!

5. У біблійній мові взагалі, а особливо в поетичній мові Псалмів частий т. зв. анаколут, — навмисна зміна розпочатої будови речення, що підкреслює підмета в думці автора. Наприклад із Псалтиря:

Бог — непорочна дорога Його. 17. 31.

А я — через невинність мою Ти
піддержиши мене. 41. 13.

Річка, — рамéна її веселять місто Боже.
45. 5.

Мій Бог — Його Ласка мене попередила.
58. 11.

А я — мало не послизнулися ноги мої. 72. 2.

А я — близькість Бога для мене добро. 72.
28

А я — молитва моя Тобі, Господи. 68. 14.

Надія моя — на Тебе вона. 38. 8.

Навіть ясність очей моїх — і вона не зо-
мною. 37. 11.

Багато перекладів звичайно нехту-
ють цією ознакою поетичної біблій-

ної мови й опускають її, подаючи нормальну будову речення, і тим псуєть текста. Так робить, напр., переклад російський. У своєму перекладі я подав анахолути скрізь, де вони є в Біблії, — цим передається т. зв. біблійний стиль. Див. далі ст. 273.

XI.

ІНШІ ПРИКРАСИ.

1. Цезу́ра часта в біблійних віршах. Цезура — це поділ вірша на дві, а часом і на три закінчені частини. У читанні цезура грає велику роль, бо по ній наступає певна спинка, затримка. Цезуру ясно бачимо в Плачах, Кнізі Йова, Псалмах і ін. При нашому читанні біблійних віршів ми самі робимо цезури, вирівнюючи тим ритмічні недостачі тексту.

2. Любили гебреї т. зв. азбуковий акrostич, цебто кожний вірш Псалма або кожний вірш цілого куплету, а то й декілька куплетів-строф розпочинали словом, що починається буквою за порядком єврейської азбуки. Так побудовані вірші Псалмів 9, 24, 33, 36, 110-111, 118 і 144; те саме бачимо в Приповістках 21. 10-31, у Плачі Єремії 1-4 і т. ін.

Єврейська азбука має 22 букви, через це, скажемо, Псалом 24 має 22 строфі, бо кожна строфа розпочина-

ється буквою за порядком єврейської азбуки.

Дуже цікава будова Псалма 118: тут на кожну гебрейську букву дано аж по 8 строф-куплетів-дистихів (за азбukoю йде все другий вірш дистиха), а сам Псалом, таким чином, має $22 \times 8 = 176$ куплетів-строф; а кожний дистих складається з рядка трислівного, цебто побудований як т. зв. "жалобна пісня" (кінá).

Акростих — дуже давня форма віршу, добре відома в давній літературі вавилонській, самаританській, сирійській, арабській і ін. У слов'янській літературі акростих відомий уже з Х-го віку, але в нас він великого поширення не мав, хоч тримався до XIX-го віку. Звичайно, точно віддати акrostичову форму Псалмів у нашій мові зовсім нема змоги. Про акrostихи в Біблії докладно писав уже Бл. Єронім.

3. Біблійна поезія має ще одну дуже цікаву форму, — числівникова градація, підвищення на один того, що говориться. Напр. у Книзі Йова читаємо 5. 19: Бог

В шістьох лихах спасає тебе,
І в сімох не діткне тебе зло.
Ось іще приклади із "Приповісток":
Оці три не наситяться,
Чотири не скажуть: Доволі! 30. 15.
Три речі оці дивовижні для мене,
І чотири, яких я не знаю. 30. 18.
Із Книги Амоса 1. 3:

Так говорить Господь:
За три переступи Дамаску,
І за чотири цього не прощу!

Це не рідка поетична форма в Біблії, добре відома на Сході взагалі. Наш Тарас Шевченко, як людина високо релігійна, любив читати Біблію, і глибоко знатав її, і власне він переїняв цю біблійну форму, трохи перероблюючи її на сучасне. Ось приклади:

Не через два, не три літа,
Не через чотири,
Вернувся наш запорожець
Як та хиря, хиря... 420.
Іде військо, іде друге,
А за третім стиха —
Не дивися, безталанна! —
Везуть тобі лихо! 337.
Минуло літо, уже й друге,
І третє настало. 288.
Тричі наймичку у Київ
Катря провожала,
І в четвертий провела небогу. 238.
Взагалі треба сказати, що біблійну поезію Шевченко реально знатав і вживав її.

XII.

СТРОФІКА БІБЛІЙНИХ ВІРШІВ.

Строфою або куплетом в віршах звено певне сполучення кількох віршів-рядків, яке незмінно повторюється до кінця віршу. Строва носить

свою назву залежно від того, скільки рядків-віршів сполучено в одне ціле: дистих чи дистихон (два рядки), терцет чи тристих (3 рядки), тетрастих (4 рядки), пентастих (5 рядків) і т. д. Звичайно одна строфа — закінчене ціле щодо думки, але це не конче додержується, — автор свою закінчену думку може подати і в кількох строфах.

Чи в біблійнім віршуванні є правильні строфи? Безумовно є, і на це вказують такі вірші, як, напр., акrostичи, чотири Плачі Єремії, жалобні пісні й багато інших. Але строфіка в біблійній поезії не постійна, не стала, а має змінну побудову, не завжди однакову зо строфікою сучасною.

Ті вчені гебраїsti, які бачили в біблійному віршуванні класичну метричну систему, шукали в ній і класичної строфіки, але іхні досліди бажаних наслідків не дали, та й не могли дати, бо сталої строфіки біблійна поезія таки не має.

Досліди біблійної строфіки почав німецький учений Köster ще року 1831-го у своїй праці: “Про строфи й Паралелізм гебрейської поезії”. Мало того, цей же автор переклав деякі гебрейські біблійні Книги метричними віршами з поділом на строфи; це були його: “Книга Йова й Проповіді Соломона, перекладені за їхнім строфічним порядком. З додатками про

строфічний характер цих Книг”, Шле-
свіг, 1831 р.

Учений Будде року 1882-го, пере-
глянувши питання біблійної строфі-
ки, рішуче відкидає її, і твердить, що
она й непотрібна в гебрейському
вірші з його “рівнопливучими части-
нами”.

Середню лінію в справі біблійної
стrophіки зайняв англійський профе-
сор S. Driver,* — він визнає строфи,
але не рівні, не однакові. Існування
строф підтверджують: азбукові ак-
ростихи, рефрени й ін.

У вивченні строфіки багато попра-
цювали вчені Давид Мюллер, Веттер,
Ценнер і ін. Деякі перекладачі Біблії
зазначали строфи в поетичних біблій-
них Книгах, хоч цьому заважає поділ
на вірші, а він загальноприйнятий.

XIII.

СЕЛА.

Строфа в стародавньому класично-
му розумінні — це частина пісні, світ-
ської чи релігійної, яку співав тільки
один з кількох хорів. Деякі гебраїсти
так розуміли й старогебрейські хори,
і слово *sela* вияснювали як вказівку
для хору при співанні нової строфи.

Слово “сёла” стрічається в Біблії

---

* “Вступ до літератури Старого Заповіту”.
Німецький переклад, Берлін, 1896 рік.

74 рази: 71 раз у Псалмах (у 40 чи 39 Псалмах) і три рази в Пророка Авакума (розділ 3). Слово це звичайно стоїть на кінці окремого віршу, а в Пс. 54. 20 і 56. 4 та в Ав. 3. 3, 9 стоїть на кінці півшіра.

“Села” — зовсім загадкове слово: не відоме ані його походження (етимологія), ані його граматична форма. Вияснень дано багато, але всі вони не одержали загального сприйняття, і в науці ще й сьогодні нема про “села” згідної думки. Це *crux interpretum*.

Давні перші перекладачі Біблії, перекладаючи з гебрейської мови, вже не розуміли значення слова “села”: грецька Біблія передала це словом *diápsalma* (“міжпсалміє”, розрив Псалма), а латинська Вульгата (бл. Єроніма) зовсім опустила це слово. Так само опустив це слово й перекладач (Кирил і Методій) Біблії церковнослов'янської. І справді, слово “села” зо своїм контекстом у зв'язку не стоїть, і тому може бути опущене.

Значення цього слова давно загубилося, і вже не знає його й Талмуд. Ale Талмуд (“Мішна Йона”) наводить легенду, ніби учений Гаграс, син Леві, знову знає значення слова “села”, але не хотів його виявити. Подають, що цей Гаргас був диригентом хору. Про Гаргаса подається, що він “при співі клав великого пальця в рота, а вказівного на вглиблення посередині

горішньої губи, і цим давав спеціальні гарно бринячі тони”.

Нова наука подала багато різних вияснень, що саме значить слово “села”. Деякі вчені писали, що це тільки літературний значок, заклик, щоб вірні близче приєдналися до Богослужби. Учений Грец твердив, що “села” ставиться в кінці вірша для означення закінченості певної думки, для зазначення зміни думки.

Деякі вчені бачать у слові “села” монограму кількох слів або якого вірша, а “села” подає тільки початкові їхні букви, цебто це акrostих. Напр., села читають як *kelah*, а це скорочення псалтирного “*ki le olam Chasdo*” — “бо навіки Його милосердя” (з Псалма 135).

Уже вдавнину розуміли слово “села” як музикальний значок, як “фортиссимо”, і перекладали його “підіймайте” (голос).

В теперішній час більшість учених гебраїстів приймають слово “села” як літературно-музикальний значок для хору. Указують на те, що в Соломоновому й Другому Храмі завжди було два чи й кілька хорів, тому словом “села” зазначається поділ Псалма на частини, які співали окремі хори.

Указують, що ще Пловець в Індію (“індикоплов”) Космос (половина VI віку, див. вище 11. 5) писав про “села” так: “Коли Давидуважав за

добре, щоб у середині Псалма передати решту іншому хорові, то це передавання співу Псалма звалося *diápsalma* (звільнення Псалма)”. Звичайно, тут *diápsalma* — це “Села”.

Звертає на себе увагу й те, що 28 Псалмів (з 39 чи 40), в яких є слово “села”, мають на своєму початку зазначення: “Диригентові хору”. А це таки свідчить, що “села” якийсь музикальний знак для хору.

І ця остання думка панує тепер у наукі. Проти неї закидається головно те, що слово “села” стоїть не по всіх Псалмах, хоч співалися вони всі, а тільки в 39 (40) з них, а 4 рази “села” поставлено навіть у середині віршу. Друге заперечення — віддалъ від “села” до “села” дуже нерівна, а це для хорів невигідно було б.

Для вияснення цього звичайно припускається, що слово “села” з бігом віків було просто опущене або поставлене в Псалмах не на своєму місці.

Як бачимо, остаточної думки про значення слова “села” наука ще не має.

XIV. МАШАЛ-ПРИТЧА.

У біблійній старозавітній літературі частий особливий рід літературних творів, т. зв. машал. Етимологічно

дієслово “машал” визначає — мудро говорити, тому первісне значення слова машал — мудро сказане, мудрий вислів.

Єврейське “машал” було словом сильно поширеним, а існувало з найдавнішого часу. І з бігом віків слово машал міняло своє значення.

1. Початкове значення слова машал — короткий мудрий вислів, церковно-слов'янське “ізріченіє”, народня приповістка. Давніші машали звичайно писані віршами. Усі Приповістки Соломона — це віршові машали. Так само машали й усі інші приповістки, напр. 1 Сам. 10. 12, 24. 14, Єз. 12. 22-23 і т. ін. У Книзі Проповідника машалів повно.

Наука Ісуса Христа переповнена машалами, цебто мудрими висловами в формі народніх приказок.

2. Друге значення слова “машал” — повищена мова взагалі, мова поетична, напр. Числа 23. 7, 18, 24. 3, 5, Пс. 49. 5, 78. 2, деякі мови Йова: 27. 1, 29. 1. А часом це приклад для на смішки: Іс. 14. 4, Мих. 2 і 4, і ін.

І в першому, і в другому випадкові тут ще зовсім нема порівняння. І такі приказки-машали звичайно мали віршову форму.

3. Пізніше “машал” розвивається в окреме ціле оповіданячко для морального навчання, і до нього ввійшло вже й порівняння, — щоб легче

розуміти науку машала. Таким чином машал перетворився на алгоричне оповіданнячко чи й оповідання, яке треба розуміти ширше й глибше, ані ж подано, і яке вже має певну сентенцію. Подавались вони віршами або прозою.

Ось таким чином машал перетворився на “притчу”, цебто на коротке алгоричне оповідання з морально-навчальною ціллю.

У Старому Заповіті подані такі 25 машали-притчі: 1. Дерева обирають царя Суд. 9. 7-15, 2. Солодкість від сильного Суд. 14, 14. 13, 3. Біднякова вівця 2 Сам. 12. 1-7, 4. Мова мудрої жінки з Текої 2 Сам. 14. 4-11, 5. Ранений Пророк 1 Цар. 20. 35-40, 6. Тернина і кедр 2 Цар. 14. 9, 7. Пересаджений з Єгипту виноградник Пс. 80. 9-17, 8. Добре оброблений, але запустілий виноградник Іс. 5. 1-6, 9. Жнива Іс. 17. 5, 6, 10. Червоне виноградне вино Іс. 27. 2, 3, 11. Ганчар Єр. 18. 1-6, 12. Людина, що міняє оселю Єз. 12. 3-15, 13. Стіна Єз. 13. 10-14, 14. Виноградна лоза Єз. 15. 1-8, 15. Покинута діва Єз. 16. 3-34, 16. Великий орел Єз. 17. 2-10, 17. Левиця й левенята Єз. 19. 1-9, 18. Виноградник при воді Єз. 19. 10-14, 19. Дві жінки Єз. 23. 2-49, 20. Киплячий казан Єз. 24. 3-12, 21. Ліванська кедрина Єз. 34. 1-31, 23. Запустілий виноградник Ос. 10. 1, 24. Плодоносна роса Ос. 14. 5-7, 25. Зіб-

рані плоди Мих. 7. 1.

Таким чином у Старому Заповіті є 25 притч-машалів, у більшості віршами писані.

Верх досконалости машáл одержав в устах Ісуса Христа, і перетворився в нову притчу. Власне повної притці до Христа не було, а в Нього вона дуже часта, і часом найглибші догматичні Тайни Христос вияснював притчами для зrozуміння широким колам. Христос широко уживав притчі з педагогічною метою для морального навчання.

Дослідники притчі й машалу підкresлюють, що цю літературну форму буддісти мають з дуже давнього часу.*

Від притчі треба відрізняти біблійну бáсню. У бáсні дається оповідання неможливе, нереальне, а в притчі — можливе, природне. У басні діячі беруться тільки з рослинного світу, а в притчі дієви особи — люди, рідко звірі, але не рослини. У Біблії є дві чисті басні: Басня про вибір деревами царя Суд. 9. 8-10 і басня про сватання тернини 2 Цар. 14. 9-10. Пор. ще Судді 9. 8-15.

Перекладачі гебрейської Біблії на гречьку переклали слово машал вже по сучасному: *parabolé*, притча, а це

---

* Э. Ренанъ: Исторія Израильского народа, II. 602. Спб. 1912 р.

не відповідає біблійному машал. А в талмудичній гебрейській літературі машал уже переродився на моральну алегорію, справді на грецьке *parabolé*, — це вже і басня, і притча.

Притча постала вже на основі порівняння двох речей за їхньою подібністю. У Біблії є вже багато порівнянь алегоричних, цебто які треба розуміти інакше, як подано. Напр. порівняння вавилонського царя з орлом, а царя Давида з кедриною Єз. 17. 2-10.

XV. ВИВЧЕННЯ БІБЛІЙНОЇ ПОЕЗІЇ НА СХОДІ СЛОВ'ЯНСТВА.

Західній світ ще з найдавнішого часу розпочав вивчення Біблії взагалі, а в тому став вивчати й біблійну поезію. В Європі з часом постала величезна література, що займалася вивченням Біблії, література головно мовою німецькою та англійською, але праць мовою українською (й російською) — майже нема! А це ясно свідчить, як ми, східнє слов'янство, мало цікавимося Книгою книг, — Біблією!...

Уже вдавнину Отці Церкви глибоко цікавилися гебрейським оригіналом Біблії, високо ставили його, і деякі з них і вивчали мову Біблії. А деякі Отці мали собі вчених учителів гебраїстів, і при їх допомозі вивчали

Біблію. Так, знаємо, що славний Отець Церкви, Блаженний Єроним (342-420) вивчав гебрейську мову від учителя єрея Бар-Ханина.

Але середні віки забули цю світлу традицію, і не принесли глибшого вивчення оригінальної Біблії, — християнські вчені звичайно ставилися зневажливо і до гебрейської мови, і до гебрейської Біблії взагалі. У цьому грала роль головно хороблива національна гордість: греки поза своєю грецькою Біблією іншої знати не хотіли, так само їй католики канонізували свою латинську Вульгату. І оригінальна Біблія, що породила обидві ті Біблії, довго була забутою. Матір'ю... Рідні діти покинули її...

Цю справу сильно змінила Реформація, і в XVI-XVII віках почалося відразу посилене вивчення гебрейського оригіналу Біблії, і це вивчення не спиняється й досі, але все, — на Заході, у самій Європі.

А на православному Сході у слов'ян справа ця — як завмерла, — жодного глибшого вивчення гебрейської Біблії не видно, та й нема його! І взагалі Біблією цікавимося зовсім мало.

Сильно било те, що в Росії з Україною по університетах ніде не було катедри гебраїстики, — на весь Схід був тільки в одному Петербурзі Інститут східніх мов, а в ньому — семіт-

ський відділ. Гебрейська мова вивчалася, правда, в чотирьох Духовних Академіях, але в них це був предмет не обов'язковий, і вивчався зовсім мало. А між тим по всіх університетах вивчалася обов'язково... мова санскритська...

Ось через це в усій Росії з Україною християнських учених гебраїстів було аж надто мало. Скажемо, за весь XIX вік їх налічувалося всього... десять учених! Це були: Протоєрей Г. П. Павський (1787-1863), К. А. Коссович (1815-1883), А. П. Лопухин (1852-19), В. В. Болотов (1854-1900), І. Г. Троїцький (1858-1909), Г. Г. Генкель (* 1865 р.), П. К. Коковцов (* 1861 р.), Б. А. Тураєв (* 1868 р.), і С. С. Глаголев.

Але біблійної поезії вони не вивчали, — ніхто з них нею не займався, і тільки Протоєрей Г. Павський займався перекладом Біблії з оригіналу, за що попав у велике підозріння, і йому грозила навіть кара... Див. ст.22.

Але треба тут згадати ще трьох визначних українських богословів, братів Олесницьких. Усі вони покінчили Духовну Академію в Києві, усі професорували. Старший з них, Яким Олексіевич Олесницький (1842-1904) добре знав гебрейську мову, був професором біблійної археології в Київській Духовній Академії, чотири рази подорожував по Палестині,

глибоко вивчав поетичні біблійні Книги, і переклав: “Книга П'єснь п'єсней” 1880 р., “Книга Притчей Соломоновыхъ” 1881 р., “Книга четырехъ Пророков: Исаии, Иеремии, Иезекиля и Даниила” 1875 р. (сам переклав ці Книги з єврейської).

Треба тут підкresлити, що в Київській Могилянській Колегії вже в XVIII віці навчали, що поетичні біблійні Книги написані віршами, — на жаль, глибшого досліду цього навчання не маємо. У Києві в XVII-XVIII віках добре викладали поетику, а в ній давали відомості і про поетику біблійну.

Ось цей українець, Яким Олесницький, проф. Київської Духовної Академії, єдиний на Сході займався біблійною поезією і видрукував в “Труды Киевской Духовной Академии” три свої цінні праці: “Метрические формы древне-еврейской поэзии”, 1871 р., “Рифмъ и метръ въ ветхозавѣтной поэзии”, 1872 р., і “Древне-еврейская музыка и пѣніе”, 1870 р.

Праці проф. Я. Олесницького були цінними, але продовження не мали, — бо біблійною поезією було навіть небезпечно займатися...

Переклад гебрейської Біблії на мову грецьку зроблений був ще в половині III віку до Різдва Христового, зроблений був ще тоді, коли на біблійну версифікацію взагалі не звертали належної уваги. Греки не хотіли

вірити, щоб у якихсь там гебреїв могла бути версифікація!

Так само й переклад грецької Біблії на мову старослов'янську IX віку Святих братів Костянтина й Методія на біблійні вірші не звернув жодної уваги, бо тоді взагалі біблійна поезія більшої уваги на себе не звертала, — забули про ней!

Власне тоді, за IX-X віків слов'яни сприймали від Візантії Православну Віру, а з нею й православні Богослужби, — і всі поетичні релігійні Пісні та Гімни (Канони, Тропарі, Кондаки, Молитви т. ін.), що в грецькій мові написані величними звучними й поетичними віршами, у нас їх дослівно перекладено на старослов'янську мову вбогою й немилозвучною прозою... Правда, ці недостачі перекладу звичайно надолужуються співом, який їх покриває.

Те самісеньке у нас трапилось і з біблійною поезією, — її перекладали простою сухою прозою...

До біблійної поезії ми, українці чи й православні слов'яни взагалі — мало підходили, ніколи глибше не ступдіювали її в ціlostі. Цією своєю працею я хочу звернути увагу нашим поетам на невичерпну скарбницю найвищої поезії, —* Біблію, і нехай во-

---

* Див. мою працю: "Біблія як літературний твір", "Віра й Культура" 1959 р. ч.ч. 8-11.

ни віддадуть їй хоч трохи духових сил своїх!

Хочу звернути увагу й на те, що час уже дати своїм вірним поетичний переклад того, що в оригіналі (давньоєврейському) писане віршами, як найвищі зразки релігійної поезії, як королеви всесвітньої літератури. У ХХ-му столітті перекладати високо ліричні вірші, яким рівних світ не знає, дуже слабенькою прозою, — це хіба не на користь ані Церкві, ані вірним! Щó б ми сказали тому дива-кові, хто, скажемо, дав би нам зви-чайненський переклад лірики Гайне прозою!

Подам хоч два приклади, як наш церковнослов'янський Псалтир сухо перекладає високопоетичну мову гебреїського оригіналу:

“Присъкає словом день дневі,
а ніч ноці показує думку”.

Це перекладено: “День дни отрыга-
еть глаголь и ноць ноці возвѣщаєтъ
разумъ”, 18. 3. Або ще Псалом 44. 2:
“Бринить добре слово із серця мого”,
це перекладено: “Отрыгну серце мое
слово благо”...

Нагадую тут, що церковні твори чисто грецького духа, напр. т. зв. церковні Канони, якими переповнені наші Рання та Вечірня Служби, — це твори високопоетичні, писані звучни-ми віршами. На жаль, ці високопое-тичні релігійні поеми перекладені на

церковнослов'янську мову... слабенькою прозою... Правда, недостачі перекладу — ще раз кажу — покриваємо величним співом.

Скажу ще, що Чотириевангелія так само переповнена зразками найвищої поезії, як то бачимо особливо в Євангеліях за Лукою та за Іваном. Скажемо, яка глибока ѹ могутня Пісня Діви Марії в Єлісавети! (Лука 1. 46-55).

На цьому закінчує цього огляда біблійної поезії, а також поезії величного Псалтиря. Написав я цю працю навмисне, щоб сильніше звернути увагу нашого широкого громадянства на той величний художній неви-черпний скарб поезії, що міститься в Біблії, бо це допомагає нам глибше зрозуміти саму Біблію.

Незабаром виходить і Біблія в моєму перекладі, в якій всі поетичні Книги ѹ місця перекладені віршами.

Взагалі ж біблійна поезія глибше єднає наше серце ѹ нашу душу з королевою літератури, з Книгою книг — з Біблією. Єднає міцно ѹ неподільно, бож авторами Біблії були Богом натхнені особи.

А тим самим єднає нас і з Богом!
21. IX. 1959.

ЛІТЕРАТУРА ПРО БІБЛІЙНУ ПОЕЗІЮ.

Досліди над біблійною поезією почалися дуже рано, і, з бігом часу, ця дослідча література все росла та росла. На Заході взагалі виклади про біблійну поезію входили до курсів Вступу до Старого Заповіту.

Я подаю тут головно німецьку літературу, але назви праць даю в перекладі. Подаю літературу головну. Багато з потрібної літератури вже було подано вище в самому тексті цієї праці.

Літературу подаю в хронологічному порядкові.

Равві Азарія бен Мозі: “Світло очей”, Мантуя, 1573-1575.

Franz Gomar: Davidis Lyra. Leyden, 1637

Clercius: Dissertatio critica de poesi Hebraeorum, 1688.

Lowth R.: De sacra poesi Hebraeorum praelectiones, 1753, Oxfoord.

I. Гердер: Про дух гебрейської поезії, I-II, 1782-1783, Дессау. Друге видання 1891 р., Гота.

De Ветте: Коментар до Псалмів. 1811 р., Гайдельберг.

I. Беллерман: Дослід гебрейської метрики. 1813, Берлін.

I. Зальшютц: Про форму гебрейської поезії. 1825 р., Кенігсберг. Нове видання 1853 року.

Кестер: Про форми й паралелізм єврейської поезії. 1831.

Кестер: Книга Йова й Проповіді Соломона, перекладені за їхнім строфічним поряд-

ком. З додатками про строфічний характер цих Книг. 1831 рік, Шлезвіг.

Архиєпископ Філарет (Гумилевский): Исторический обзоръ пѣснопѣвцевъ и пѣснопѣнія Греческой Церкви. Спб., 1860 р. Друге видання 1864 р., Чернігів.

Лей Юлій: Метричні форми єврейської поезії, Лейпциг, 1866.

Пітра, кардинал: Гімнографія Грецької Церкви. 1868.

Лей Юлій: Про ритм і будову строф єврейської поезії. 1871-1872.

Меркс Ал.: Вірш Йова. 1871 рік, Єна.

Лей Юлій: Нариси про ритм, віршову та строфічну будову в єврейській поезії. Галле, 1875.

Будде Карл: Єврейська жалобна пісня. 1882 рік.

А. Говоровъ: Св. Григорій Богословъ какъ христіанскій поетъ. Казань, 1886 р.

Лей Юлій: Додатки до ритму й метрики єврейської поезії. 1893 р.

Кеніг Едуард: Стилістика біблійна. 1900.

Касанович І. Г.: Парономасія в Старому Завіті. Бостон, 1894 рік. Англійською мовою.

Грімме Губерт: Нариси єврейської науки. Фрібург, 1896.

Драйвер Д.: Вступ до літератури Старого Заповіту. Німецький переклад з англійської. 1896 р., Берлін.

Мюллер Давид: Пророки в своїй початковій формі. Підстави старосемітської поезії. Частини I-II. Відень, 1896 рік.

Шмальц: Рима в гебрейському тексті

Єзекіїля. Гюбінген, 1897 рік.

В ет т е р П.: Метрика Книги Йова. 1897 рік, Гюбінген.

Г р і м м е Губерт: Метрично-критичні завваги до Книги Йова. Гюбінген, 1898-1899 р.

М ю л л е р Давид: Будова строф і респонзія. Нові додатки. Віденсь, 1898 рік.

Д е л л е р І.: Ритм, метрика й строфіка в біблійно-гебрейській поезії. Падеборн, 1899 р.

S ch l ä g e l D. N.: De re metrica veterum Hebraeorum disputatio. Viena, 1899.

К е н і г Едуард: Стилістика, реторика й поетика біблійної мови. Лейпциг, 1900 рік. Тут повна література питання.

З о м м е р: Азбукові пісні з боку їхньої структури. “Біблійні розправи” I. 93.

Г р і м м е : Римовані теми гебрейські. 1901.

С і в е р с Едуард: Метричні студії. Студії гебрейської метрики. Лейпциг, 1901 рік.

Ш л е г л ь П.: “Проповідник”, 1901 рік.

Ш л е г л ь П.: “Пісня над піснями” гебрейською мовою. 1902 рік.

Г р і м м е Губерт: Проблеми Псалмів. Досліди над метрикою й строфікою Книги Псалмів. Фрайнбург, 1902 рік.

Л е р Макс: “Пісня плачу” Єремії. Видання 2, 1906 рік.

Л е р М.: Азбукові й азбукоізовані пісні в Старому Заповіті.

Р о т ш т а й н І.: Засади гебрейської ритмики. Лейпциг, 1909 рік.

Ш л е г л ь: Псалми. 1911 рік.

Ш л е г л ь П.: Правдива біблійно-єврейська метрика, з граматичними студіями. Фрайбург, 1912 рік.

Ойрінгер Севастіян: Мистецька форма старогебреїської поезії. Мюнхен, 1912 р.

Олесницький Акимъ: Древне-еврейская музыка и пѣніе, "Труды Киевской Духовной Академіи" 1870 р., Київ.

Олесницький А.: Метрические формы древне-еврейской поэзии", "Труды", Київ 1871 рік.

Олесницкій А.: Рифмъ и метръ въ ветхозаветной поэзии, "Труды", Київ, 1872 р.

Огіенко І. І.: Методологія перекладу Св. Письма та Богослужбових Книг на українську мову. Варшава, 1927 рік. Відбитка з "Духовного Сіяча" 1927 р. ч.ч. 19-27, 33 ст.

Огіenko I. I.: Давньо-єврейська поезія. "Рідна Мова" 1938 р. ст. 213-224, 267-276.

Огіенко І. І.: З Книги Псалмів. "Рідна Мова" 1938 р. ст. 391-396.

Огіenko I. I.: Ритмичність мови Св. Письма. "Рідна Мова" 1939 р. ст. 57-62.

Архиєпископ Іларіон: "Пісня над піснями". Холм, 1942 рік. Переклад віршами.

Іларіон Митрополит: Ритмичність біблійної мови. "Віра й Культура" 1959 р. ч. 7.

Іларіон Митрополит: Біблія як літературний твір. "Віра й Культура" 1959 р. чч. 8-11.

Митрополит Іларіон: Біблійна поезія. Біблійно-літературна монографія. "Віра й Культура" 1961 року числа 3,4,6,7,9-12, і наступне ч. 1 (97).

V.

НОВИЙ ПЕРЕКЛАД БІБЛІЇ.

Історичний нарис.

РАДІСНИЙ ДЕНЬ МОГО життя!..

Сьогодні, 12-го червня 1962-го року, летунська пошта доставила мені з Лондону від “Бритійського й Закордонного Біблійного Товариства” три примірники моого перекладу Біблії на українську мову.

Великий, світлий і радісний день у моєму житті!

Hi, — найбільший, найсвітліший і найрадісніший день у всьому моєму довгому й трудящому житті!

П'ятдесятлітня моя мрія і тридцятлітня моя робота сповнились, — ось моя всежиттєва праця лежить на столі передо мною: Біблія моєю рідною, мені найдорожчою мовою, — мовою українською!

Українська Православна Церква тепер повна й закінчена: вона має свій науковий переклад Біблії на свою рідну мову!

Тому, це день, що його створив Господь для всієї Української Православної Церкви, — “радімо й веселімося цього дня!”

Божа Біблія — підвальна нашого

духового життя, нашої Віри, нашої нації, нашої культури!

Коротко розкажу тут, як дійшло до цього найсвітлішого дня нової української духової культури, — до нового перекладу Біблії.

12. VI. 1962.

2. ПРИЧИНА МОГО ЗАЦІКАВЛЕННЯ ПЕРЕКЛАДОМ БІБЛІЇ.

Закінчений труд усього життя моєго, — мій переклад Біблії на українську мову незабаром появиться в світ. Появиться в світ праця, якій я віддав усі свої сили духові й усі свої сили фізичні. Мало цього, — у цю працю свою я віддав і все своє серце, усю свою душу.

Іще в свої студентські роки в Києві я мріяв про новий український переклад Біблії. Я багато працював над монографією про життя й працю Архимандрита Іоанікія Галятовського, найбільшого українського письменника XVII століття (†1688 р.), якого я полюбив і якого я вивчав. У своїх творах Іоанікій Галятовський часто дає свій переклад Святого Писання, на літературну мову свого часу, над чим я часто спинявся. А це піддавало мені думку про повний переклад Біблії на українську мову.

З великим пієтетом я ставився до стародавніх перекладів Святого Пи-

сання, і рано став їх досліджувати. Це були Євангелії: Пересопницька 1556-1561 р.р., Житомирська 1571 р., Тяпинського 1570-1580 р.р., Негалевського 1581 р., Літківська 1595 р. й ін. Рано я став вивчати Учительні Євангелії як рукописні, так і друковані. І одна з більших моїх монографій, двотомова, була про український Крехівський Апостол 1560-х років (Варшава, 1930 р.), — праця, що принесла мені докторат. Усі ці досліди виразно мені показували, що в Україні було багато спроб перекладів Св. Писання на живу мову, але цілої Біблії друкованої таки не було в нас в перекладі ніколи!

Усі ці давні переклади Св. Письма я пильно досліджував і пізніше писав про них.

А коли з'явилася року 1905-го повна Біблія в перекладі Пантелеймона Куліша, вона мене відразу не задовольнила, — на ній аж надто чулася тяжка рука Пулюя, що таки видав її — без волі головного перекладача — старим галицьким правописом. І взагалі цей переклад з'явився надто спізнено, а мова його вже для свого часу була застаріла.

Монографічне вивчення життя й праці Архимандрита Йоанікія Галятовського змусило мене глибше знайомитися з богословськими науками. Курс апологетичного богословія я

прослухав у славного свого професора о. Протоєрея Павла Світлова (*1861 р.), і власне він зацепив мені любов і поважне ставлення до богословських наук, як славний проф. Степан Тимофієвич Голубів (*1849р.) зацепив мені любов до історії Української Церкви. Обидва були моїми професорами, — у них я навчався, у них іспити складав з тих наук, які вони викладали.

Я багато працював у царині історії Церкви, богословія, мови, історії нашої культури, давньої літератури, а все це часто голосно нагадувало мені, що ми не маємо каменя наріжного для вивчення й для ширення знання своєї літературної мови, — не маємо своєї, зразково перекладеної Біблії! І я все мріяв про власний переклад на зразкову українську мову цілої Біблії. Мріяв, але я завжди відчував, що для такої велетенської праці в мене іще мало потрібного знання, головно богословського.

Класичні мови, грецьку та латинську, я сумлінно студіював у таких знавців, як проф. Ю. Кулаковський, Сонні, Леціус та Поспішіл. Санскриту навчав мене проф. Кнауер. Але для перекладу Біблії потрібна була мені в першу чергу мова старогебрейська, і я вивчав її поза університетом приватно, вивчав пильно й багато.

3. ПЕРЕКЛАД БОГОСЛУЖБОВИХ КНИГ.

Життя мое пішло так, що я віддався студіям головно мовним, а час ішов. Українська революція 1917-1920 років змусила мене знову думати про переклади, тепер головно про переклади Богослужбових Книг. Року 1921-го я видав уже кілька своїх перекладів, а на початку 1922-го року у Львові вийшов мій переклад Літургії Св. Івана Золотоустого (і був арештований Львівською поліцією того ж дня).

Року 1921-го, перебуваючи в Тарнові з урядом УНР, я вперше звернувся до Бритійського й Закордонного Біблійного Товариства з предложением перекласти Біблію на нову українську літературну мову. Біблійне Товариство відписало мені, що тепер на Сході революція, але воно буде пам'ятати про мое бажання засісти за переклад Біблії.

Працюючи над перекладом Літургії Св. Івана Золотоустого, я цілий 1921-ий рік вивчав методологію перекладу і Богослужбових Книг, і Книг Св. Писання. І тоді я остаточно перевірився, що без попереднього наукового перекладу повної Біблії годі нам належно перекласти й Книги Богослужбові. Без доброго перекладу Біблії на сучасну літературну мову наша Українська Церква буде завжди мати перешкоди. Правда, був пере-

клад П. Куліша, але це був переклад тільки початковий, на якому Церква не могла легко базуватися.

При своєму перекладі Св. Літургії Івана Золотоустого 1921-го року я подав і частину II: “Пояснення до тексту” на 80 сторінках, які показували поважність моєї праці. Тут я подав: “Методи перекладу Богослужбових Книг” ст. 3-25, і “Пояснення до перекладу Св. Літургії Івана Золотоустого” ст. 26-77. Ці Пояснення ще й досі мають поважну наукову вартість,— тут дано вияснення 821 грецького слова, більшість яких — біблійного походження. Це була моя підготова до перекладу Біблії.

Роки 1922-1926 я прожив у Галичині, перше у Винниках під Львовом, а пізніше у самому Львові (вулиця Ходоровського 15). І власне тут я вже багато працював над перекладом Нового Заповіту, і переклад чотирьох Євангелій майже закінчив, але в початковій редакції.

4. ЦЕРКОВНА НАГОРОДА ЗА ПЕРЕКЛАДИ.

Над перекладом Богослужбових Книг я не переставав працювати. Року 1923-го я випустив новий переклад: “Свята Відправа Вечірня й Рання”, 288 сторінок. Ця праця вимагала від мене глибоких студій із Старого Заповіту. Тут переклад багатьох Псалмів.

І до Вечірні й Утрені я склав цінні Пояснення, але вони не видрукувані. Ці Пояснення були для мене високо помічні при перекладі Біблії.

Взагалі, переклади Богослужбових Книг сильно підготували мене до перекладу Святого Письма.

Року 1924-го Священний Собор Православної Церкви в Польщі звернув свою увагу на мою перекладову працю, і видає мені таку Грамоту:

Благословенна Грамота.

“Священний Синод Православної Митрополії в Польщі увімкнув від своєї мірності Благословення, з видачею цієї Грамоти, вельми шановному Професорові Івану Івановичу Огієнкові за його корисну діяльність для Православної Церкви взагалі, і особливо за його славнозвісну працю по перекладу Святих Служб Церковних мовою українською.

Свята Почаївська Лавра. 28-го серпня 1924-го року Божого.

Голова Священного Синоду Діонісій, Митрополит Варшавський і Волинський і всієї Польщі.

Феодосій, Архиєпископ Віленський і Лідський.

Александр, Епископ Поліський і Пінський.

Член Правитель Діл Св. Синоду Алексій, Епископ Городенський і Новогрудський”.

Грамота ця вказує, що Церква зрозуміла мою працю, як не буденну. Зрозуміла і найголовніше — поблагословила.

А це Благословення дало мені крила до дальшої праці.

Переклади Богослужбових Книг, над якими я багато працював і тепер працюю, дали мені глибокий досвід для дальшої перекладної роботи взагалі. Це була моя реальна підготова для перекладу Біблії.

5. ПЕРШЕ ПРЕДЛОЖЕННЯ ПЕРЕКЛАСТИ БІБЛІЮ.

Року 1923-го до мене звернувся зо Стокгольму пастор В. Фетлер і зробив мені предложение, — перекласти на українську мову всю Біблію. Проплив починати з Нового Заповіту.

У пастора В. Фетлера працював мій знайомий д-р Стаковський, який багато писав мені, закликуючи взятися за переклад Біблії, а пастор В. Фетлер видасть її в Американському Біблійному Товаристві. І я ревно взявся за працю, викінчуючи переклад чотирьох Євангелій. Крім цього, я став глибше готуватися до перекладу й Старого Заповіту, набуваючи собі потрібного знання.

Через рік д-р Стаковський покинув працю в пастора Фетлера, і став сильно остерігати мене, щоб я нічим не

зв'язувався з цим пастором. І вкінці я пішов за цією порадою...

6. МОЯ ПРАЦЯ В ВАРШАВІ.

Року 1926-го мене покликано професором на Богословський православний Факультет у Варшаві, викладати церковно-слов'янську мову та кирилівську палеографію. І я ввесь віддався цьому Факультетові. Але разом з тим я організував у Варшаві при Митрополії Комісію для перекладу Богослужбових Книг, і багато в ній працював, і немало видав нових своїх перекладів. А року 1927-го я видрукував свою працю: “Методологія перекладу Св. Письма та Богослужбових Книг на українську мову”, і в ній показав усю свою перекладну наукову методологію.

Мене сильно зацікавило життя Св. братів Костянтина й Методія, — як вони перші перекладали Св. Письмо на стародавню болгарську мову, і в р.р. 1927 і 1928-го я випустив про цих перших перекладачів двотомову монографію. Ця довга праця (1926–1928) дала мені дуже багато для вироблення глибшої методології перекладу Св. Писання і для вивчення історії її. Крім того, я глибоко вивчав ідеологію, для чого Св. Брати перекладали на живу тогочасну слов'янську мову з мови грецької.

Року 1932-го польський уряд звільнив мене з професорства в Варшавському університеті “за український націоналізм” і за спротив полонізації православних богословів. Я остався без праці і знову засів і за переклад Біблії, і за належну підготову себе до цієї великої справи. Цього року я почав видавати в Варшаві “Рідну Мову”, а з 1935 — й “Нашу Культуру”. У цих своїх місячниках я часто підносив питання нового перекладу Біблії на сучасну українську літературну мову, такого перекладу, щоб він став наріжним каменем для мовної та духової культури всього українського народу.

7. БРИТИЙСЬКЕ БІБЛІЙНЕ ТОВАРИСТВО ДОРУЧИЛО МЕНІ ПЕРЕКЛАСТИ БІБЛІЮ.

На прикінці року 1935-го до мене завітав з Женеви проф. паст. А. Келлер. Він близько стояв до “Бритійського Біблійного Т-ва” і винітав мене, чи я не погодився б перекласти Біблію на українську мову для лондонського Біблійного Товариства. Ми довго говорили на перекладні біблійні теми.

З початком 1936-го року справа мо- го перекладу Біблії почала ставати на реальний ґрунт. У березні місяці 1936 року до мене завітав Секретар на Європу Бритійського й Заграницького Біблійного Товариства в Лондоні пас- тор Гейг (Heig) разом з директором

цього Товариства на Польщу пастором Володимером Енгольцем, і офіційно запропонували мені зробити переклад цілої Біблії на українську мову, і дати цей переклад їм, Біблійному Товариству для видання.

Почалися переговори. Секретар Гейг повідомив мене, що мусить скластися відповідна Ревізійна Комісія для перегляду моого перекладу Біблії, бо так робить це Товариство для всіх перекладів, які воно випускає в Європі.

На Ревізійну Комісію я погодився, але не погодився, щоб ця Комісія вмішувалася в мову й правопис моего перекладу. Секретар Гейг на це погодився, і 1 квітня 1936-го року я підпісав з Лондонським Біблійним Товариством нотаріальну умову. Згідно з цією умовою я мав закінчити свій переклад за п'ять літ, року 1940-го, і частинами здавати Біблійному Товариству. Щодо Ревізійної Комісії, то до нотаріального акту внесено, що вона може робити свої уваги тільки “характеру богословського”, а коли я на них не погоджуєсь, вирішує справу саме Товариство, але в порозумінні з перекладачем.

8. ПОЧАТОК НОВОЇ ПРАЦІ.

І я пильно прийнявся за докінчення й виправлення свого перекладу. Згідно з нотаріальною умовою, переклад

мав іти так: 1. Новий Заповіт, 2. Псалтир, 3. Старий Заповіт. І вже в травні 1936-го року я здав Біблійному Товариству свій переклад Євангелії Матвія.

Усі чотири Євангелії моого перекладу вийшли (окрім і разом) друком у Львові 1937-го року, друкувалися в друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, по 5.000 примірників кожного. А року 1939-го в друкарні Арцта в Варшаві вийшов моєго перекладу Новий Заповіт з Псалтирем, 25.000 примірників. Цей переклад Нового Заповіту з Псалтирем року 1942-го був передрукований у Швеції в Штокгольмі, 10.000 примірників, а в Лондоні року 1949-го 25.000 примірників. Крім цього, заходами п. Івана Грабовця р. 1949-го це видання було перефотографоване в Гуммерсбасі в Німеччині, 5.000 примірників, мистецька оправа. Таким чином розійшлось багато примірників за короткий час.

Знаю, що цей переклад друкувався у Швеції три рази, друкувався ще в Фінляндії в Гельсінках, друкувався кілька раз у Лондоні. Разом вийшло щось близько 100.000 примірників.

9. ЯК ПЕРЕКЛАДАТИ СТАРИЙ ЗАПОВІТ.

Зо Старого Заповіту в мене було чимало вже перекладеного, але все це треба було виправляти та докінчу-

вати. І з осени 1936-го року я поновив свої студії старогебреїської мови, у чому помогав мені добрій гебраїст Хаїм Ротбарт.

Увесь переклад робився в Варшаві, вул. Стальєва 25, на Празі.

Я вибрал свій власний метод праці, — я постановив перше зробити дослівний гебреїсько-український переклад, а вже з нього робити переклад на українську літературну мову. Я вибрал такий метод тому, що моя попередня праця над перекладом Старого Заповіту показала, що гебреїський оригінал на кожному кроці має свої власні ідіоми, не легкі для перекладу на другу мову. А то й такі, що можуть мати й кілька значень.

І я став списувати гебреїський Старий Заповіт до зшитків так, щоб одне гебреїське слово було на одному окремому рядкові зшитка. Механічна праця списування забирала в мене забагато часу, і вкінці з р. 1938-го я доручив її окремому писареві, студентові Єврейської Семінарії в Варшаві. Він виготовляв мені такі білі зшитки.

І ось таких зшитків, по 400 сторінок кожен, у мене зібралося 37, — тут повна гебреїсько-українська Біблія на 14.000 сторінок: по кожному гебреїському слові я писав його український переклад.

І вже з цього цілком дослівного перекладу я робив переклад на україн-

ську живу літературну мову. У трудних місцях я звертався до різних сучасних європейських перекладів, і їхній переклад записував до своїх зшитків. І в мене таким чином склалася хіба єдина в світі гебрейсько-українська Біблія, рясно обсипана різними примітками. Вона дуже цінна!

Із цієї ж причини в моєму перекладі Біблії дано кілька сот приміток до тексту.

Усі ці 37 томів гебрейсько-української Біблії зберігаються в моєму Архіві.

10. ПЕРЕКЛАД СТАРОГО ЗАПОВІТУ.

За Старий Заповіт я цвяхом засів з 3-го листопада 1936-го року, і по 1940 рік щоденно проробляв установлену частину. Щó б не було, а я свою частину мусів таки щоденно перекласти! Усе виготовлене начисто передрукованувала п. Катерина Чайківська, оплачувана Біблійним Товариством. Праці було повно (я мусів через це спинити видавання “Нашої Культури”, але “Рідну Мову” таки вдавав).

Року 1940-го 1-го липня я покінчив перекладати всю Біблію, покінчив, хоч зайдли вже великі події. А 19-го липня я здав Біблійному Товариству решту закінченої Біблії. Цебто, Біблійне Бритійське Товариство мало вже в своїх руках повний мій переклад Біблії.

В основу свого перекладу я поклав гебрейський текст, а не грецьку Септуагінту. Я пильнував дати науковий переклад, а тому перекладав з Біблії гебрейської. Правда, вразі потреби я звертався й до тексту Септуагінти, а то давав долі вияснення-примітки.

11. НІМЦІ В ВАРШАВІ.

У вересні 1939-го року німці окупували Польщу, у тому й Варшаву. Жити під німцями було неймовірно тяжко, а працювати майже неможливо. “Рідну Мову” німці закрили, косим оком дивилися на Лондонське Британське Біблійне Товариство.

І якраз тоді, коли було найтяжче жити в Варшаві, Директор Біблійного Товариства на Польщі пастор В. Енгольц повідомив мене, що він касує контракт зо мною на переклад Біблії, касує через військові обставини, і більше платити мені за працю не буде...

І тільки заступство впливових осіб помогло, що Енгольц прийняв від мене кінець Біблії, хоч платити таки зрікся...

12. ЗАКІНЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ.

Того часу я був головою Української Церковної Ради в Варшаві, яка мала тоді велике значення, бо справді боронила потреби Православної

Церкви. Ця Церковна Рада довідалася, що я закінчив свій переклад Біблії, і постановила відмітити цю подію прилюдно.

І на своєму засіданні 1-го серпня 1940-го року Рада постановила:

“Внесення Заступника Голови Церковної Ради о. Архимандрита Паладія (Руденка-Відібіди), щоб відповідно вшанувати небуденний факт закінчення 19-го липня ц. р. перекладу всього Св. Письма (Біблії) Проф. Ів. Огієнком. Переклад повного Св. Письма — це подія всенаціонального значення, що довгий час матиме культурний вплив на весь український народ.

Церковна Рада постановила: у неділю 11-го серпня відправити в Комітетській Церкві Службу Божу соборно, а по Службі Божій — вдячного Молебня з відповідною промовою”.

Виконуючи цю постанову Церковної Ради Заступник Голови, о. Архимандрит Паладій розіслав, куди було можливо й куди треба, таке повідомлення:

“Семилітня праця Проф. Ів. Огієнка в справі перекладу Св. Письма на українську мову закінчена. Богові Милосердному належить подяка, що ми маємо, нарешті, Св. Письмо, з оригіналу перекладене на нашу сучасну літературну мову!

Українська Церковна Рада з приво-

ду цього організує в Трьохсвятительській Комітетській Каплиці в Варшаві (Коперника 13) у неділю 11-го серпня б. р., о 10 годині ранку, торжественну Богослужбу, а після — вдячний Господу Богові Молебінь.

Повідомляючи про повище, Українська Церковна Рада покірно запрошує Українське Громадянство в зазначений день і годину на спільну Молитву.

Архимандрит Паладій, Заступник Голови Української Церковної Ради”.

Крім цього, Церковна Рада скрізь, де було можна, умістила таке оголошення:

“У неділю 11-го серпня ц. р. в Церкві при вул. Коперника 13 відправлена буде соборно Літургія, а після — Вдячний Молебінь з приводу позитивного закінчення Професором Доктором Іваном Огієнком перекладу Св. Письма (Старого й Нового Завіту) на протязі 7-літньої пильної праці од року 1933-го до 1940-го.

Це осягнення, що матиме велику wagу для нашої культури, належить відмітити якнайбільшою участю в Молитві громадянства.

Початок Літургії о год. 10-ій рано.
10. VIII. 1940 р.

Секретаріят Церковної Ради”.

I в неділю 11 серпня 1940 р. відбулася вроčиста Св. Літургія: служив о. Архимандрит Паладій у сослуженні

ще двох Священиків. Українське Громадянство Варшави переповнило Храм.

Собор Єпископів у Варшаві вже обрав тоді мене, проф. Івана Огієнка, Єпископом Холмським, тому за Св. Літургією молилися і за “Єпископа номіната Іоана”...

13. Я СТАВ АРХІЄПИСКОПОМ.

Усе було готове, щоб з кінцем 1940 -го року приступити до друку моого перекладу Біблії, але війна все спинила... І спинила рішуче й надовго, бо спинилися всякі зв'язки з Англією.

Це велика й шкідлива подія, бо Біблія мала вийти друком у Варшаві 1941-го року. Цебто, Біблія через війну спізнилася друком на 21 рік...

Та й сам я цього часу ступив на іншу дорогу. 19-го травня 1937-го року я овдовів, і громадянство стало насторілько просити мене стати Єпископом Української Православної Церкви. Довго я на це не погоджувався, але вкінці таки мусів погодитися.

Митрополит Православної Церкви в Польщі Діонісій також часто намовляв мене про це саме. Кілька раз Митрополит Діонісій нагадував мені, що Єпископство для мене — обов'язок супроти українського народу.

І я став готуватися до іншого життя, а справа перекладу Біблії відійш-

ла на друге місце, бо війна спинила друк Біблії.

Того ж року жовтня 6-го дня по українських часописах з'явилася така звістка:

Пробачте мені все!

“Відходячи від світського стану й стаючи ченцем, звертаюся до всіх з гарячим проханням пробачити мені всі мої провини, вільні й невільні, які я кому заподіяв був чи то словом, чи то ділом, чи то думкою. Незабаром перестану бути Іваном Огієнком, а стану смиренним ченцем, горливим богомольцем за кращу долю українського народу, а тому вдруге й утрете уклінно прошу всіх ласково пробачити мені все, у чому тільки я прогрішився коли перед ким.

Року Божого 1940-го, жовтня 6-го дня. Проф. Д-р Іван Огієнко”.

І 9-го жовтня Митрополит Діонісій постриг мене в монаший чин, і я став смиренним слугою Божим Іларіоном.

Постриг відбувся в Яблочинському монастирі на Холмщині.

Жовтня 20-го дня я був висвячений на Єпископа, і за Великим Входом того ж дня я був проголошений Архиєпископом Холмським. Пішла нова праця, нові турботи, а директор Енгольц про Біблію й говорити не хотів. Року 1941-го мене відвідали в Холмі два пастори: Михайло Жура-

ківський та Гофман. Вони пильно переглянули мій переклад Пророків і подали мені свої завваги. Пастор Гофман — добрий знавець гебрейської мови. Він підбадьорив мене, що мій переклад Пророків — один з найкращих в Європі. Але час був не до перекладів...

Вони були членами Ревізійної Комісії.

А німці в Варшаві “Новий Заповіт” 1939 р. мого перекладу багато забрали і, здається..., спалили...

14. БЛУКАННЯ ПО ЕВРОПІ.

Саме життя таки відірвало мене від улюбленої моєї праці. СССР наступала (“звільнюла”) на Польщу, і 18 липня 1944-го року мусів і я покинути Холм. Перше я жив у Криниці на Лемківщині, а пізніше, 10-11 серпня переїхав до Штрбського Плеса на Словакії, ще пізніше, в кінці серпня, до Закопаного. І нарешті, німці, 2-го лютого 1945-го року, вивезли мене до католицького монастиря під Віднем в Австрії, до Герцогенбургу.

Большевики наступали й далі, і я змушенний був 2-го квітня 1945го року подаватися далі на Захід, і нарешті 11 квітня я опинився з тими, що супроводили мене, у Фельдкірху, при кордоні швайцарському.

Я попросився про впущення мене до Швейцарії, і 30 квітня мене впуще-

но. Через Шаанвальд, першу станцію в Швайцарії, мене з оточенням 1 травня доставлено в розподільчий лагер Букс, де я пробув три дні. А далі швайцарський уряд призначив мені місцем перебування Лозанну, куди я — через Цюрих та Берн — 5-го травня 1945-го року й прибув.

Швайцарія зовсім не впускала до себе емігрантів, але мене впустила тільки за заступництвом А. Келлера, який заступився за мене, як за перекладача Біблії.

І ось тут у Лозані я прожив більше двох років, працюючи науково, скільки можна було.

15. ОХОРОНА МОГО ПЕРЕКЛАДУ ВІД ЗНИЩЕННЯ.

Іще в 1943-му році, коли постала в Польщі повна анархія, виникло питання, — як забезпечити рукописи моого перекладу Біблії. Один примірник був у мене, — головний, з моїми поправками, а два примірники — у директора Біблійного Товариства п. Енгольца, який виготовлений примірник мав переслати до централі до Лондону. Але через військові обставини цього зробити не можна було, і не було певності, що мій переклад не загине в огні...

I року 1943-го була найнята друкарка, п. Софія Сім'янцева, яка стала передруковувати ще нові чотири при-

мірники, і передрукувала половину Біблії. Коли була евакуація Варшави, німці, мстячи мені за спротиви по церковних справах, які я робив їм, боронячи тим Православну Церкву та український народ, німці не дали мені зможи вивезти мої речі з Варшави, — і все — а в тому й джерела до перекладу Біблії — загинуло в військовій завірюсі...

І ось саме цього часу п. друкарка врятувала і оригінал, і всі копії моого перекладу Біблії, і все це привезла мені до Штрабського Плеса.

І далі мій переклад Біблії — 20 товстелезних, на машині переписаних зшитків, — був уже зо мною. Але й це був не кінець небезпеці моєму перекладові. Більшевики наступали, і я 2-го квітня 1945-го року вийхав з Герцогенбургу через Сан-Пельтен далі на захід, а все своє, що мав при собі, позоставив в Архиєпископа С. Пельтену. Із Біблії був узятий тільки сам оригінал, — його несли ми на собі, — а все інше покинено було в С. Пельтені... І ось цей оригінал і спасся, і мандрував і далі зо мною. Спасся тільки за Божою допомогою...

Усі мої переклади в копіях бережуться в моєму Архіві.

16. ПЕРЕКЛАДНА ПРАЦЯ В БЛУКАННІ.

І скрізь, де тільки була до того зможа, я працював над своїм перекладом

Біблії, виправлючи головно мову, бо всі мої джерела до праці позосталися в Варшаві (вивезені з Холма) та в С. Пельтені під Віднем. Я виправлю головно Книги поетичні: Йова, Псалми, Приповістки, Екзеліяста, Пісню над піснями та Пророків. Тільки ця праця приносила мені духове заспокоєння в тяжких і довгих мандрівках по чужих сторонах...

І багато було випадків, коли оригінал моого перекладу Біблії міг загинути...

17. У ЛОЗАНІ В ШВАЙЦАРІЇ.

У Лозані в Швайцарії я найбільше працював, бо мав бодай спокій для праці та цінну бібліотеку проф. Н. Рубакина. Але я тоді тяжко хворів і переніс дві операції...

Я сильно падав на силах, бо ще в м. Холмі з 1944 р. я вже поважно хворів, а з часом моя недуга (запалення простати) все більшала. Проф. Ніганс порадив мені запобігливу операцію, і зробив її в серпні 1945-го року. Але ця операція не могла скоро допомогти, і в кінці грудня 1945 року д-р Михаїл Секретан таки зробив мені основну операцію (в два рази). Операція проходила тяжко, і тільки 24-го січня 1946-го року я міг вийти зі шпиталя, а доба видужання тягналася ввесь 1946-ий рік (у старечому дому “Віфанія”).

Звичайно, на цей час я мусів спи-
нити свою працю над перекладом
Біблії. Що найбільше міг робити,—
для душевної насолоди читати пое-
тичні біблійні Книги, роблячи стиліс-
тичні поправки.

18. У КАНАДІ В ВІННІПЕГУ.

Року 1947-го 16 вересня я вилетів
з Женеви до м. Вінніпегу, куди й
прибув 18-го вересня. Оригінал моого
перекладу Біблії позостався при мені,
— я вже з ним не розставався!

Але стан моєї біблійної праці був
не нормальний, — з 1940-го року, ко-
ли мій переклад був закінчений, ми-
нуло сім літ, а Бритійське Біблійне
Товариство не відгукувалося, і ніби
моїм перекладом не цікавилося. І пе-
реклад лежав без руху...

Аж нарешті року 1949-го відгукну-
лося Бритійське Біблійне Товариство
в Лондоні, і повідомило мене, щоб
я закінчував свою працю, а вони її
видрукують. Це була для мене най-
радісніша звістка в час моого блукання,
бо знову оживала мрія моого життя!...

19. УРЯТУВАННЯ МОІХ МАТЕРІАЛІВ З СОВЕТСЬКОЇ ЗОНИ.

Я повідомив Бритійське Біблійне
Товариство, що конче потрібні мені
біблійні джерела та копії передруко-
ваного знаходяться в Архиєпископа

С. Пельтену, в совєтській зоні. І Біблійне Товариство це все таки дістало, і переслало мені... У цьому багато допоміг директор Біблійного Товариства на Австрію. Цієї важливої й небезпечної допомоги Біблійного Товариства я ніколи не забуду!

20. ПЕРЕКЛАДНА ПРАЦЯ В ВІННІПЕГУ.

І я знову прийнявся за працю над своїм перекладом Біблії, уже в Вінніпегу. В Сполучених Штатах Америки огинилася ї президія Ревізійної Комісії: голова її — пастор Василь Кузів та секретар її — пастор Левко Жабко-Потапович. Вони почали організувати нову Ревізійну Комісію, і праця рухнулась далі, — воскресла моя всежиттєва надія таки побачити мій переклад Біблії видрукуваним!

Літературна українська мова сильно й швидко зростала, і треба було закінчений переклад 1940-го року знову переглянути, треба було передумати і сам зміст перекладу. І я це зробив.

Не було потрібного числа копій моого перекладу, і, з доручення Біблійного Товариства, моя доня Лариса Огієнко-Біда, під моїм доглядом знову передруковала за 1952-1953 роки п'ять копій моого перекладу Біблії.

21. УХВАЛЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ ДО ДРУКУ.

Я ревно працював, виправлючи свій переклад, і нарешті зібралася в мене в Вінніпегу в днях 7-14 березня 1955-го року Ревізійна Комісія, пастори В. Кузів і Л. Жабко-Потапович. Ми остаточно переглянули всі питання, які піднесла Комісія та ін., і все спокійно й урочисто вирішили. I 14-го березня 1955-го року Ревізійна Комісія одноголосно й остаточно схвалила мій переклад Біблії до друку!

Між іншим, на цих останніх зборах Ревізійної Комісії 14-го березня 1955-го року пастор Л. Жабко-Потапович підняв справу, щоб у Новому Заповіті писати “христити”, а не “хрестити”, як увесь час пише в своєму перекладі перекладач.

Голова Ревізійної Комісії пастор В. Кузів з тим рішуче не погодився і сильно спротивився такому предложеню, як не відповідному.

Перекладач Митрополит Іларіон докладно вияснив, що писати “христити” замість “хрестити”, це не науково і не по-богословському, — це буде покривлення змісту, а не переклад.

Постановили: в перекладі Біблії писати тільки “хрестити”, і в жодному

разі не “христити”.*

Урочиста й велична хвилина була!...
І 15-го березня 1955-го року я ви-
слав Біблійному Товариству таке по-
відомлення:

“Бритійське і Закордонне Біблійне
Товариство. Високодостойному Пас-
торові Бреднкові, Директорові Пе-
рекладового Департаменту в Лондоні.
Березня 15 дня 1955-го року.

З великою радістю повідомляю
Вас, що за Божою допомогою я по-
кінчив уже всю свою працю біля пе-
рекладу Біблії на українську мову.

Оце тепер приїздила до мене до
Вінніпегу Ревізійна Комісія, і по від-
бутих спільних нарадах уся праця моя
й Ревізійної Комісії закінчена 14-го
березня 1955-го року.

Таким чином Біблія в моєму пере-
кладі на українську мову цілком го-
това до друку.

Складаю Милосердному Господеві
найбільшу подяку, що допоміг мені
докінчити працю цілого моого життя,
— переклад Біблії на українську мо-
ву.

---

* Тим часом Голова Ревізійної Комісії пас-
тор Василь Кузів помер 24 липня 1958 року.
Якимсь чином перекладач Біблії був позбав-
лений змоги правити останню коректу. І про-
ти волі перекладача, порушуючи підписаний
контракт, в Біблії з'явилось невідповідне
“христити”...

Нехай же він стане Богові на славу,
а українському народові на корисне
спасіння.

З глибокою до Вас пошаною
† Митрополит Іларіон (Проф.
І. Огієнко), Ваш постійний богоно-
лець.

22. ПОЧАТОК ДРУКУ ПЕРЕКЛАДУ.

По всьому цьому я став готувати
остаточний текст свого перекладу
Біблії, і від 28-го березня став його
частинами відсилати Біблійному То-
вариству до Лондону. I 9 травня 1955-
го року я відіслав останню частину
Старого Заповіту, а 10-го червня
увесь Новий Заповіт.

Біблійне Товариство почало готу-
ватися до складання української Біблії.
Довга затримка — на один рік —
вийшла через виготовлення акценто-
ваних букв, бо Біблія виходить з ак-
центами.

I нарешті, — 9 листопада 1956-го
року Біблійне Товариство приступило
до складання Біблії. Новий склад і
правлення коректи йшло й далі.

Дві коректи, першу й другу, я ста-
ранно виправив. Чекав коректи ос-
танньої.

23. ОБРАННЯ ПЕРЕКЛАДАЧА ПОЧЕСНИМ ЧЛЕНОМ БІБЛІЙНОГО ТОВАРИСТВА.

Мавши ввесь мій переклад у своїх
руках, Бритійське Біблійне Товариств-

во в Лондоні високо мене вшанувало, — обрало мене своїм почесним доживотним членом. І прислато мені таку Грамоту:

“Бритійське й Закордонне Біблійне Товариство, на засіданні Комітету, що відбувся 5-го грудня 1955-го року під головуванням п. Арнольда С. Клерка, одноголосно постановило вибрати Д-ра Митрополита Іларіона на Почесного Доживотного Члена Товариства”.

Підписи: Норман Дж. Кокбурн, Віллям Дж. Плятт, Генеральні Секретарі.

146 Kvін Вікторія Стріт, Лондон, Е. У. 4”.

Супроводчий до Грамоти лист такий:

“Бритійське й Закордонне Біблійне Товариство в Лондоні, 3-го січня 1956 -го року.

Митрополиту Д-ру Іларіону, 101 Катідral Евню, Вінніпег, Манітоба, Канада.

Дорогий Д-ре Іларіоне! Генеральний Комітет Біблійного Товариства на своєму засіданні 7-го листопада минулого року вибрав Вас Почесним Доживотним Членом Товариства. Роблячи це, Комітет мав на думці те зацікавлення, яке Ви виказали до праці Товариства, та те велике діло, яко-го Ви доконали в зв'язку з українським перекладом Біблії. Позвольте ме-

ні сказати, що ми дуже оцінюємо факт, що маємо Ваше ім'я на листі наших Почесних Доживотних Членів.

Залишаюся відданий Вам Норман Дж. Кокбурн, Генеральний Секретар”.

Патронами Товариства є: Її Величність Королева Єлизавета і Її Величність Королева Єлизавета Мати.

На цю почесну Грамоту я відповів 17-го січня 1956-го року такою своєю подякою:

Бритийське й Закордонне Біблійне Товариство, на руки о. Д-ра Нормана І. Кокбурна.

Дорогий Докторе Кокбурн!

Я одержав Ваше міле й несподіване повідомлення, що Генеральний Комітет Біблійного Товариства на своєму засіданні 7-го листопада минулого року вибрав мене Почесним Доживотним Членом Товариства. Приймаю це обрання з глибокою й іщирою подякою, як оцінку моєї скромної, але всежиттєвої праці над перекладом Біблії на українську мову.

Молю Милосердного Господа, щоб Він завжди мав Бритийське Біблійне Товариство під Своєю Опікою, і щоб це Товариство завжди цвіло й розвивалося Богові на Славу, а Його народові на спасіння.

З правдивою до Вас пошаною

† Д-р Іларіон,

Митрополит Вінніпегу і всієї Канади.

24. ЦІЛОЖИТТЕВА ПРАЦЯ.

Я написав це своє оповідання 1958-го року, коли кінчается вже правлення другої коректи моого перекладу, а тим і наближується час виходу її в світ.

Бо третя коректа буде зовсім мала.

Ціложиттєва праця моя виходить у світ, — Богові на Славу, а українському народові на спасіння.

Мій переклад Біблії був ціложиттєвим не тільки часово, але головно в тому розумінні, що він ціле мое життя справді стояв у центрі моїх наукових заінтересовань. Більшість моїх наукових праць початком своїм мали мій переклад Біблії, потреби цього перекладу, методологію цього перекладу. Із вимог перекладу Біблії зродилося багато моїх і мовознавчих праць.

Перекладаючи, я свій переклад звичайно співав, тому Біблія стала причиною збільшення й моєї релігійної поезії, — вона являлася в мене, як відгук поезії біблійної!

Не робилася ця праця моя в потрібному спокої, в постійно спокійному кабінеті вченого. Цілу другу половину життя свого я змушений був тинятися по широкому світі, і в цьому блуканні я й робив свій переклад, головно його кінцеве виправлення. І не завжди були й потрібні джерела під рукою.

І все таки я ніколи не залишав своєї всежиттєвої мрії. — видати для українського народу науковий переклад Біблії, зроблений живою літературною мовою. а до того — мовою зразковою.

Я зробив, що міг, а решту дороблять наступники!

11. IX. 1958.

VI.

ЯКОСТІ НОВОГО ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЙ.

З методології перекладу Біблій.

Величний день, — 12-го липня цього 1962-го року появився новий переклад Біблії на українську мову. Ціле своє свідоме життя я з радістю мріяв про цей свій переклад, і нарешті, по довгих затримках (1940-1962), переклад таки вийшов у світ.

Переклад видало славне “Бритійське й Закордонне Біблійне Товариство” в Лондоні. Як провадився цей переклад, я розповів у своєму історичному нарисі: “Новий переклад Біблії” (вище ст. 220). А тут я хочу коротенько розповісти про ті видатні якості, внутрішні й зовнішні, про які я завжди свідомо дбав у своєму перекладі.

Розповім коротко, але ясно, щоб Читач орієнтувався у тій Святій Книзі, що тепер уже лежить перед ним.

I.

НОВИЙ ПЕРЕКЛАД — НАУКОВИЙ.

Перше завдання, яке я поставив собі, перекладаючи Біблію, було, —

дати переклад науковий. Так вимагало від мене і Британське Біблійне Товариство, так вимагала і сама справа. Треба було дати переклад Біблії, зроблений науковою методою.

Ось тому Старий Заповіт я перекладав з гебрейського оригіналу, а Новий — з грецького. Часом, де треба було, я і в Старому Заповіті йшов за перекладом грецьким (Септуагінта). В українській мові це перший переклад, який свідомо зроблений з гебрейського оригіналу.

Бо оригінал завжди тільки один, і жоден переклад не заступить його. Тому перекладати треба тільки з оригіналу, а інший переклад може бути лише помічним для праці.

Маловживані й маловідомі біблійні імена я звичайно подавав за їх гебрейською формою. Українська мова (як і всі слов'янські) звуки **ш**, **й** знає істотно, тому я часом і уживав їх в іменах (грецька мова не знає цих звуків, тому грецька Біблія всі імена з **ш**, **й** в гебрейській мові заціоналізувала, — передала їх через **с**, **і**).¹

---

1 Див. про це мої праці: “Вимова давньоеврейських біблійних імен”, “Рідна Мова” 1938 р., ч. 7-8, ст. 337-346, ч. 9 ст. 386-392. — “Вимова біблійних імен з й напочатку”, “Рідна Мова” 1939 р. ч. 1 ст. 1-6. — Ономастика й топономастика в Мойсеєвій Книзі Буття”, “Рідна Мова” 1938 р. ч. 11 ст. 449-458.

Але імена широко знані і часто вживані я подавав в їх грецькій формі, якою вони увійшли і в наш старослов'янський переклад, і до якої ми сильно звикли.

Гебрейський оригінал в сучасній богословській науці вважається цінішим за грецький переклад, і так тепер дивиться на це вся богословська наука. Тому там, де тексти гебрейський і грецький розходяться, я часто давав перевагу оригіналу гебрейському.

Перекладаючи Біблію, я пильнував дати переклад дослівний, — перекладати слово в слово. Це тепер перша вимога від наукового перекладу.² Переклади Біблії і Богослужбових Книг роблять тепер невідмінно слово в слово, бож це текст Святий і незмінний, — сакраментальний.

Але мови гебрейська та грецька мають свою власну стилістику, часто відмінну від української. Тому не все можна було легко перекласти на українську мову слово в слово, — доводилось часом додати яке слово для яснішої передачі оригіналу, — у такому разі я вставляв слово, якого нема в оригіналі. Це додане слово в новій Біблії складене курсивою, цебто писаним шрифтом і читач відразу

---

² Див. Проф. Іван Огієнко: “Методи перекладу Богослужбових Книг на українську

бачить його. Це дуже важлива ознако-
ка нового перекладу.

Дати науковий, по можливості до-
слівний переклад, — це було голов-
ним моїм завданням при перекладі.
Нічого не вільно опускати, нічого не
вільно додавати, — це вже здавна го-
ловна вимога при перекладі Святого
Писання. Скажемо, в попередньому
перекладі П. Куліша часто бачимо не
дослівний переклад, але просто пере-
каз, а цього богословська наука те-
пер рішуче не допускає.³

Додам іще тут, що я взагалі вивчав
Біблію, — її зміст і форму, і багато
про це писав. Передо мною при пе-
рекладі поставало багато важливих
питань, і я мусів їх науково вивчати.
Так з'явилася моя велика праця:
“Біблійні студії”, ч. I, 1963 рік, куди
увійшло багато моїх біблійних стат-
тей-нарисів. Усі вони лягли в основу
моого перекладу Біблії.⁴

мову”, див. “Свята Служба Божа Св. Івана
Золотоустого”, Львів, 1921 рік, частинна II ст.
3-25. — Проф. Іван Огієнко: “Методоло-
гія перекладу Святого Письма та Богослуж-
бових Книг на українську мову. Варшава,
1927 рік, ст. 1-33. Відбитка з “Духовний
Сіяч” 1927 року.

З М. Гларіон: “Переклади Біблії на укра-
їнську мову за нового часу”, див. “Віра й
Культура” 1958-1959 роки числа 2-6.

4 Крім уже зазначених моїх біблійних сту-
дій зазначу ще такі мої праці: 1. Адам. Мов-

II.

РЕВІЗІЙНА КОМІСІЯ.

Мій переклад завжди перевіряла т. зв. Ревізійна Комісія. Згідно підписаному нотаріальному Контрактові 1936-го року, Комісія перевіряє богословський бік перекладу. Ревізійна Комісія складалася з 8 осіб, але особи ці мінялися. Головою цієї Комісії був Пастор Василь Кузів — особа високо інтелігентна і спокійна, а Секретарем — Пастор Левко Жабко-Потапович.

Ревізійна Комісія ніколи суттєво й методологічно не втручалася в мій переклад, але часом давала цінні богословські вказівки. Особливо цінні були вказівки Пастора Гофмана, добrego знавця гебрейської мови. У перекладі Книг Пророків він багато мені допоміг.

Офіційним Головою Ревізійної Комісії власне був проф. з Швайцарії Адольф Келлер, але він ніколи не вмішувався до справ перекладу Біблії.

но-теологічний нарис, “Рідна Мова” 1938 р. ст. 325-326. — 2. Єва, там само ст. 348. — 3 Непорозуміння в перекладах Св. Письма, там само ст. 353-362, 431-434. — 4. Спокушати — соблазняти, там само ст. 475-484.— 5. Верблюд і ушко голки, там само ст. 499-502. — 6. “І не введи нас во іскушеніе — і не введи

III.

ПРИМІТКИ В БІБЛІї.

З наукового ж погляду я дав кілька сот приміток під текстом Біблії. Ці примітки невідмінно потрібні для глибшого зрозуміння тексту Біблії.

Біблійна мова має багато т. зв. гебраїзмів, це бото чисто гебрейських стилістичних виразів, яких Читач легко не зрозуміє, — такі гебраїзми я й пояснюю долі відмінним маленьким шрифтом. Напр. ріг — сила, чаша — доля. Таких пояснень я дав дуже багато, і вони відразу й легко вводять Читача в т. зв. біблійний стиль.⁵

Часто я даю примітки в важливих місцях взагалі, примітки до тексту загального мовного характеру, напр., примітки до Буття, перші розділи.

Даю примітки, вияснюючи біблійні терміни, щоб глибше їх зрозуміти.

Так само часто даю ономастичні пояснення імен особових та географічних, — що багато помагає зрозумінню Біблії.⁶

нас на спробу”, “Рідна Мова” 1939 р. ст. 293-296. — 7. “Назви Бога”, “Слово Істини” 1939 р. число 7(19). — 8. Люби Господа Бога свого всім серцем своїм”, там само ч. 18 ст. 21-24.

5 Про біблійні гебраїзми я написав кілька праць. † Іларіон: Гебраїзми в старослово-

Усі ці пояснення разом дають міцну основу для глибшого зрозуміння Біблії.

IV.

ПАРАЛЕЛІ ЧИ ВІДСИЛАЧІ.

Біблійні Книги не постали всі разом, але творилися різного й довгого часу. І часто бувало, що пізніший Автор цитував свого Попередника. Таке бачимо в Старому Заповіті, таке бачимо і в Новому.

Тому вже здавна постала наукова система зазначування паралельних місць для всіх Біблійних Книг. Я цю систему провів у своєму перекладі послідовно й широко: посередині сторінки даю відсилачі на два боки, на інші Біблійні Книги, що говорять про те саме, зазначуючи першою цифрою розділ, а другою вірш іншої Книги.

в'янській біблійній мові, I: Гебрейські форми, II: Гебрейська фразеологія, III: Гебраїзми словні, див. “Наша Культура” 1953 р. ч.ч. 8, 9, 12. — Архиєпископ Іларіон: “Повторний інфінітив у слов'янських мовах. Старослов'янсько-давньоєврейські порівняння”. Див. III том праць “Slavonica”, “Словацького Наукового Товариства” 1941 р., Братислава. Про гебраїзми я вмістив свою працю в Збірнику на честь проф. Павла Дільса, Мюнхен, 1953 р.: „Die Hebraismen in der altkirchenslavischen biblischen Sprache”, von Metropolit Dr. Ilarion (Ivan Ohijenko.)

Для наукового вивчення Біблії ці відсилачі (зазначення паралельних, цебто таких самих, місць) мають велике значення, бо помагають глибше зрозуміти те чи інше біблійне місце. Особливо важливі ці відсилачі в Новому Заповіті на Заповіт Старий, — вони ясно показують, що Ісус Христос і Апостоли в Своїй Науці не відкидали Старого Заповіту, а навпаки: спиралися на нього.

V.

ЗАГОЛОВКИ ДО БІБЛІЙНИХ ОПОВІДАНЬ.

Здавна вже Книги Святого Писання поділені на розділи (глави), а розділи на вірші (стихи). Але для глибшого й легшого читання та зрозуміння біблійного тексту я поділив його ще на окремі закінчені частини, і кожній частині дав відповідного заголовка. Цей заголовок поданий у Біблії курсивою (писаним шрифтом).

Ці заголовки сильно оживлюють біблійний текст, бо Читач відразу бачить, де читання починається, а де кінчається, наперед знає з заголовка про що саме він читає. Ці заголовки я пильнував подавати, де було можливим, словами з самого біблійного тексту.

---

6. Див. мою працю: Ономастика і топономастика в Мойсеєвій Книзі Буття, див. “Рідна Мова” 1988 р. ч. 11 ст. 449-458.

Без заголовків Біблія німа, а вони відразу оживлюють її, бо відразу ясно видно, про що саме оповідається.

Заголовки — це високо цінна новина в Біблії! Не дано заголовків тільки до однієї Книги — Псалмів. Звичайно Псалми мають кілька тем, і ці теми часто повторюються. Це Книга високопоетична, де трудно дати обективні заголовки.

VI. ЗНАКИ РОЗДІЛОВІ.

До XV століття, до початку друку, цебто в Бібліях рукописних знаки розділові панували головно граматичні. Та й граматичні розділові знаки (., : ;) поставали помалу, ступнево, а головним із них була крапка. Звичайно, вдавнину ці граматичні розділові знаки багато допомагали розуміти текст, але не повно.⁷

З бігом часу в літературі виробилися ще й т. зв. психологічні розділові знаки, головно три (! ? ...), але, як знаки нові, вони до Біблії входили дуже поволі, правдивіше — зовсім не входили, їх свідомо оминали, а це затемнювало Біблію.

Біблія переповнена драматичними описами, де невідмінно треба ставити

---

⁷ Див. Іларіон: Знаки розділові, напис із складні української літературної мови. “Віра й Культура” 1961 р. чч. 8, 10-12.

т. зв. психологічні знаки, щоб ними глибше пояснити текст, щоб він став яснішим і живішим.

У моєму перекладі Біблії на українську мову скрізь уживається повної системи розділових знаків, у тому й знаків психологічних, цебто ! ? та ...

Розставлення повної системи розділових знаків у Біблії сильно оживляє її й допомагає Читачеві глибше розуміти читане. А психологічні знаки (! ? ...) роблять біблійний текст живим. Це особливо треба підкреслити для поетичних біблійних Книг, які сильно вимагають цих знаків.

VII.

ЗРАЗКОВА ЛІТЕРАТУРНА МОВА ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ.

Історія культури кожного народу ясно свідчить нам, що його літературна мова зростала в початках своїх на мові Біблії. Скажемо, літературна мова в Німеччині та в Англії зросли на своїй біблійній мові.

Біблія серед книжок найбільше читається, найбільшим накладом друкується, найбільше розходиться, тому ясно, що біблійна мова сильно впливає на вироблення своєї літературної мови.

Ось тому я свідомо й реально дбав, щоб перекласти Біблію на найкращу українську мову, мову нову літера-

турну, але до того ясну й доступну всім. Я свідомо пильнував перекладати Біблію на мову “просту”, — легко доступну для більшості нашого народу. Треба знати, що українська літературна мова буває ясна й проста, але буває й зовсім темна. Багато маємо слів, яких не всі розуміють. Я свідомо пильнував перекладати мовою найяснішою, найпростішою, — щоб Біблію кожен розумів.⁸

Я все свідоме життя своє пропагував: “Для одного народу — одна літературна мова!” Тепер даю українському народові наймогутніше джерело для здійснення цього — Святу Біблію нашою літературною мовою, — мовою ясною для всього українського народу.

Словник біблійної мови надзвичайно великий та тонкий, і наша українська мова легко покрила його. Скажемо, чужомовних слів я ніде свідомо не вживав у перекладі Біблії.

Привсюдно підкреслюю тут, що наша сучасна українська мова така рясна, й так глибоко духовно вироблена, що я рішуче скрізь мав повну змогу легко віддавати глибокий оригінал Біблії на живу українську мову. То тільки вороги, з політичних

---

⁸ Див. Іларіон: “Біблія — найперше джерело для вивчення своєї літературної мови”, “Віра й Культура” 1958 р. число 1.

міркувань, усе кричали, що наша мова “не доросла”, щоб нею перекладати Біблію... Це рішуча неправда!

Зразкова літературна українська мова Біблії притягне до неї більше Читачів, а вони при тому легче приймуть і сам зміст Біблії. Цебто, хорошою мовою збільшується християнізаційне завдання Біблії, — її найголовніше завдання!

Зразкова літературна мова, жива й ясна, сильно оживила Біблію, і взагалі Біблія стала від неї зовсім живою.

Скрізь я пильнував, де було треба, вживати живої української фразеології, — вона відразу оживлювала біблійну мову. Де треба було, напр., у високомолитових частинах у Псалмах, я вживав і архаїзмів української мови.

Отож, вийшов новий переклад Біблії на українську мову. Біблію цю зовсім легко читати, бо мова її проста й ясна, а до того велична й свята.⁹ Така мова легко піде до людських душ, як найсолідіше правдиве Слово Боже.

Сучасна українська літературна мова на очах швидко зростає й усталюється, але вірю, що на яких півстоліття сучасний мій переклад не заста-

---

⁹ І ларіон: Граматично-стилістичний Словник Шевченкової мови. Вінніпег, 1961 рік.
Ст. 10-15.

ріється, — він буде потребувати оновлення й оживлення, але не перероблення.

VIII.

БІБЛІЙНА СИНОНІМІКА.

Гебрейська мова рясна на синоніми, цебто на різні слова для одного значення. Третина Біблії писана стародавніми гебрейськими віршами, і ця біблійна версифікація заснована на синоніміці. Віршові рядки в біблійній поезії засновані на тому, що другий рядок — синонімічний до первого.¹⁰ Така побудова гебрейського вірша вимагала ряснно розвиненої синоніміки гебрейської мови, а для перекладу це вимагало того ж і в мові українській.

Звичайно, я скрізь свідомо дбав про рясноту синонімів в українському перекладі, а це не була справа легка. Деякі слова вимагали особливо ряснної синоніміки. Напр.:

З верхник — начальник — провідник — правитель — керівник — вождь — проводир.

Докір — наука — картання — осторога.

Лож — неправда — обмана — (брехня).

---

¹⁰ Див. Іларіон: Біблійна поезія, “Віра й Культура” 1961 р. чч. 3-12. Див. вище ст. 137.

Нерозумний — неук — безглуздий — нерозсудний — невіглас — немудрий — недоумок (дурний).

Українська мова так само багата на синоніми, і це треба було мати на оці завжди, вибираючи головно слова чеснотні, "святі", і невідмінно оминаючи слова простацькі, вульгарні. Через це Біблія скрізь має характер чеснотний та святий і в своїй мові. Я свідомо дбав про релігійний стиль перекладу Біблії.¹¹

Гебрейська мова, а також мови грецька та старослов'янська багаті на дієприкметники, а нова українська мова їх зовсім не знає. Це заважало в перекладі, — доводилось перекладати не одним словом. Особливо це відчувалося в віршах (пор., скажемо, Наум. 3. 12). Але Читач Біблії того не помітить, бо така ж істота української живої мови. Те саме, скажемо, маємо і в мові французькій.

IX. НАГОЛОСИ.

Я свідомо поставив **нáголоси** (акцéнти) скрізь, де того треба було. Український наголос ще остаточно не усталений, — по різних українських землях є багато відхилень. Але літе-

11 Див. Релігійний стиль Шевченкової мови. Див. мій Словник Шевченківської мови. чч. 3-12). Див. вище ст. 86-219.

ратурна українська вимова сильно вже усталилась, і наголоси в літературній вимові скрізь однакові.

Український наголос я довгі роки вивчав¹², і знаю ціну його. І в Біблії я порозставляв наголоси на всіх тих словах, які в нас мають хиткий наголос, але літературна мова вже усталила його.

Розставлення наголосів у Біблії має велику вагу, — власне Біблія буде навчати і зразкової української мови, і українського літературного наголосу. Це велике завдання Біблії!

Року 1937-го у Львові вийшли були чотири Євангелії в моєму перекладі, — у цьому виданні наголос був поставлений на всіх словах. На жаль, у Біблії 1962-го року не можна було розставити наголоси скрізь, бо друк з наголосом дуже коштовний.

Взагалі ж я пильнував, щоб Біблія в моєму перекладі стала й підручною книгою для вивчення української літературної мови й вимови.

X

ПОЕТИЧНІСТЬ БІБЛІЇ.

Велика частина Біблії написана по-

---

12 Див. М. Іларіон: Український літературний наголос. Мовознавча монографія. Вінниця, 1952 рік, 304. Тут багато говориться і про історію нашого наголосу.

етичною мовою, т. зв. гебрейськими чи біблійними віршами. Досліду поетичності біблійної мови я присвятив багато часу, і видав на цю тему кілька своїх праць.¹³

Усе, що в гебрейському оригіналі написане віршами, усе те я в своєму перекладі подав також віршами, звичайно, не римованими. Це будуть Книги: Йов, Псалми, Приказки Соломонові, Екклезіяст, Пісня над піснями і Книги Пророків (за малими винятками), — усе це написане віршами. І в інших Книгах, писаних про зою, є поетичні віршові вставки, Пісні.

Усе це в Біблії видання 1962 р. видрукуване окремими рядками, як вірші.

Це перша Біблія серед слов'янських народів, де поетичні біблійні Книги видрукувані віршами. Це глибоко важливе для вивчення Біблії, бо дослідник відразу бачить, що це — мова поетична за всіма її прикрасами.

Я багато пильнував, щоб поетичні біблійні Книги читалися, як мова ритмічна, — я їх переклав з додержанням мовного ритму.

13 Іларіон: "Ритмічність біблійної мови" ("Віра й Культура" 1959 р. ч. 7). — Іларіон: "Біблія, як літературний твір" ("Віра й Культура" 1959 р. чч. 8-11). — Іларіон: "Біблійна поезія" ("Віра й Культура" 1961 р. чч. 3-12). Див. вище ст. 86-219.

У Новому Заповіті так само подані віршами всі цитати з поетичних ста-розавітніх Книг.

Ритмічність мови — це взагалі перша ознака кожної величної й “святої” мови, — це душа її! А біблійна мова — мова високо велична! Ось тому, перекладаючи Біблію на українську мову, я ніколи не забував про ритмічність, — особливо в Євангелії, почасти в Діяннях Апостолів. Бож це все читається по всіх Церквах угодос!

Переклад поетичних біблійних Книг віршами і ритмічною мовою — це недавня новина в біблійній науці, але тепер так видають уже всі європейські народи. За ними пішов і я, бо такий гебрейський оригінал, а я пильнував належно передати його.

Стародавній Пророк — це по нашому поет.¹⁴ Писання всіх біблійних Пророків — огненні, це перлини світової літератури. Я пильнував перекласти все це величною й святою мовою!

Хто хоче глибше запізнатися з цією величною красою української біблійної поетичної мови, тим раджу перечитати в моєму перекладі хоча б такі Книги: Книга Іова, Пісня над піснями, Книга приказок Соломоно-

---

14 Див. Іларіон: Пророки. Біблійний нарис. “Віра й Культура” 1963 року.

вих, Книга Екклезіястова, Псалми, Книги Пророків і ін. Самі ці Книги — перлини всесвітньої літератури!

XI.

БІБЛІЙНИЙ СТИЛЬ.

Гебрейська мова Біблії має свій особливий стиль, який ми звемо біблійним стилем. Цей стиль має свої власні ознаки, які разом творять прекрасний своєрідний біблійний стиль.

Біблійний стиль має багато своєрідних ознак, і свого часу я написав був для “Рідної Мови” окрему велику працю: “Біблійний стиль”, але, на жаль, ця праця загинула р. 1939-го в Жовкові, коли туди ввійшли Сoviети.

Свого часу, в роках 1935-1939 я випустив свою працю: “Складня української мови”, частини I-II-III,¹⁵ і в цій праці я подав багато прикладів з гебрейської мови взагалі, а також часто посилився на біблійний стиль, і подавав на це приклади.

Перекладачі гебрейської Біблії на грецьку мову в половині III віку до

15 Частина I: Вступ до вивчення складні, 1935 рік, 196 сторінок. — Частинна II: Головні й пояснювальні члени речения, 1938 рік, 240 сторінок. — Частина III: Речення й його будова, вийшло тільки 128 сторінок, а решта спалена Советами в Жовкові.

Різдва Христового в міру можливості зберігали біблійний стиль, але багато й позатирали його. Так само й перекладачі з грецької на старослов'янську, починаючи з Св. Братів Кирила й Методія IX віку, затирали біблійний стиль. Із цього виходило, що переклад ставав ще темніший. А між тим біблійний стиль такий притаманний Біблії, що він мусить бути збереженим, як ознака Святості Біблії. “Біблійний стиль” сильно допомагає величності біблійної мови.

Я коротенько подам тут деякі головні ознаки т. зв. біблійного стилю.

1. Першою і найголовнішою ознакою біблійного стилю є особлива побудова гебрейського речення, — панує т. зв. паратакса.¹⁶ Паратакса — це рівнорядне зложення кількох речень, і воно панує в гебрейській мові. Навпаки, в грецькій мові панує гіпотакса — підрядне зложення речень.

Українська народня мова так само кохається в паратаксі, тому я передаю біблійну гебрейську паратаксу скрізь, де вона є в оригіналі. Більше того, я нерідко грецьку гіпотаксу Нового Заповіту передаю українською

---

16 Див. Іларіон: Зложене речення в біблійній мові. З історії паратакси й гіпотакси. “Віра й Культура” 1962-го року числа 5-6. а також ч. 1(109) 1962.

паратаксою. Скажемо, Послання Ап. Павла писані грецькою гіпотаксою, і вона часто така довга та темна, що стає неясною й сама Павлова мова. Про темність Павлової мови свідчить і Апостол Петро І.3.16. Ось тому, щоб зробити Павлову науку яснішою, я часом перекладав його гіпотаксу на паратаксу українську, народню, бо вона ясніша й простіша.

Паратактична побудова речення завжди ясна й проста, і Читач легко її сприймає. Навпаки, грецька гіпотакса темна, й супротивна будові української мови (але рідна, скажемо, російській літературній мові).

Не спиняюся тут на цій озnaці докладніше, — відсилаю Читача до моєї праці: “Зложене речения в біблійній мові, З історії паратакси і гіпотакси” (див. “Віра й Культура” 1962 р. числа 5 і 6 і ч. 1 (109).

2. У рівнорядній (паратактичній) побудові речень у гебрейській мові панує злучник *ve* чи *va*, наше українське *i*. Це гебрейське *i* дуже широке значенням, і я позоставляв його незмінним, бо воно як у мові гебрейській, так і в народній українській однаково має багато значень у поєднанні окремих речень у зложене. Це *i* — це притаманна ознака біблійного стилю, і нема потреби передавати його конче іншими сполучниками. І це *i* — квітка в біблійному стилі!

3. Як я вже підкresлював, гебрейська біблійна мова має багато своїх притаманних виразів, — це її гебраїзми. Біблійна мова переповнена своїми притаманними гебраїзмами, і я їх звичайно позоставляв, але долі під текстом часто давав пояснення гебраїзму, якщо він темний.

Ось трохи на це прикладів. Птаство небесне — птаство повітряне. Похилити обличчя — не бути прощеним, піднести обличчя — бути прощеним. Дорога — часто життя. Серце — часто розум. Іти, ходити — жити. Устань — взагалі початок дії (1 М. 13. 17, Пс. 78. 6). Син — дитя. Долоні — рука, руки. Жива вода — джерельна вода. Божа боротьба, Божа гора, кедри Божі — тут “Божий” — це великий, високий. Покласти лицє своє куди — прямувати куди. Стало тісно йому — упасти на дусі, злякатися, опинитися в біді. Душа — часто життя. Лице землі — поверхня землі, земля. Хліб — їжа. Запитати про мир — привітати. Шукати душі — чигати на життя. Ріг — сила. І безліч інших таких.

4. Ознакою біблійного стилю є зв'язка і при кожному членні зложенного числовника. Напр. Буття 25. 7: “А оце дні літ Авраамового життя, які він прожив: сто літ, і сімдесят літ, і п'ять літ”.

Це повторення і часте і в українсь-

кій народній мові. Як виразну ознаку біблійної мови, я це числівникове і (чи та) звичайно позоставляє.

У біблійній гебрейській мові буває й так, що зложений числівник іде від меншого до більшого: Дні літ мешкання моого — тридцять і сотня літ (1 М. 47.9). Або 2 М. 6. 16: А літа життя Левія: сім і тридцять і сотня літ.

5. У біблійній мові взагалі, а особливо в поетичній мові Псалмів частий т. зв. анаколут, — навмисна зміна розпочатої будови речення, що підкреслює підмета в думці автора. Наприклад із Псалтиря:

Бог — непорочна дорога Його. 17. 13.

А я — через невинність мою

Ти піддержиш мене. 41. 13.

Річка, — рамéна її веселять місто Боже.

45. 5.

Мій Бог — Його Ласка мене попередила.

58. 11.

А я — мало не послизнулися ноги мої. 72. 2.

А я — близькість Бога для мене добро. 72.

28.

А я — молитва моя Тобі, Господи. 68. 14.

Надія моя — на Тебе вона. 38. 8.

Навіть ясність очей моїх — і вона не зо мною. 37. 11

А гóмер — він десята частина ефи. 2 М. 16. 36.

Багато перекладів Біблії звичайно нехтують цією ознакою поетичної біблійної мови й опускають її, подаю-

чи нормальну будову речення, і тим псують текста. Так робить, напр., переклад російський.

У своєму перекладі я подав анако-
лути скрізь, де вони є в Біблії, — цим передається т. зв. біблійний стиль.

Ці анаколоти сильно оживають мову. Див. вище ст. 197.

6. Український словолад звичай-
но такий, що притягника ставимо перед його іменником: красне сонце,
рідний край і т. ін. Цебто, т. зв. ат-
рибут (притягникове пояснення) в українській мові — препозиційний.

Навпаки, в мові гебрейській атри-
бут постпозиційний, і це стало озна-
кою біблійного стилю. Напр.: Дім
Божий, Ангол Господній, Слово Бо-
же, Дух Святий, Закон Божий, Лас-
ка Божа і десятки т. ін.

7. Біблійний стиль часто знає т. зв.
інверсію, — недодержання граматичного словоладу. Українська мова має свій усталений граматичний сло-
волад,¹⁷ але коли мова оживає, то цей словолад ламається, і наступає зміна розстановки слів у реченні.

Зміна нормального розставлення слів у реченні чи інверсія звертає увагу Читача на те чи інше слово, і біблійна мова часто цим користується.

17 Див. Лад слів у реченні, див. Проф. Ів. Огієнко: "Складня української мови", 1939 рік, том III ст. 56-113.

З свого боку я часто користався інверсією, як психологічним засобом звернути на щось увагу Читача. Така інверсія — звичайна в мові поетичній.

Оце головніші ознаки біблійного стилю, — цих ознак багато, але я їх тут не перелічую всіх. Біблійний стиль — це душа Біблії, тому я пильнував позоставляти його непорушним. Він притаманний Біблії, як перша ознака її мови.

XI.

ЗАКІНЧЕННЯ.

Сповнились мрії всього моого життя, — я переклав Біблію на українську мову, і тепер вона видана. У переклад цей я вклав усю свою душу, увесь розум, і все своє серце...

Глибоко вірю, що я чесно й старанно задовольнив духову потребу всього українського народу. А чого я де не доробив, — доробить наступне покоління... Я зробив, скільки був у силі зробити при високо несприятливих умовах для праці усього моого життя!...

Я завжди свідомо дбав, щоб мова моего перекладу була ясна та жива, бо цим я оживляв і саму Біблію, а тим наближав її до широкого кола Читачів.

Перше завдання Біблії — нести християнізацію в світ (Матвія 28. 19-

20), і я свідомо пильнував надати моєму перекладові таких рис, щоб наша Біблія справді легко сприймалася! Думаю, що я цього в певній мірі осягнув.

Від глибини свого серця передаю свою всежиттєву працю — переклад Біблії на українську мову — всьому українському народові, як найбільшу працю, яку я все своє життя старанно та вірно робив для **нього!**...

А найбільша Хвала Господеві, бо це Він дав мені змогу закінчити цю величну працю Йому на Славу, а всьому українському народові на Спасіння!

7, VIII. 1962.

ЗМІСТ ЦІєї КНИЖКИ:

Сторінки:

Свята Біблія відвічна. Поема.	5
I. Переклади Біблії на українську мову за нового часу.	
Вступ	12
Переклади Біблії в Росії.	
1. Давні переклади в Росії	14
2. Біблійне Товариство в Росії	17
3. Біблії не вільно взагалі перекладати	19
4. З якого оригіналу перекладати?	20
5. Цар і Синод нарешті дозволили перекладати Біблію	22
6. Російська Біблія 1876-го року	23
II. Відродження української релігійної культури.	
1. Український національний рух 1859-1863 років.	26
2. Недільні Школи	27
3. Поява релігійних підручників	29
III. “Основа”	31
IV. Переклад Євангелії Пилипа Морачевського.	34
Культурно-національний рух у Галичині.	37
V. Кінець культурно-релігійного руху	38

VI. Куліш, як перекладач Біблії.

1. Пантелеймон Куліш	40
2. В Україні під Росією не міг появитися переклад Біблії	45
3. Тогочасні польсько-українські стосунки	46
4. Куліш рано задумав перекласти Біблію	49
5. Переклад біблійної поезії	50
6. Переклад П'ятикнижжя	53
7. Знайомство з Іваном Пулюєм	54
8. Зв'язок з Біблійним Товариством	56
9. Спільна праця з Ів. Пулюєм	56
10. Великий удар: переклад не прийнятий!	57
11. Повернення на Батьківщину. Друк Нового Заповіту.	59
12. Галичина гостро критикує Кулішів переклад	60
13. Куліш перекладає Старий Заповіт	63
14. Поет Володимир Александров береться за переклад	64
15. Праця Куліша та Пулюя	65
16. Тяжка трагедія: переклад згорів!	66
17. Біблійне Товариство нарешті купило Новий Заповіт	67
18. Дальша праця над Старим Заповітом	69
19. Допомога М. Драгоманова	69
20. Смерть перекладача	70
21. Рукопис перекладу Біблії віддано Тарнавському	70
22. І. С. Нечуй-Левицький переклав сім Книг	71
23. Біблійне Товариство купило Старий Заповіт	72

24. Ів. Пулюй виправив Кулішеву мову на галицьку	73
25. Українська Біблія з'явилася в світ	75
26. Уніяцька Галичина байдуже прийняла новий переклад	75
27. Ввіз української Біблії в Україну заборонений	76
28. Куліш, як перекладач	77
29. Невідповідний правопис Біблії знижжив її	78
30. І. Нечуй-Левицький і вдова Кулішева запротестували проти “виправлення” Пулюя	80
31. І мова перекладу відстала від своєї літературної	81
32. Мовні недостачі перекладу Біблії П. Куліша	82
ІІ. Ритмічність біблійної мови.	
1. Співне виголошення Біблії	86
2. Кантіляція	87
3. Спільні значки в Біблії.	89
4. Кантіляція у християн	90
5. Співання Євангелії в Україні	91
6. Релігійна музика	92
7. Мова мого перекладу Біблії	93
8. Поділ Біблії на вірші, — істотний, а не механічний	95
9. Каданси	97
10. Євангельська мова	97
11. Приклади Євангельських кадансів	98
12. Каданси, як літературна форма	99
13. Ритм — істота Біблійної мови	101
ІІІ. Біблія як літературний твір.	
1. Форма поетичних книг Біблії	103

2. Значення віршованої форми	106
3. Біблія — Книга Життя	108
4. Біблія, як літературний твір	110
5. Велич біблійної поезії	113
6. Як перекладати гебреїські вірші	115
7. Біблійні високопоетичні Книги	120
8. Велична поезія Пророчих Книг	128
9. Поетичні засоби біблійної поезії ...	131
10. Висновки	134

IV. Біблійна поезія.

1. Поетичність Біблії.	137
2. Давні свідчення про віршованість Книг Біблії	140
3. Шукання метричної системи в Біблій- ній поезії	150
4. Євреї про будову Біблійної поезії	154
5. Теорія паралелізму в Біблійних віршах	157
5. Жалобна пісня (кінá).	164
6. Поетичні вставки й поетичні Книги в Біблії	167
7. Псалтир і віршова будова Псалмів ...	170
8. Паралелізм у Псалмах	175
9. Поетичні прикраси	184
10. Мовні прикраси віршів	193
11. Інші прикраси	198
12. Строфіка Біблійних віршів	200
13. Села	202
14. Машал-Притча	205
15. Вивчення Біблійної поезії на Сході слов'янства.	209
 Література про Біблійну поезію	216

V. Новий переклад Біблії. Історичний нарис.

1. Радісний день моого життя!	220
-------------------------------------	-----

2. Причина моого зацікавлення перекладом Біблії	221
3. Переклад Богослужбових Книг	224
4. Церковна нагорода за переклади	225
5. Перше предложение перекласти Біблію	227
6. Моя праця в Варшаві	228
7. Британське Біблійне Товариство дручило мені перекласти Біблію	229
8. Початок нової праці	230
9. Як перекладати Старий Заповіт	229
10. Переклад Старого Заповіту	233
11. Німці в Варшаві	234
12. Закінчення перекладу	234
13. Я став Архиєпископом	237
14. Блукання по Європі	239
15. Охорона моого перекладу від знищення	240
16. Перекладна праця в блуканні	241
17. У Лозані в Швейцарії	242
18. У Канаді в Вінніпегу	243
19. Урятування моїх матеріалів з Советської зони	243
20. Перекладна праця в Вінніпегу	244
21. Ухвалення перекладу до друку	245
22. Початок друку перекладу	247
23. Обрання перекладача почесним Членом Біблійного Товариства	247
24. Ціложиттєва праця	250
VI. Якості нового перекладу Біблії.	
З методології перекладу Біблії	252
1. Новий переклад — науковий	252
2. Ревізійна Комісія	256
3. Примітки в Біблії	257
4. Паралелі чи відсилачі	258

5. Заголовки до Біблійних оповідань	259
6. Знаки розділові	260
7. Зразкова літературна мова для переведу	261
8. Біблійна синоніміка	264
9. Наголоси	265
10. Поетичність Біблії	266
11. Біблійний стиль	269
12. Закінчення	275

ПРАЦІ Й ВИДАННЯ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА.

У Видавництві “Віра й Культура” можна набути по зовсім доступній ціні оці цінні книжки, праці Митрополита Іларіона та інші видання:

1. **Легенди світу**, 1943 р., 93 ст., ціна 75 центів, люксусове видання. Париж.
2. **Марія Єгиптянка**, поема, 1947 р., ст. 86 люксусове видання. Ціна 75 центів. Париж.
3. **На Голготі**, поема, 75 ц., 90 ст. 1947 рік, люксусове видання. Париж.
4. **Туми**, поема, 1947 р., 16 ст., люксусове видання. Ціна 20 центів. Париж.
- 5 **Прометей**, поема 1948 р., 68 ст. Ціна 30 центів. Як люди досягли першої культури.
6. **Народження Людини**, філософська містерія на п'ять дій. 1948 р., 122 ст. Ціна 50 ц.
7. **Історія української літературної мови**. Монографія, 1950 рік, 334 ст. Ціна 2 долари. Розпродана.
9. **Українська літературна мова**. Граматичні основи літературної мови, Саскатун 347 ст. 1951 р. Ціна 3 дол., в оправі — 4 дол.
10. **Український літературний наголос**. Мовознавча монографія. 304 ст. 1952 р. 3 дол.
11. **Жертва Вечірня** (Ісус і Варавва), поема, 48 ст. Ціна 10 ц.
12. **Князь Володимир прийняв Православіє, а не Католицтво**, 1951 р., 32 ст. 10 цент.
13. **Поділ єдиної Христової Церкви** і пер-

ші спроби поєднання її. Історично-канонічна монографія. 1953 р., 348 ст. Ціна 1.50 дол.

14. **Іконоборство.** Історично-догматична монографія. 1954 р. 240 ст. Ціна 1.50 дол.

15. **Хресне знамення.** Богословсько-історична студія. Ціна 30 ц., 152 ст., 1955 р.

16. **Книга нашого буття на чужині.** Бережімо все своє рідне! 1956 р. 164 ст., 50 ц.

17. **Обоження Людини.** Ціль людського життя. Богословська студія. 96 ст., 25 ц.

18. **“Слово Істини”,** місячник духовної культури й рідної мови. Чотири річники (за 1947-1951 роки). Повно цінних статей з богословія та історії Церкви. Ціна 10 дол.: по 2.50 дол. за річник.

19. **“Наша Культура”,** науково-популярний місячник української культури. Два річники (за 1951-1953 роки). Багато цінних статей з Богословія, історії Церкви та з історії української культури. Ціна 2.50 дол. за річник.

20. **“Віра й Культура”,** місячник української богословської думки й культури, орган “Українського Наукового Богословського Товариства”. Видається з листопада 1953-го року. Передплата річна 4 дол., піврічна 2 дол., чвертьрічна 1 дол.

21. **Евхологіон або требник,** цебто Чини Святих Таїнств, Благословення, Освячення та інші Церковні Моління на різні потреби. Частина I. Вінніпег, 1954 р., 340 ст. Ціна в оправі 6.50 дол., без оправи 5 дол.

Частина II. Вінніпег, 1961 рік, 323 ст. Ціна в оправі 6.50 дол., без оправи 5 дол.

22. **Як правити Святу Літургію.** Практичні вказівки Священикам при Богослуженні. 1954 р., 48 ст. Ціна 2 дол.

23. **Покаянний Великий Канон** Св. Андрея Критського. Переклад з грецької мови. Вінніпег, 1953 р., 68 ст. Ціна 1 дол.
24. **Архиєрейська Літургія й Архиєрейська Візитація.** Вінніпег, 1954 р., 80 ст. Ціна 1 д.
25. **Священна Книга Апостол.** Апостоли на неділі й Свята цілого року та на всякі потреби. Вінніпег, 1953 р., 232 ст. Ціна в оправі 5 дол., без оправи 4 дол.
26. Д-р Проф. В. Антонович: **Що принесла Україні унія.** Вінніпег, 1952 р., 110 ст. Ціна 50 центів.
27. **Українська Церква за час Богдана Хмельницького.** Монографія. 1956 р., 180 ст. Ціна 75 центів.
28. **Українська Церква за час Руїни.** Монографія, 564 ст. 1956 р. Ціна 3 дол.
29. **Октіох.** В оправі 5 дол.
30. **Богослуження Православної Церкви.** Підручник для Недільних Шкіл. Склад о. С. Герус. Вінніпег, 1956 р., ст. 64. Ціна 50 ц.
31. **Тайнство Хрещення Православної Церкви.** Богословсько-історична студія. Вінніпег, 1956 р., 128 ст. Ціна 50 центів.
32. **Як жити на світі.** Соборне Послання Святого Апостола Якова. З післямовою Митрополита Іларіона. Вінніпег, 1957 р., 30 стор. Ціна 10 центів.
33. **Господь моя втіха та поміч.** Молитовник для болячих та для засумованих. Вінніпег, 1957 р., 49 ст. Ціна 10 центів.
34. **Преподобний Іов Почайський.** Вінніпег, 1957 р., ст. 64. Ціна 25 центів.
35. **Православна Віра.** Послання Східних Патріархів. З Передмовою Митрополита Іла-

ріона. Вінніпег, 1957 р., ст. 200. Ціна 50 ц.

36. **Твори, том перший:** Філософські містєрії. Вінніпег, 1957 р., ст. 336. Ціна 2 долари.

37. **Твори, том другий:** Вікові наші рани. Драматичні поеми (п'ять драм). Вінніпег, 1960 р., ст. 272. Ціна 2 долари.

38. **Князь Костянтин Острозький і його культурна праця.** Історична монографія. Вінніпег, 1958 р., ст. 216. Ціна 75 центів.

39. **Ювілейна Книга на пошану Митрополита Іларіона.** Вінніпег, 1958 р., ст. 318. Ціна 2 долари.

40. **Наша літературна мова.** Як писати їй говорити по-літературному. Вінніпег, 1959 р., ст. 424. Ціна 2 долари.

41. **Святий Димитрій Туптало.** Його життя й праця. Історично-літературна монографія. Вінніпег, 1960 р., ст. 224. Ціна 1 дол.

42. **Розп'ятій Мазепа.** Історична драма на п'ять дій. Вінніпег, 1961 рік, 88 ст. Ціна 75 ц.

43. **Фортеця Православія на Волині — Свята Почаївська Лавра.** Церковно-історична монографія. Вінніпег, 1961 рік, 392 ст., 65 маклюнків. Ціна 4 дол. Видання “Інституту Дослідів Волині”.

44. **Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови.** Вінніпег, 1961 рік, 256 стор. Видання “Інституту Дослідів Волині”, ціна 2 долари.

45. **Християнство і поганство.** Чого на світі спокою нема. 1961 рік, 64 стор. Ціна 10 ц.

46. **Навчаймо дітей своїх української мови.** 1961 рік, 64 ст. Ціна 10 центів.

47. **Наука про Святу Літургію,** ухвалена Всеукраїнськими Церковними Соборами 1629

і 1640 років. 1962 р. 104 ст. Ціна 70 центів.

48. **Твори, том третій.** Наш бій за державність. 1962 р., ст. 224. Ціна 2 дол.

49. **Хвалімо Бога українською мовою!** Видання третє, доповнене й перероблене. 1962 рік, 64 стор. Ціна 20 центів.

Цей Каталог висилається кожному безоплатно на замовлення.

Книжки висилаються в день одержання замовлення. Книгарням і кольполтерам — знижка.

Набувати ці видання по такій адресі:

“FAITH and CULTURE”,
101 Cathedral Ave., Winnipeg 4, Man., Canada

